

הכוזרי

לרבינו יהודה הלוי ז"ל

ערוך לפי ערכים מיוחדים — ביסודי התורה וישראל:
אמונה, ישראל, תורה, חכמה, עבודה, קרבנות, תפילה, ברכות
ההנאה וקבלת היסורים, שבת, מועדים וזמנים, ארץ-ישראל

אוצרות התורה
אוצרות השות

נערך בצירוף מבוא ועיונים
בשמוש חכמים, בדבוק ובדקדוק חברים,
בשבת תחכמי ישיבת חברון כנסת ישראל

ע"י

יחזקאל בלא"א מורי ורבי ר' יעקב חיים זצ"ל סרנא

י"ל ע"י

מוסד „השכל" להוצאת ספרי הלכה ומוסר
שע"י ישיבת חברון

מהדורה חדשה ומתוקנת
עיה"ק ירושלים ת"ו
אדר התשנ"ח

לע"נ
ר' יששכר דב בן ר' חיים יעקב ויס ז"ל
ולע"נ
אהד בן יוסף אריה בכרך הי"ד

תוכן הענינים

שער לקודש
למהדורתו המחודשת של ספר הכוזרי
א—ח
ט—יג

ספר הכוזרי

שער ראשון: אמונה אצרות הנסתר
אוצרות השות
יז—לז

אמונה וחקירה. — יסוד האמונה בראיה וקבלה. — בין מוטבע
באמונה לחוקר. — פילוסופיא ופילוסופים. — הקבלה ויסודותיה.
— מופת יציאת מצרים. — במופלא מהאדם. — יחוד. — השגחה.
— חדוש וקדמות. — השפעת הקב"ה. — תועלת הנבראים. —
חכמת הבריאה. — הרוחניות בגשמיות. — עבודת כוכבים
וטעותה. — ידיעה ובחירה. — השארת הנפש.
שירים: יה, אנה אמצאך; יודעי יגוני.

שער שני: ישראל
לט—נד

גדולת האבות. — יחס הענין האלהי לישראל. — סגולת היצירה.
— תורה בשביל ישראל. — הנצח הישראלי. — ישראל באומות.
— בין ישראל לעמים. — גרים ואומות העולם. — ברוממות
ישראל גם בשפלותם.
שירים: יחד באורך; יוצאת חפשי; יונה, איך תדמי.

שער שלישי: תורה
נה—צו

ההופעה האלוהית. — דבור עשרת הדברות וכתב הלוחות. —
בשבח התורה. — קבלת התורה בלב שלם. — גדולת דור
המדבר. — יעודי התורה. — בשמותיו של הקב"ה. — בין
קבלת תורת ישראל לקבלת תורת העמים. — דרשות ההלכה
והאגדה. — כלפי הקראים. — חלוק הדעות. — בין בעל-התורה
לפילוסוף. — בין חוקי העמים לחוקי עם התורה. — התורה
במצחת השכליות והשמעיות. — בבקשת טעמי המצוות. —
בטעם דיני צרעת האדם והזיבות. — בטעם צרעת הבית והבגד.
— ידיעת הטבע בתורה ובדברי חז"ל. — לשון הקודש. —
ניקוד. — טעמים.
שירים: אלהים, בקדש חזיתך; וירד איש-אלהים; יעלת חן;
הרים ביום סיני; דורשי תורה.

ש ע ר ר ב י ע י : ח כ מ ה
חכמת ישראל והעתקתה אל האומות. — הגיון. — בדרכי
הפיוט. — בחכמת המוסיקה.

ש ע ר ח מ י ש י : ע ב ו ד ה
קא — קכג
בעול מלכותו. — יראה חושית. — האמונה בקבלה ובגבולי
המצוות. — באיכות המעשים. — כונה ומעשה. — חטא העגל.
— קיום המצוות בדורות הראשונים. — בדמות הראוי למדרגה
העליונה. — גדר הפרישות והבדידות. — גדר החסיד ודמותו. —
בין עובד ה' לפילוסוף. — בטחון. — טומאה וקדושה. — תפילין
וציצית. — דאגת היחיד בשביל הצבור. — תוכחה ורושמה.
ש י ר י מ : עבדי זמן ; מי יתנני ; ישן, אל תרדם ; שובי
נפשי למנוחיכי.

ש ע ר ש י ש י : ק ר ב נ ו ת
קכה — קלא
קרבנות.
ש י ר : אלהי, משכנותיך ידקות.

ש ע ר ש ב י ע י : ת פ ל ה
קלג — קלט
גדר התפלה. — תפלה בצבור. — שלש ראשונות שבתפלת
שמונה עשרה. — ברכות הבקשה וההודאה שבתפלת שמונה
עשרה. — זכרון עולם הבא בתפלה.
ש י ר : יעירוני רעיוני.

ש ע ר ש מ י נ י : ב ר כ ת ה ה נ א ה ו ק ב ל ת ה י ס ו ר י מ
קמא — קמו
ברכות הנהנין. — צדוק הדין.
ש י ר : יום אור בהיר.

ש ע ר ת ש י ע י : ש ב ת , מ ו ע ד י מ ו ז מ נ י מ
קמז — קנג
שבת. — ראש חודש. — רגלים וצומות.
ש י ר י מ : על אהבתך ; צאן אובדות בגלות ; יום ליבשה.

ש ע ר ע ש י ר י : א ר צ י ש ר א ל
קנה — קסז
סגולתה. — מעלתה. — שבת הארץ. — חמדתה. — שמותיה.
— מצות עלייתה ודירתה. — מעוט קיום חובותינו לה. —
יחס האומות לא"י. — עליה לארץ-ישראל לאחר חורבן-הבית.
ש י ר י מ : יפה נוף ; ציון, הלא תשאלי ; יונות הושתו שכם.

מ נ ג י נ ו ת
קסט — קעב

שער לקודש

— מ ב ו א —

... והיה מחבב הגר"א ספר מנורת המאור וספר חובת הלבבות, זולת שער היחוד, ובמקום שער היחוד היה אומר שילמדו ספר הכוזרי הראשון, שהוא קדוש וטהור ועיקרי אמונת ישראל ותורה תלויין בו.

(תוספות מעשה רב, סי' ט"ו — נדפס בתוך ט' בית יעקב לר' ברוך בר' יעקב ברוידא, ירושלם תרמ"ד)

א

היסודות בדרכי למוד התורה

אומרים על הגאון ר' חיים מוולוז'ין, תלמידו המובהק של הגר"א ז"ל, שאמרו לו פעם על הגר"א שהוא כהרמב"ן — ונרתע ר' חיים ואמר: „לא! אולי כהרשב"א".

ומשעה ששמעתי דבר זה, היה תמוה בעיני מאד מאד, איך יתכן לפרש דבר כזה. האם עלה בדעתו של ר' חיים למדד את גדולת הרמב"ן והרשב"א, והאם עלה בדעתו למדד את גדולת רבו? האם חשב שהוא המודד מדידה זו לאבות העולם, שתלמידיהם אמרו עליהם שלא השיגו מהם אפילו כטיפה מן הים? —

עד שהאיר ה' עיני, ונתגלה לי כמדומני סודו של דבר זה. אין כאן מדידה, אלא ענין אחר לגמרי.

אנו למדים מדבריו הקצרים של ר' חיים חדוש גדול במהות דרכי למוד התורה.

הרמב"ן והרשב"א הם שני סוגים מיוחדים. לא הבדל בגדלות יש ביניהם, אלא הבדל בסוג.

כבר העיר לנו הרמב"ם בהקדמתו לחבורו הגדול, שגדולי

הדורות הקדמונים היו כלם — כפי הכנוי שהרמב"ם מכנה אותם — מעתיקי התורה, דהיינו שלא רק למדו כתלמידים אצל רבותיהם, אלא היו מקבלי התורה מסיני — מפי רבותיהם: „אע"פ שלא נכתבה תורה שבעל-פה, למדה משה רבינו כולה בבית-דינו לשבעים זקנים, ואלעזר ופנחס ויהושע שלשתן קבלו ממשה, וליהושע שהוא תלמידו של משה רבינו מסר תורה שבעל-פה וצוהו עליה — — — ומכלל החכמים שקבלו מרבא: רב אשי ורבינא... נמצא מרב אשי עד משה רבינו ע"ה ארבעים דורות... ויהושע ממשה רבינו, ומשה רבינו מפי הגבורה, נמצא שכולם מה' אלהי ישראל". וענין ההעתקה נשאר אפילו לאחר חתימת התלמוד, שאז באמת בטלה ההעתקה כפי שהיתה קודם — ממש למוד בעל-פה איש מפי איש עד הקב"ה — אלא ההעתקה נעתקה אל הפירוש, שהפירוש היה בדרך העתקה, איש מפי איש, מרבנן סבוראי לגאונים, ומהגאונים לראשונים הקדמונים.

והרמב"ן הוא משיירי המעתיקים. כי הוא היה מאבותיהם של הראשונים שבאו אחריו. אנו מוצאים באחרוני הראשונים — הרשב"א, הר"ן, גמוקי-יוסף וכו' — שהם מביאים לשון הרמב"ן ו"ל כצורתו, ואינם מזכירים אפילו את שמו. מפני ש^{אוצרות התורה} אין זה אצלם למוד שלמדו מהרמב"ן, אלא קבלו מהעתקת הרמב"ן, שהעתיק מקודמיו, ולפיכך הם מעתיקים כלשונו וכצורתו, אפילו בלא הזכרת שמו.

זהו הסוג האחד, סוג המעתיקים. והרמב"ן היה מסוג זה, מאחרוני מעתיקי-הפירוש. והסוג השני הם המפרשים, הן על-פי רבותיהם והן מעצמם. והרמב"ן עצמו, שהיה אחרון-המעתיקים — היה ראשון-המפרשים. וכל סיעתו של הרמב"ן, מלבד מה שקבלו את העתקתו, קבלו גם את דרך הפירוש ממנו.

עכשו נבין את דברי רבינו חיים מוולוז'ין, מה שאמר בדבריו הקצרים. הוא הבין במה שאמרו לו שהגר"א הוא כהרמב"ן, שהגר"א — כיון שזכה לגדלות כזאת, לחבר את התורה שבעל-פה עם התורה שבכתב, כמו שאנו רואים בפירושו למסכת אבות, שהוא מוצא לכל דבר בתורה שבע"פ שבמסכת זו מקור בתורה שבכתב, א"כ חשבו שהגר"א הגביה עצמו למעלה עליונה כזו, עד שהגיע

לגדולת ההעתקה, כאיש שעומד על הר סיני ומקבל מפי הקב"ה, וזוהי מעלה של העתקת התורה, מסוג הרמב"ן ז"ל. ועל כך נזדעזע רבינו חיים ואמר: לא! הגר"א לא הגיע למעלה זו, אלא — „אולי כהרשב"א". מה פירוש הדבר? ר' חיים היה סבור שמה שזכה הגר"א למצא בתורה שבכתב מקורות לדברי התורה שבע"פ, זה לא היה בכח העתקה וקבלה, אלא בכח סברא, שהפירוש — שהוא רק בדרך סברא — יש בכחו של אדם עליון מאד להגיע על ידו למה שמגיעים המעתיקים בקבלתם. וכך רואים אנו שאפילו בעניני נסתרות, ששם הקבלה היא העיקר — כל המקור היא הקבלה — בכל זאת יודעים אנו שהיו יחידים רבי-השכל, כגון ר' אברהם אבן עזרא, שהגיעו לזה בדרך הסברא, לעמוד על עומק הקבלה, כפי שהעיד הרמב"ן על אבן-עזרא. ולכן יתכן גם בדרכי ההלכה בנגלה, לעמוד ע"י הסברא על מה שהגיעו הקדמונים בדרך הקבלה. וזוהי כוונת ר' חיים, במה שאמר על הגר"א: אולי כהרשב"א.

ב

שימוש תלמידי חכמים

„שימוש תלמידי חכמים" הוא הלימוד איך לקיים את התורה ואת דרכיה והליכותיה, שעל קיומם יש מצות-עשה מיוחדת: „והלכת בדרכיו".

יש גדולים, והם רובם, שנוהגים את מנהגיהם בהצנע לכת ואינם מפרסמים כלום ממעשיהם, ומשום כך הם אבודים לנו ומעשיהם יורדים עמם לקבר ועולים עמם לפמליא של מעלה והם מתענגים עליהם בישיבתם בישיבה של מעלה. אבל יש גדולים אחרים, יחידי סגולה, שנוהגים במעשיהם הטובים ובדרכיהם הנאים כמו בלמודם ובתורתם, ששם המצוה היא ללמוד וללמד, כן מלמדים הם לתלמידיהם את מעשיהם ודרכיהם ע"י הליכותיהם בקודש, ומלמדים הם שזו דרך התורה האמיתית. אמנם גם הם מגלים טפח ומכסים כמה טפחים — ולפיכך אינם מפסידים גם ממדת הצנע לכת א — אבל די לתלמידיהם בגילויים שהם מגלים, לקלוט את זה

א כזה היה דרכו של מאורן של ישראל הגר"ס זצוק"ל ותלמידיו הבאים

בלבם ובמצפונם. וזהו מה שנקרא בדברי רבותינו: שימוש תלמידי חכמים.

רבינו יהודה הלוי הגדיל והפליא לעשות בשטח זה, מה שלא מצאנו בקודמיו ולא באלה שלאחריו. רבינו יהודה הלוי, שמלבד שהיה בעל מוח נורא להפליא, כאחד הקדמונים הראשונים, היה בעל לב רחב ובעל רגשות עדינים ואצילים, שרק יחידי הסגולה, אנשי הנשמה, ראויים להם. והוא למד את כל התורה כולה על דרך זה, גם בלבו, לא רק במוחו, גם ברגשותיו הנעלים תפס כל דבר-תורה, ברגש נלהב, שהלהיב את עצמו והלהיב את אחרים. והוא עשה עמנו את החסד הגדול הזה, שגם חלק התורה בשטח זה, של לבו — לא השאיר לעצמו, אלא גילה לנו את הכל, כל נימי לבבו, כל נימי שירתו, לא העלים ממנו, אלא גילה לנו ולמד עמנו, עד שאנחנו יכולים להתענג על שירתו תמיד, בלמדנו את התורה, תורת ספר הכוזריב.

ואמרו רבותינו: „אפילו קרא ושנה ולא שימש תלמידי חכמים, הרי זה עם הארץ” (ברכות מז: וש”נ). ולכאורה קשה להבין. אם ימצא תלמיד-חכם שהוא בקי בד’ סדרים, ובשאר ב’ הסדרים אינו

אחריו. להם, וגם לאחרים מיתיד-הסגולה, גם באפקים אחרים, היתה סגולה זו. והיו להם תלמידים ותלמידי-תלמידים, שהיה להם בית-קבול רחב וקיבלו מהם שני הצדדים יחד. וביחוד היה כזה מו”ר הגרנצ”פ זצוק”ל, שדרכו ב”הצנע לכת” היה מפליא, ומי שהכיר את מהלכיו והיה ראוי להציץ גם לתוכו, היה רואה נפלאות במדת ”הצנע לכת”. הלא היה רב לאלפים, והיה רב ואב גם יחד, ואב אינו משתדל להעלים מבניו את מעשיו, אדרבה, הוא רוצה בכל לבבו שבניו ילכו בדרכיו, יחקו אותו ויהיו ממלאי מקום אבותיהם אחריהם, וממילא הרי אינו יכול לקיים בנוכחותם מדה של הצנע לכת, אלא בשיעור כזה, ללמד להם גם מדה זו, שילמדו שהיא העיקר. וא”כ, הלא גלוי הוא ולא נעלם. אבל כל זה בביתו, בישיבתו, במקום בית חינוכו. אבל במקום אחר הוא כבר חפשי לעצמו להתנהג במדת ”הצנע לכת” כרצונו. נמצא שאדם כזה יכול להיות יחיד ומיוחד גם בלמוד לאחרים, ולהיות גלוי — וגם לנהוג בהצנע לכת לעצמו, והוא ענק במעלות העליונות גם שתיהן.

ב ולפיכך ראינו לצרף לכל שער מן השערים שבספר זה — דברי שירה משל רבינו, המתאימים לאותו שער. כי הלימוד והשירה אצלו — אחת הם.

בקי — כלום יתכן לומר עליו שהוא עם הארץ? הלא הר"ן, שהיה מגדולי רבوتינו הראשונים, העיד על עצמו שאינו בקי אלא בתלתא סידרי. ולכאורה, על אחת כמה וכמה מי שלמד כל התורה כולה, ורק לא שימש תלמידי-חכמים.

אלא עיקרו של דבר כן הוא, כי שימוש תלמידי-חכמים אינו דומה ללימוד סדרי התלמוד. שימוש תלמידי-חכמים הוא מקצוע מיוחד בתורה. כי זוהי התורה של קיום התורה, בכל תורה שהוא לומד — כיצד לקיים את התורה. וכשחסר לו בזה, הוא עם הארץ בכל מקום.

שבחו של יהושע — שלא מש מתוך האהל, אע"פ שמשה רבינו למד את התורה כולה עם כל ישראל, ויהושע היה רק המקבל הראשון ממשה, כמו ששנינו: „משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע“, אבל אח"כ למדו כל ישראל כל התורה כולה, כמו יהושע; ולפי זה, מה ענין „ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל“, ומהו השבח המיוחד ליהושע שנקרא „משרת משה“? אלא הענין כך הוא: יהושע היה היחיד שזכה להיות „משרת משה“, דהיינו — שימוש תלמידי חכמים. הוא זכה לא רק לקבל את התורה מפי משה, אלא זכה להיות תלמידו היחיד של משה רבינו גם בשימוש. נמצא ששימוש תלמידי חכמים היא קבלה מסיני, כמו כל התורה כולה. והראשון ששימש היה ^{אוצר חכמה} ^{אוצר חכמה} משה רבינו. וזהו מה שביקש משה רבינו מהקב"ה: „הודעיני נא את דרכך“. והקב"ה השיבו: „אני אעביר כל טובי על פניך“ וגו'.

ולפיכך, הלא יש לנו לעמד על דברי רבوتינו, שגזרו ואמרו על זה שלמד כל התורה כולה ולא שימש תלמידי חכמים — שהוא עם הארץ. מפני שאף אם הוא איש האשכולות בכל תלמודה של תורה, בלימודיה, בכל זאת הוא עם הארץ בלמוד של קיום התורה, באפניה והליכותיה, ובזה הוא עם הארץ בכל התורה כולה, ובזה לא עמדו רגליו על הר סיני, שלא קיבל חלק-תורה זה, וכמו שנתבאר, שזהו חלק בקבלת התורה.

ואין זה דומה למי שבקי בתלתא סידרי וחסרים לו הסדרים האחרים. כי התלמוד הוא כלול, ומי שבקי אפילו רק בסדר אחד — יש לו יד גם בסדרים האחרים, ואינו עם הארץ בהם. אבל לעומת זה, מי שהוא

בקי אפילו בכל תלמודה של תורה, ולא שימש תלמידי-חכמים, שזהו מקצוע מיוחד, כמו שנתבאר, באופן קיומה של התורה, אופן קיום המצוות — בזה, אפילו אם הוא בקי בכל, יתכן שיחול עליו שם עם הארץ.

ומצאנו בדברי חז"ל דבר נשגב מאד ורחוק ממושגינו: „רב כהנא על גנא תותיה פוריה דרב... אמר ליה: כהנא! הכא את? פוק, דלאו אורח ארעא. אמר לו: תורה היא וללמוד אני צריך!“ (ברכות סב.).

מכאן ששימושה של תורה הוא כגופה של תורה ג. ולא דוקא בימים הקדמונים, אלא גם עכשיו, שימוש תלמידי-חכמים הוא לימוד עיקרי לכל לומד, והכל תלוי בו. ובערך זה יש להעריך גדולת הרב וערכו לגבי התלמיד.

יש תלמידים כאלה, שמעריכים מאד את רבם ועוקבים אחריו, אחרי הליכותיו ודרכיו ומדותיו, והם משתדלים לקלוט אל תוכם דרכי התורה ומדותיה והנהגותיה. הם קשורים אל רבם לא דוקא כשהם ברשותו, אלא אפילו אחרי הפרדם ממנו, אפילו אחרי שנים רבות, דמות רבם חקוקה בלבם והוא עומד לנגדם תמיד, ובהליכותיהם הם נזכרים מה היה עושה רבם במצב זה, בשאלה זו, והם נשארים תלמידים קבועים לכל ימי חייהם.

אבל יש כאלה מן התלמידים, שלומדים ג"כ אצל הרב, ונדמה להם שהוא חשוב בעיניהם, מתחשבים עמו ומעריכים אותו — אבל האמת אינה כן. הם תלמידי-סרק. אין תוכם כברם. ולפיכך השכחה שרויה אצלם אפילו כשהם בבית רבם. יש להם דרך משלהם, מחשבה משלהם, עצמאית, אינה סמוכה על שולחן רבם כלל. ולפיכך, כשהם יוצאים מרשות רבם, הם יוצאים ריקים ממחשבה יסודית, מדעה יסודית ומדרך יסודית, ואין להם ענין עם רבם, אינם מכירים טובתו. הם ככופרים לגמרי בטובה שקיבלו, ולכן הם כפויי-טובה. אין להם

ג ומכאן רואים אנו גם כיצד היה חדרהמטות של רבותינו הקדושים, שהיה קודש-קדשים כמו בבית-המקדש, וכמו שאמרו חז"ל: „איש ואשה, זכו — שכינה ביניהן“ (סוטה יז א). ובנגוד למה שידוע אפילו מחכמי ופילוסופי המוסר של אומות העולם. ואילו סיפרו לפילוסוף גדול

בעד מה לשלם. יצאו יבשים, בלי לחלוחית של תורה, של יראה ושל מדות טובות, אף שהם נראים כגדולים בתורה ואפשר שבאמת יש להם גדלות בחכמת-התורה. הם נראים כגדולים — אבל הם רחוקים מגדלות בתכלית הריחוק.

וענין זה של הערכת גדולים, אין זה באמת אמור דוקא לתלמידים. כי באמת יש להתבייש בפני אומות-העולם, מהמתוקנים שבהם במדה זו, שאנחנו יודעים כי אלה שהם סביב לגדולים אצלם, לפילוסופים שלהם, הם עוקבים אחריהם וממש הולכים אחריהם כבולשת, כל דבור וכל מלה נשארים אצלם ואינם אובדים — ומזה יוצאים כרכים רבים של ספרים, שהם מלאים הנהגות, דרכים שונות, פתגמים, דברי חכמה, מאספים שלמים.

ואנחנו, שכבר אמרו לנו חז"ל, „שאפילו שיחת חולין של תלמידי חכמים צריכה תלמוד“ (ע"ז יט:) — ו„שיחת חולין“ פירושה חולין ממש, ואעפ"כ „צריכה תלמוד“, שמכל שיחת-חולין של תלמיד-חכם יש לתלמוד, איך אמר, כי צד אמר, איך ביטא את הביטוי הזה, באיזו לשון, באיזה סגנון, והכל הוא לימוד; — אנחנו אין לנו שום ענין להתחשב חישוב מלא בצעדיהם, בדרכיהם, בדבוריהם, בלשוניותיהם, בהנהגותיהם עם בני אדם, במשא ומתן שלהם, בשקול-דעתם, בחכמתם...

אמרתי פעם לכת חסידי גדול-דורנו, שזכינו שהיה חי עמנו כמה וכמה שנים בארץ-קדשנו, והיו רבים שהיו במחיצתו — ולא למדו ממנו כלום, אלא רק הנהגות מסופקות במצוות מעשיות. ואילו נהגו עמו כמו שנהגו אומות-העולם בגדוליהם, כמו שנתבאר, היו לנו עשרות-עשרות כרכים של ספרים מלאים חכמה, מלאים תורה, מלאים הנהגות, משא ומתן עם בני אדם, פסקי-דינים ותשובות בענינים מסובכים, שהיו מאירים את עינינו ממש באור תורה וחכמה.

וישר, מודה על האמת — אפילו רחוק מן היהדות לגמרי — את המושג של חדר-המטות של רבותינו ז"ל, היה מתגייר, כמו עקילס הגר, שנתגייר ע"י הכרתו בשבחן של ישראל מקטניהם, וכמו שאמר לדודו אדריינוס: „הקטן שבהם יודע היאך ברא הקב"ה את העולם“ (שמות רבה, פרשה ל).

ג

למודנו בספר הכוזרי

ספר הכוזרי בכללו, חובק זרועות עולם. הוא כולל בתוכו כל התורה כולה, דעותיה, דרכיה, תורותיה, מצוותיה, כל הכללים והפרטים המסתעפים מהכללים. והוא דן גם בפרטי-פרטים, בכל מצוה קלה, בכל מנהג קל, בכל הנהגה קלה. על הכל הוא שופע אורו, ומזריח עליהם כאור השמש בצהרים. והדברים מאירים כספירים, והלומד מוצא את עצמו טבול באור, והוא כולו מקבל את מתנת ההופעה שניתנה לו מן השמים, החזיון הנעלה שזכה לחזות ע"י אור התורה. ומתוך השפעת טובה רבה כזו, יש שהאדם מוצא את עצמו כשמצעו קצר מהשתרע, ויתכן שיהיה כמו איזה בלבול קצת במחשבתו ובשכלו, ומחשבתו צריכה להיות בדרך „רצוא ושוב“. ספר הכוזרי הכניסנו לחזיון כזה, מעין מעשה מרכבה ומעין מעמד הר סיני, שאנחנו קטנים מכדי ששכלנו יגיע לזה. ולפיכך עלינו לכלכל את מחשבותינו באופן כזה, שהאורות יתחלקו חלקים-חלקים, מקצת מזה ומקצת מזה. ואז אנו, בהדרגה, נמצא את עצמנו כשאנו נכנסים בשערי החכמה של רבינו הגדול.

ולפיכך מצאנו לנכון ולנחוץ לערוך את ספר הכוזרי מחדש, בערכים אחרים, לא כפי שהיה, ולחלקו לשערים ולסעיפים ולסעיפי-סעיפים, כדי שנמצא בו ידינו ורגלינו — בעזרת ה' יתברך.

יחזקאל סרנא

למהדורתו המחודשת של ספר הכוזרי

רבינו יהודה הלוי, מגדולי רבותינו הראשונים ז"ל, חי רוב שנותיו בארץ ספרד, במאה התשיעית לאלף החמישי למניננו. נולד בעיר טודילה, וישב בערים: גרנדה, טולידו וקורדובה שבספרד היה נודע ומפורסם כגדול מאד בתורה ובחכמה ובשירה. נודע גם כרופא מומחה, ולמחיתו עסק ברפואה. היה לו קשר חזק עם הישיבה הגדולה שהיתה בעיר לוסינה (אליסאנה) שבספרד, שבראשה עמד רבינו הגדול ר' יצחק אלפסי — הרי"ף — ז"ל, ואחריו תלמידו הגדול הר"י אבן-מיגאש ז"ל (רבו של הרמב"ם ז"ל). יש סוברים כי היה ר' יהודה הלוי תלמידו של הרי"ף. ומכל מקום, היה ידידו הקרוב — ואולי גם סופרו — של הר"י אבן-מיגאש. כן היה מקורב לר' משה אבן-עזרא, מגדולי משוררי-הקודש בישראל. כן היה ר' אברהם אבן-עזרא מקורב לר' יהודה הלוי (יש מרושמי הקורות העתיקים, המוסרים כי הראב"ע היה חתנו של ר"י הלוי). שמו של ר' יהודה הלוי יצא בעיקר כ"ראש-המשוררים", וכך נודע לדורות — כגדול-משוררי-הקודש אשר קמו לישראל בגלותו. שיריו הנפלאים, המלאים רגשות-קודש עמוקים של אהבת ה' ויראתו, אהבת התורה ואהבת ישראל וארץ-ישראל וכיסופים לקרבת אלהים ולגאולת ישראל — רבים מהם נעשו נחלת ישראל לדורותיו, והם נמנים על הפיוטים והסליחות והקינות המקובלים בישראל. — לעת זקנתו של ר' יהודה הלוי, גברו בו ביותר כסופיו לארץ הקודש, והוא קם ועזב את ביתו וסביבתו והרחיק נדוד בכיוון לארץ-ישראל. הנסיעה לארץ היתה כרוכה בימים ההם בסכנות גדולות, והוא הכניס את עצמו בסכנות אלו ועבר ארחות-ימים. את רגשותיו בסמוך לנסיעה ארוכה וקשה זו, וכן תוך כדי אותה נסיעה, הביע בכמה משיריו. הוא הגיע עד מצרים. יש סוברים כי נפטר בעודו במצרים. אך מסורת קדומה מספרת, כי אמנם הגיע ר' יהודה הלוי לארץ משאת-נפשו, וכי בא גם בשערי ירושלם, וכאן נהרג ע"י פרש ערבי, תוך כדי קוננו את קינתו: „ציון, הלא תשאליו"...

מלבד שיריו של ר' יהודה הלוי — אשר רבים מהם העברו מדור לדור, ובדורות האחרונים גם הופיעו בדפוס בכמה וכמה הוצאות — נשתמר כנחלה לדורות גם ספרו העיוני, הנודע בשם „ספר הכוזרי“. בנגוד לשיריו, שכתבם בלשון הקודש — כתב את ספרו זה בלשון הערבית, כנראה כדי שיהא מובן לחוגים רחבים יותר מבני העם, וביחוד לאותם מבני דורו שהיו מושפעים מתרבויות נכר, והללו כנראה שהבינו בלשון הערבית יותר מבלשון-הקודש. שמו המקורי של הספר: „ספר ההוכחה והראיה, להגן על הדת המושפלת“ — היא דת ישראל, המושפלת ע"י צוררי-ישראל שבבני הדתות האחרות, והנחשבת לשפלה בעיניהם גם בשל שפל-מצבם של ישראל בגלותם. מגמתו בספר זה, להשיב „על החולקים עלינו מן הפילוסופים ואנשי התורות ועל המינים החולקים על המון ישראל“ (כלשונו בראש ספר הכוזרי, בנוסחו המקורי). הוא עשה לספר מסגרת סיפורית, והשתמש לשם כך במאורע ההיסטורי של התגיירות העם הכוזרי ומלכו בראשו. והוא מתאר כיצד הגיע המלך הכוזרי להתגיירותו: הוא חיפש את דת-האמת, ולשם כך הזמין אליו פילוסוף וכן נציגי הדתות המפורסמות, שהציעו לפניו את עיקרי אמונותיהם — אך לא סיפקו את רוחו. וכיון ששמע מאנשי הדתות, שהם מסתמכים בעיקרם על ישראל ותורתו — עלה בדעתו להזמין אליו גם איש יהודי, הוא הקרוא בספר בשם „החבר“. השיחה שבין שני אלה, בין הכוזרי לבין החבר, נמשכת והולכת לאורך כל הספר. בתשובותיו לשאלות-חכם של הכוזרי, מלמדו החבר את מהותה של אמונת ישראל ואת יסודי התורה לעמקם ולרחבם. הספר הוא אפוא לא רק תשובות על טענות, כפי המגמה שהציב המחבר בראשו, אלא הוא מגלה לפנינו את היהדות כמו שהיא. „עיקרי אמונת ישראל ותורה תלויין בו“ (כדברים האמורים בשם הגר"א ז"ל, המובאים לעיל, בראש המבוא). ומתגלה בספר זה לא רק ההוגה שבר' יהודה הלוי, אלא גם המשורר שבו. אותם רגשות-הקודש המובעים בשיריו — מובעים גם בספרו העיוני הזה (כמוטעם גם לעיל, במבוא).

ספר הכוזרי תורגם ללשון הקודש, זמן לא רב לאחר חיבורו — ע"י ר' יהודה אבן-תיבון. בתרגום זה נשתמר הספר

בישראל. תרגום זה, ככל תרגומי המתרגמים האמנים בני-תיבון, מצטיין בדיוקו הנמרץ. הודות לו יש לנו בלשון-הקודש תוכן דברי רבינו יהודה הלוי שבספר הכוזרי, כמו שהם. אבל, כנודע, המציאו המתרגמים בני-תיבון כמה וכמה מונחים חדשים, כדי לתרגם בהם מן הספרים שכתבום רבותינו הראשונים בלשון ערבית — מונחים שונים, בעיקר פילוסופיים, שהיו קיימים בלשון הערבית ולא היו קיימים בלשוננו. מונחים אלה, שהמציאום בני תיבון, אף שמתבססים הם על כללי לשון-הקודש ושרשיה, בכל זאת לא נתאזרחו בלשוננו ולא נתקבלו בה. יחידים בלבד גשתמשו בהם, ומומחים בלבד מכירים בהם ונוזקים להם. אך לסתם אדם מישראל, הריהם כספר החתום. ומונחים אלה הם המעכבים העיקריים בהבנת ^{אוצרות השת} ~~אוצרות השת~~ מספרי רבותינו הראשונים שנכתבו ערבית ותורגמו ללשון-הקודש ע"י בני תיבון — ובכללם ספר הכוזרי. מלבד זאת, מעכבים גם כמה ענינים מדעיים-מקצועיים הנזכרים בדברי הכוזרי, אשר רק למומחים באותם מקצועות-מדע יש גישה אליהם.

והמסגרת הסיפורית של הספר, המסגרת של דו-שיח בין שני בני-אדם — הכוזרי והחבר — אשר היתה בשעתה צורה מקובלת ומושכת לבבות, הביאה לידי כך שהתכנים הרוחניים שבספר אינם באים בו באופן שיטתי, לפי נושאייהם ועניניהם. ענינים השייכים לנושא אחד, מפוזרים במקומות שונים בספר. שיחתם של הכוזרי והחבר, כדרכה של שיחה, עוברת מענין לענין ומדבר לדבר. ומתוך כך קשה ללמוד הממוצע לעמוד על תכניו הרוחניים של הספר כראוי, לציירם לעצמו במחשבתו ולהקנותם לעצמו בכלי-מחשבתו בשלמות. ואף זה מעכב בעד לימוד תורת ספר הכוזרי בדורותינו.

וכך אירע לו לספר הכוזרי, שאע"פ שנשתמר בישראל — בתרגומו של ר"י אבן-תיבון — ונמסר מדור לדור והועתק פעמים רבות, ובדורות האחרונים גם הופיע בדפוס פעמים רבות (נתהוו בו גם כמה חילופי-גירסאות בין כתבי-היד השונים והדפוסים השונים) וגתחברו עליו גם כמה פירושים (מהם שהופיעו גם בדפוס יחד עמו; הנודעים שבהם: „קול-יהודה" ו„אוצר נחמד") — מכל מקום נשאר ספר זה סתום וחתום לרוב ישראל. רק יחידים בכל דור, מן העוסקים ביחוד במחשבת היהדות או במחקרה, עוסקים בו. היו

מגדולי הדורות שעסקו בספר הכוזרי גם לשם בירור כמה עניני הלכה הנדונים בו (ביחוד בשאלת קו-התאריך, שיש עליה בספר הכוזרי המקורי דיון ארוך ויסודי, ושיטתו היא מן השיטות העיקריות בסוגיא זו). אבל סתם אדם מישראל, אפילו בר-אוריאן הוא, אינו רגיל בלמודו של ספר הכוזרי. בשל עכובים חיצוניים וצדדיים, הורחק מרוב ישראל ואף מרוב בני-תורה שבישראל, ספר קדוש וטהור זה.

מגמתה של מהדורה מחודשת זו של ספר הכוזרי — שתכניתה תוכנה ע"י מו"ר הגאון ר' יחזקאל סרגא שליט"א לפני כמה שנים, ותוקנה ושוכללה על-ידו כעת בסמוך להדפסה, והוצאה לפועל בעריכתו ובהדרכתו המתמדת, ע"י הח"מ — להסיר את המחיצות המעכבות הנ"ל, ולקרב את ספר הכוזרי לרובן של ישראל.

חידושיה של מהדורה זו, הם כדלקמן:

(א) דברי ספר הכוזרי מופיעים כאן בסדר חדש. הדברים נחלקים לשערים חדשים (השונים מן השערים שבספר הכוזרי המקורי), אשר כל אחד מהם מיוחד לנושא עיקרי מסוים (כגון: אמונה, ישראל, תורה וכו'). והשערים נחלקים לסעיפים, אשר כל אחד מהם מיוחד לענין מסוים, המשתייך לנושא השער, כשייכותו של פרט לכלל שהוא נכלל בו. יש והסעיפים עצמם נחלקים לסעיפי-משנה. בסוגרים צוינו בשולי כל סעיף (או סעיף-משנה) — השער והפיסקא שאליהם הוא משתייך בספר הכוזרי בצורתו המקורית. קביעת השערים והסעיפים שבמהדורה זו, קביעת כותרותיהם וקביעת הענינים המשתייכים לכל אחד מהם — נעשו ע"י הגר"י סרגא שליט"א.

(ב) הושמטה קליפתו החיצונית-הסיפורית של ספר הכוזרי המקורי. התוכן העיוני מופיע כאן כמו שהוא, בלי הקליפה הסיפורית, ללא צורת הדו-שיח שבין הכוזרי והחבר וכו'.

(ג) כמו כן הושמטו ממהדורה זו ענינים מדעיים-מקצועיים (בתחומי הפילוסופיה, התכונה ועוד) הנמצאים בספר הכוזרי המקורי. כן הושמטו דברים בהלכה הקשורים בענינים מדעיים כאלה (כשאלת קו-התאריך).

(ד) המונחים התיבונים המיוחדים שבספר הכוזרי, וכן כמה

מצורות-הבעה תיבוניות שהן מזורות כיום בלשוננו — הוחלפו במלים ובצורות-הבעה עבריות רגילות. בכך הוסר המסוה העיקרי מעל דברי ספר הכוזרי. אף בעבודה זו החל הגר"י סרנא שליט"א עצמו, לפני שנים רבות, כשתכנן את תכניתו. וכעת בסמוך להדפסה, המשכתי וגמרתי בהדרכתו.

(ה) בסיומם של רוב שערי הספר, ניתנים כמה משיריו של רבינו יהודה הלוי, המתאימים לתכנם של השערים, שהרי מחשבתו ושירתו של ר' יהודה הלוי — אחת הם (כפי שעמד כבר על כך הגר"י סרנא שליט"א, לעיל במבוא).

(ו) כדי להחיות שירי-קודש של ר' יהודה הלוי גם בפי העם, ניתנים בסוף הספר תוי-מנגינות לכמה מן השירים הללו, מן המופיעים בספר זה. המנגינות הן מיצירותיו של הרב ר' דוד קרליבך ז"ל (לפנים רב בעיר קלן, אשכנז, ובשנותיו האחרונות ישב בירושלים עיה"ק), שהיה תלמיד-חכם גדול ונעלה ואיש-לב המלא רגשות-קודש, וביחוד היתה לו קירבת-לב לשירת רבינו יהודה הלוי, וזו הובעה במנגינות הנלבבות שחיבר לשירי רבינו. המנגינות נמסרו לנו עבור ספר זה, ע"י בני משפחתו.

(ז) בשולי כמה מסעיפי הספר, הוסיף הגר"י סרנא שליט"א הערות משלו, בשם „עיונים“, הדנים בכמה נקודות יסוד שבספר. וחיבה מיוחדת הנהו המבוא שנתן הגר"י סרנא שליט"א בראש הספר — בשם „שער לקודש“ — שהיא יצירה לעצמה, ובו דברים מקוריים ויסודיים בדרכי לימוד התורה ושימושה, אשר מתוכם הוא מגיע להערכת ערכו המיוחד של ספר הכוזרי והלימוד בו.

ויהי רצון שתמלא בע"ה השאיפה שעוררה לעריכת מהדורה זו, שיהא ספר הכוזרי נתון-נתון לכל אדם מישראל, שיהא ספר מחנך ומשפיע לרבים, לקרובים ולרחוקים — ורבים ילכו לאורו.

ירושלם ת"י, ה'תשכ"ה.

צבי קפלן

עם המהדורה החדשה

ברגשי שמחה נביע הודאתנו למרום על הופעת המהדורה החדשה של ספר הכוזרי היוצא לאור אחרי כמה מהדורות שכבר יצאו בארצנו הקדושה וכן בחו"ל בתרגום לשפה האנגלית.

המילים הספורות הבאות הן לזכרו הגדול של אאמו"ר זצללה"ה ראש הישיבה הגדולה והק' דחברון, שלוחא דרחמנא להקים את התורה בארצנו הק'.

ספר זה מכריז ואומר על גדולתו היתירה של אאמו"ר זצללה"ה ועל רחבות דעתו ורוממותו בכל עניני התורה הקדושה, שראה לנכון לקבוע בצמצום את יסודות ספר הכוזרי שחיברו רבינו יהודה הלוי ז"ל, שבתקופת חייו הגדולה, היא תקופת הרי"ף ז"ל, היה מיוחד בגדולתו. וכתבו תלמידי הגר"א ז"ל על הספר הזה בשמו ז"ל **"והיה אומר שילמדו ספר הכוזרי הראשון שהוא קדוש וטהור ועיקרי אמונת ישראל ותורה תלויין בו"**, ע"כ. וכדי להוציא ממכלול דבריו ז"ל את עיקרן שיהא אפשר ללומדם בלא לטרוח בקריאת הויכוחים שעליהם מיוסד הספר - שבאותה דרך ראה המחבר ז"ל להוציאם ולבארם - טרח אאמו"ר זצללה"ה להוציאם באופן זה, כי אמנם קריאת הויכוחים האלה, שעיקרם גדול וחשוב מאד, דבר קשה הוא הגורם לקוראים שיהיו נמנעים מלקוראו, ולהביאו לתוך לבבם. וקבע את עיקרי דבריו ז"ל ויסודותיו ביי שערים, והם הם הדברים שעליהם היתה כונת הגר"א ז"ל כאשר אמר שילמדו את ספר הכוזרי - ויש לקוות שהקוראים בהם יסגלו את הדברים בלבם ותתגבר בהם התשוקה שיהא לבבם טהור - אשר הוא מיוסד על המחשבה הקדושה של רבינו הגדול ר' יהודה הלוי ז"ל, שיצאה מלבו הגדול, שהוא נראה גם לנו, אף לפי השגותינו הקטנות, בשיריו ובפיוטיו המלאים תהלה לעושה שמים וארץ, והממלא את לבנו ברגשות אהבה וחיבה ליוצרנו, ולמעשיהם של אבותינו ורבותינו ז"ל, מלאכי העליון שבדורות הקודמים, ובזכרונות מטלטלי ומרעידי לב לצורתנו לעברנו ולהוייתנו בגולה, ונשמתנו תהא מליאת צער על גלות השכינה שגלתה מבית מקדשה ואינה שרויה בו, ונזכה לראות שוב את מראה השכינה הנגלית בבית הגדול, שיבנה ויתגלה במהרה בימינו.

מפליא הוא הדבר שאאמו"ר זצללה"ה שהיה מיוחד ומפואר גם בשעתו, שהיתה מלאה גאוני וצדיקי עולם ז"ל, מצא לנחוץ להתפנות ולסדר לפני בני הדור, תורה ערוכה, בכתב ובעל פה, דברים מורמים ברוחניות כדי להגביהם ולרוממם. כאשר בא הדבר לידי ביטוי בשיחותיו בעל פה שנתן לפני בני הישיבה הק', שהיו נעלות ומקוריות, והיתה מחשבתו פוריה בכל עת לא היה חוזר שנית על מה שכבר השמיע, ובכל אלפי השיחות שהשמיע, הרגישו תמיד, המקשיבים בעלי הדעת, ביופי וברוממות אשר דבריו ז"ל הביאו להם, ואף שהיה בעל סגנון מהולל ומשתפך, הנה הכרכים של דברי תורתו שיצאו ממנו אלא מעט מזעיר מן הדברים שאמר והשמיע, ולא הודפסו רק הדברים שכתב הוא עצמו, (ומעט מאד ממה שכתבו אחרים, וקראם ותיקנם הוא עצמו). תשעה כרכים כבר יצאו לאור, והם חמשה חלקים בהלכה, בשם שנתן להם הוא עצמו "בית יחזקאל", שהם שיעוריו בישיבה הק', ודברים נפלאים בהלכה בכל חדרי תורה, וארבעה חלקים מדברי המוסר בשם "דליות יחזקאל", שבהם נתגלו רגשות עזים בכל שומע שהיה שומעם בעל פה. החלק העשירי הולך ומסתיים והוא יופיע בקרוב, והוא ספר על הסיפור ועל פרקי אבות, ועוד ועוד, ובנוסף באותו הכרך עצמו יודפס גם "ספר הערכים והמדות" שעמל קשה וליקטם, מחובת הלבבות, ספר חסידים, הרוקח, מסילת ישרים, ועוד, בצירוף "עיונים" ויצאו אי"ה כשהם מסודרים לפי סדר המדות שראוי לכל אחד מישראל לנהוג בהם.

והנה עבודת המידות הן עיקר דרך אברהם אבינו ע"ה, וכאשר כתב הרמב"ם ז"ל בפ"א מהל' דעות: "ולפי שהשמות האלו נקרא בהן היוצר והם הדרך הבינונית שאנו חייבין ללכת בה נקראת זו דרך השם והיא שלמד אברהם אבינו לבניו שנאמר 'כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו'".

הוא מה שנשנה במשנה באבות פ"ג כ"א, "ר' אלעזר בן עזריה אומר אם אין תורה אין דרך ארץ, אם אין דרך ארץ אין תורה", ופי' רבינו יונה ז"ל וז"ל, כלומר מי שאינו יודע תורה אינו שלם במדות של ד"א כי רוב המדות טובות שיש - בתורה הן וכו'. וא"כ בלא תורה לא יהיו דעותיו שלימות בדרך ארץ. אם אין דרך ארץ אין תורה ר"ל שצריך תחילה לתקן עצמו במדות ובזה תשכון התורה עליו, שאיננה שוכנת לעולם בגוף שאינו בעל מדות טובות, לא שילמד התורה ואח"כ יקח לו המדות כי זה אי אפשר וזהו כענין שנאמר נעשה ונשמע, וכמו שכתבנו, ע"ש. והוא הוא מה שאמרו בגמ', ביומא פו. "ואהבת את ה' אלוקיך שיהא שם שמים מתאהב על ידך, שיהא קורא ושונה ומשמש ת"ח ויהא משאו ומתנו באמונה ודבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה, אוי להם לבריות שלא למדו תורה, פלוני שלמדו תורה ראו כמה נאים דרכיו כמה מתוקנים מעשיו, עליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר", ע"כ. והיינו שב- "ראו כמה נאים דרכיו ומתוקנים מעשיו" תלוי הכל, ודרך ישראל הלא היא הדרך של אברהם אבינו ע"ה, כאשר כתב הרמב"ם ז"ל, בהל' דעות שם, שעל זה נאמר "אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו את דרך ה' לעשות צדקה ומשפט", ע"כ. והיינו בדעותיו. והוא הטעם שהרמב"ם ז"ל הקדים את הלי' דעות להלי' תלמוד תורה, משום שבלי מדות טובות והיות האדם שלם בהן עדיין אינו יכול וראוי לקיים מצות ת"ת.

והנה המדות הנצרכות לאדם הן כדי שיהא שם שמים נאהב על ידו, אבל צריך הוא האדם מישראל להיות נאה ומזוקק גם בראית כל הנצרך לחדרי מוח בצורה נכונה ומוארת, כלומר בדרך גדולת ישראל בכלל, והיינו התורה, וחיי העולם הזה בפרט, ולא לתור אחרי לבבנו ואחרי עינינו אשר אנו זונים אחריהם, כלשון הרמב"ם ז"ל בפ"ב מהל' ע"א הלי' ג', ויעו"ש שהוא לאו גמור, והיינו שלא נלך ח"ו שולל, אלא שתהיה דעתנו על עניני העולם הזה מיוסדת ומבוססת על התורה ודברי חכמינו ז"ל, והם המה הדרכים אשר טבע רבינו הגדול ר' יהודה הלוי ז"ל בספרו הגדול **שהוא קדוש וטהור ועיקרי אמונת ישראל ותורה תלויין בו**. את הדברים הכרוכים בעשרת השערים שנעשו מספרו הגדול, היאך להסתכל והיאך לראות ולידע על נכון. ונדע ונוקיר את העמל והטורח שטרח בזה אאמו"ר וצללה"ה להביאם ולשננם לבני הדור, עד שיהיו כתובים על לוח לבם, שיהיו מהלכים בדרך הישרה והסלולה לנו. והיה זה רק חלק מעבודתו הגדולה רבת הפעלים בכל עניני הציבור, כי היה האיש שליח ממרום להקים ולהעמיד את הבית הגדול **"ישיבת חברון כנסת ישראל" בארץ ישראל**, ונשלח לגדל לחזק ולהעמיד את כלל התורה במעמדה בארצנו הקדושה, והיינו את שם שמים. ויה"ר שנזכה לקבל את פני גואלנו למראה עינינו, אכ"י"ר.

אנו תפילה שנזכה להתגדל ולהתחזק בדבריו הרמים של הספר הגדול הלזה שהוא קדוש וטהור, ועיקרי אמונת ישראל ותורה תלויין בו, ויתקיים בנו הכתוב "ישראל אשר בך אתפאר".

יעקב חיים בלאאמו"ר הגר"י זצללה"ה סרנא

1

שער ראשון

אמרי נביא
אוצרות השו"ת
אוצרות התורה

אמונה וחקירה

א. המדרגה העליונה באמונה — ברור האמונה מבלי מחקר.
(ה א.)

ב. היחידים תהיה להם האמונה בטבע, ותרחקנה מהם הדעות הנפסדות כולן, ויפול בנפשם מיד מקום טעותם. (ה ב.)
ג. מי שחסר המדרגה העליונה, וקדמו לו ספקות וסברות ודברים עם הפילוסופים ובעלי תורות ודתות שונות, טוב לו ללמוד ולהתחדד בהשבת הדעות הנפסדות הסכלות, כי אין הקבלה טובה אלא עם הלב הטוב, אבל עם רוע הלב החקירה יותר טובה, כל שכן כשיוציא המחקר אל אמונת הקבלה ההיא, ואז יתקבצו לאדם שתי המדרגות, היינו: הידיעה והקבלה יחד. (ה א.)

יסוד האמונה בראיה וקבלה

א. אמונת ישראל מיוסדת על הראיה, ואין צריך עמה לא ראייה ולא מופת. (א טו.)

ב. כשפתח משה לדבר עם פרעה, אמר לו: אלהי העברים שלחני אליך, ר"ל אלהי אברהם יצחק ויעקב, מפני שהי' דברם מפורסם אצל האומות, כי התחבר אליהם הדבר האלהי והנהיג אותם ועשה נפלאות, ולא אמר אלהי השמים והארץ שלחני אליך, ולא בוראי ובוראך. וכן פתח הקב"ה דבריו אל המון ישראל: אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים. ולא אמר אני בורא עולם ובוראכם. ולכל קהל ישראל התברר אצלם המעמד ההוא בראות עיניהם, ואחר כן הקבלה הנמשכת שהיא כמראה העין. (א כה.)

ג. נעזוב ראית הקראים במצות דוד לבנו: ועתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו (דברי־הימים ב, כח ט). וראיתם מזה שצריך לדעת את האלהים ידיעה ברורה, ואחר כן התחייבה עבודתו. אבל באמת הזהיר לסמוך על אביו וזקניו, להאמין באלהי אברהם יצחק

ויעקב, אשר דבקה בהם השגחתו, וקיים להם יעודיו בהרבות זרעו והנחילם ארץ כנען, וחנות שכינתו בתוכם, וכדומה לזה. וכמו זה אמרו: „אלהים אשר לא ידעום” (דברים כט כה), ו„אשר לא ידעתם” (שם יג, ג), לא רצה לומר בזה הידיעה באמתתם; אבל הכוונה היא — אשר לא תראו מהם, לא טוב ולא רע, ואין צריך שתקוו להם ולא שתיראו מהם. (ה כא).

ד. דרשו רבותינו ב„ויוצא אותו החוצה” (בראשית טו ה): צא מאצטגנינות שלך. רוצה לומר, צא מחכמת הכוכבים, ומכל חכמה טבעית מסופקת. — וכבר אמר אפלטון מהנביא שהי' בזמן מארינוס המלך, שהוא אמר בחזון מהאלהים, לפילוסוף שהיה מתעסק בפילוסופיא: לא תגיע אלי בדרכים האלה, אך במי ששמתי שלח ביני ובין ברואי, ר”ל הנביאים והתורות האמתיות. (ד כז).

בין מוטבע באמונה לחוקר

החכם התמים, מעט הוא שיוכל להועיל אדם בדרך הלמוד, ולא ישיב על חולק בדרך הדבור. והחוקר בעל הדבור יראה עליו הוד חכמה, עד שישים לו השומע יתרון על התמים ההוא החסיד אשר חכמתו אמונות, לא ישיבהו מהם משיב. אכן תכלית החוקר הוא בכל מה שילמדהו וילמדהו, שיכנס בנפשו ובנפש תלמידו, האמונות אשר בנפש התמים ההוא המוטבע — ואפשר שתפסיד עוד חכמת החקירה הרבה מאמונות האמת, במה שיבואהו מהספקות והדעות הזרות, — כאשר נראה מאשר לומדים מקצבי השיר ומדקדקים במשקלם, ונשמע להם המיי ודברים מבהילים בחכמתם, ונראה מהמוטבע שהוא טועם משקל השיר ולא יעבור עליו בשום דבר, ונמצא שתכלית האנשים ההם, שיהיו כמו זה אשר נראה סכל במקצב, מפני שאינו יכול ללמדו להם, והם יכולים ללמדו.

אמת, כי המוטבע הזה יכול ללמד מוטבע כמוהו ברמז מעט. וכן העם המוטבעים לתורה ולהתקרב אל האלהים, יקדחו בנפשותם ניצוצות מדברי החסידים וישובו מאורות בלבותם. וזה שאינו מוטבע,

הוא שצריך אל חכמת החקירה, ואפשר שלא תועילהו, ואפשר שתזיקהו. (ה טז).

פילוסופיא ופילוסופים

א. פתויי הפילוסופיא. הפתוי ומנוחת הנפש בדעות הפילוסופים, מפני שנתברר מהם המופת בחכמות הנסיוניות ובחכמת ההגיון, בטחו הנפשות על כל מה שאמרו בטבע ובמה שאחר הטבע, וחשבו שכל מה שאמרוהו מופת. (ה יד).

ב. כמעט שאין הסכמה בין שני פילוסופים במה שאחר הטבע, וגם בהרבה מהטבע. ואם נמצאת כת אחת המסכמת על דעת אחת, הנה אין זה בגלל חקירה ותולדה שעמדה עליהם דעתם, אלא שהם סיעת אחד מהמדברים, שקבלו ממנו, כסיעת פיתגורס, סיעת אפוקרט, סיעת אריסטו, סיעת אפלטון וזולתם. ובכולן יש ספקות, ואין הסכמה בין פילוסוף וחבריו. (ה יד).

ג. כפי מעשה הפילוסופים וחכמתם ואמתתם והשתדלותם, היה ראוי שתהיה הנבואה ידועה בהם ונמצאת ביניהם, מפני הדבקים ברוחניות, ושיסופר עליהם נפלאות ונוראות וכבוד וגדולה, ואנחנו רואים החלומות הנאמנים למי שלא התעסק בחכמה — ושנמצא הפך זה במי שטרח בה, וזה מורה כי יש לדבר האלוהי סוד אחר, זולת מה שזוכרים הפילוסופים. (א ד).

ד. אילו היתה חכמת הפילוסופים אמת, היו משיגים דברים בנפשות ובנבואה — והם כשאר בני-אדם. (ה יד).

ה. הפילוסופים אין להאשים אותם, מפני שהם עם שלא נחלו

עיונים

בטחו הנפשות. זהו בטוי של שירת ר' יהודה הלוי. והפירוש, שיש בני אדם שאין מנוחה בנפשם, מפני המלחמה הפנימית שבקרבת בעיני דעות (בתקופות הארוכות שנתנסיתי בחיי הישיבות, מימי נעורי עד היום הזה ב"ה, פגשתי בעלי מוח ולב כאלה, שהתרוצצו בדעותיהם ולא היה שלום בנפשם), וכשמתברר להם דבר בברור החלטי, הריהם בוטחים בזה בנפשם ומרגישים שלוה פנימית. וזהו "בטחו הנפשות".

חכמה ולא תורה, מפני שהם יונים, ויון מבני יפת השוכנים בצפון, והחכמה שהיא ירושה מאדם, והיא חכמה המוחזקת בכח אלהי, איננה כי אם בזרע שם, שהוא סגולת נח, לא פסקה החכמה ולא תפסק מהסגולה ההיא מאדם, ולא היתה החכמה ביון אלא מעת שגברו, ונעתקה החכמה אליהם מפרס, ואל פרס מכשדים, וקמו בהם הפילוסופים המפורסמים בימים ההם, לא קודם לכן ולא לאחר מכן, ומעת ששבה המלכות לרומיים לא קם בהם פילוסוף מפורסם עד עתה. ולפיכך, בדין הוא שלא נאמין לאריסטו בחכמתו, מפני שהטריח את שכלו ומחשבתו, בעבור שלא היתה בידו קבלה ממי שיאמין בהגדתו, וחשב בתחילת העולם וסופו, והי' קשה על מחשבתו לצייר התחלה, כאשר היתה קשה גם כן הקדמות, אך הכריע הקשותיו הנוטים אל הקדמות במחשבתו המופשטת, ולא ראה לשאול על מנין שני מי שהי' לפניו, והאיך נתיחסו בני אדם, ואילו הי' הפילוסוף באומה שינחל בה מקובלות ומפורסמות שאינו יכול לדחות אותם, הי' מתעסק בהקשותיו ומופתיו להחזיק החדוש עם קשיו, כאשר החזיק הקדמות אשר הוא יותר קשה לקבל. (א סג-סה).

הקבלה ויסודותיה

א. המנין המוסכם לבריאת העולם. אין בין שני היהודים מהודו ועד כוש מחלוקת במנין לבריאת העולם. מנין בריאת העולם הי' נמנה לפי שני הקדמונים האלהיים יחידי-הדורות, וקבלנו מנינם ממשה רבינו, ונדע מה שיש ממשה ועד עתה. וזה מרחיק מן הלב את המחשבה הרעה על הכזב וההסכמה. כי דבר כזה אי אפשר שיסכימו עליו עשרה מבלי שיתבלבלו ויגלו סוד הסכמתם, או ידחו דברי מי שירצה לברר אצלם דבר כזה, כל שכן המונים חיים, והמנין קרוב, אין הכזב והשקר יכול להכנס אליו. (א מד-מח).

ב. יחס האומות ולשונותם בתורה. אברהם אבינו הי' בעצמו בדור ההפלגה, ונשאר הוא וקרוביו בלשון עבר אבי-אביו — ולכן נקרא עברי — ובא משה אחריו, לאחר ארבע מאות שנה, והעולם מלא מחכמת שמים וארץ, ובא אל פרעה וחכמי מצרים, וחכמי בני ישראל חוקרים עליו, על אשר לא האמינו לו אמונה

שלמה כי הבורא מדבר עם אדם — עד שהשמיעם דבריו בעשרת הדברים — וכן היו עמו עמו, ולא מסכלותם אלא מחכמתם, מיראתם תחבולות החכמות השמימיות בכוכבים וזולתם, מאותם אשר לא יעמדו בפני מחקר, מפני שהם כמו דבר המזויף — והענין האלהי כזהב המזוקק, הולך ומוסיף — ואיך יעלה בדעת שידומה אצלם כי הלשונות אשר היו לפנייהם חמש מאות שנה היו לשון עבר לבדה, ונפלגה בבבל בימי פלג, ויחס אומה זו אל יפת, ואומה זו אל שם, ואומה זו אל חם, וארצותם אלו, היתכן לאדם היום לאמת אצלנו כזב ביחס אומות מפורסמות ובדבריהם ובלשונותם, ויהי' הדבר פחות מארבע מאות שנה? — ואיך יתכן זה, ואנחנו מוצאים החכמות בכתב ידי מחבריהם מלפני חמש מאות שנה! (א, מט"נ).

ג. המנין המוסכם לימות השבוע. השמענו על אומה שחולקת בשבוע הידוע, שהתחלתו מיום ראשון והשלמתו בשבת, הייתכן שישוו בזה אנשי הצין עם אנשי איי המערב, מבלי התחלה והקלה והסכמה? — והלא לא יתכן זה אלא בהסכמה מן הכל, וזה רחוק; או שיהיו המדברים כולם בני אדם או בני נח או זולתם, ויהי' השבוע אצלם מקובל מאביהם. (א, נז"ח).

מופת יציאת מצרים

היו בני ישראל משועבדים במצרים שש מאות אלף רגלי מבן עשרים שנה ומעלה, מתיחסים אל שנים עשר שבטים, לא נמלט מהם איש ולא ברח אל ארץ אחרת, ולא נכנס ביניהם נכרי, מיחלים המועד אשר יעד בו אל אבותם אברהם יצחק ויעקב שינחילם את ארץ כנען. וארץ כנען היתה בעת ההיא בידי שבע אומות בתכלית הרוב והחזקה וההצלחה, ובני ישראל בתכלית הדלות והענוי ביד פרעה, שהיה הורג את בניהם כדי שלא ירבו. ושלח ה' את משה ואהרן עם חולשתם, ועמדו כנגד פרעה עם חזקתו, באותות ובמופתים ובשנוי המנהגים, ולא יכול פרעה להסתר מהם ולא לצוות עליהם רע, ולא למנוע עצמו מעשר מכות אשר הלך במצרים, במימיהם ובארצם ובאזורים ובצמחיהם ובבהמתם ובגופם ובנפשותם, שמת מהם ברגע אחד, בחצות הלילה, היקר שהיה בבתייהם והתביב להם.

כל בכור, ואין בית אשר אין שם מת, זולתי בתי בני ישראל, וכל המכות האלה היו באות באזהרה ובהתראה ובמועד, ומסתלקות באזהרה ובהתראה, כדי שיתברר כי הן בכונה מאת אלוה חפץ, עושה חפצו בעת שיחפץ, לא מצד הטבע ולא מצד הכוכבים ולא מצד כשפים ולא במקרה. ואחר כך יצאו בני ישראל בדבר השם בלילה ההוא, בעת שמתו בכוריהם, מעבדות פרעה, והלכו דרך ים סוף, ומנהלם עמוד ענן ועמוד אש, הולכים לפניהם ומנהיגים אותם, ונגידיהם וכהניהם שני הזקנים האלהים, משה ואהרן, היו בעת שהתגבאו בני שמונים שנה ויותר. ועד העת ההיא לא היו להם מצוות כי אם מעט, מורשה מן היחידים ההם, מאדם ונת, ולא ביטלן משה, אבל הוסיף עליהן. ואחר כך רדף אחריהם פרעה, ולא נצטרכו אל כלי מלחמה, ולא היו העם מלומדי מלחמה, ובקע את הים ועברו בתוכו, וטבע בו פרעה וחילו, והשליכם הים מתים לעיני בני ישראל, והדבר ארוך וידוע. — זהו הענין האלהי באמת. ואין נכנס בלב מחמתו ספק, לא מכשפים ולא מתחבולה ולא מדמיון. ואילו נדמה להם הבקע הים ועברם בתוכו — ידומה להם הצלתם מן העבדות ומות מעבידיהם וקחתם שללם והישאר ממונם אצלם? — זו עקשות מאפיקורסים! — ואחרי זה כשעמדו במדבר, מקום אין זרע, והוריד להם לחם נברא יום יום, מלבד השבת, אכלוהו ארבעים שנה. (א, פג-פה).

במופלא מהאדם

כאשר יגיע האדם אל העצם הראשון, ומה שהתחייבו בו מן המדות, יבדל מהם, ויראה בעדם מסך אור בהיר מנצח הראות, וימנע ממנו השיגו, בעבור קוצר ראותו ודעתו, לא בעבור הסתרו והחסרו, כי הוא בהיר וגלוי ומפורסם ביותר אצל הרואות הנבואיות משיצטרכו בו אל הבאת ראיה. (ה, כא).

יחוד

אל נשגיח לדברי הפילוסופים אשר מחלקים העולם האלהי אל מדרגות — אך כולם אצלנו מדרגה אלוהית, ואין כי אם אלוה

מנהיג הגשמים. — והנפתה לפילוסופים על כל פנים אפיקורוס.
(ה, כא).

ה ש ג ח ה

א. האמת והאמונה הוא שהאלהים ברא את הדברים הרבים במנינם בבת אחת למיניהם, כאשר זכר בסדר בראשית, ושם בהם כח התולדה, והעמידם, ומכלכלם לרגעים בכח האלהי, כמו שאנחנו אומרים: מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. (ד כו-כו).

ב. דמה הענין האלהי כשהוא מנהיג הרוחניים כמלך על כסאו, אשר יעשו דבריו ברמז מעט אצל סגולתו ועבדיו המכירים אותו, מבלי תנועה מהם וממנו. ודמהו כשהוא מנהיג הגלגלים כמלך במדינה, כי הוא צריך להראות בפנות המדינה, שיראה על כל חלק ממנה ממשלתו ומוראו ותועלותיו. ודמהו כשהוא מנהיג החיים כמלך במלחמה, שהוא בין הפכים, ישתדל להגביר אוהביו ולגבור על אויביו. (ד, כו).

ג. הוא יתברך יודע מצפוני בני אדם, כל שכן מעשיהם ודבריהם, והוא גומל על הטוב ועל הרע מהם, עיני ה' משוטטות בכל הארץ. ואין החסיד מתעסק ולא חושב ולא מדבר, עד שיאמין שעמו עינים רואות וצופות וגומלות אותו על הטוב ועל הרע, ופוקדות עליו כל מעוות מדבורו ומעשהו. — וכללו של דבר, שהוא מאמין ומקבל מה שנאמר (אבות, פרק ב, משנה א): „הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה, דע מה למעלה ממך, עין רואה ואזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבין“, ויראה שמה שאמר במזמור דוד (תהלים צד ט), הטענה נאמנה: „הנוטע און הלא ישמע, אם יוצר עין הלא יביט“. (ג יא).

ד. הפילוסופים קוראים לכחות שבברואים טבע, אבל האמת שהבורא יתברך ינהיגם בתכונה מהתכונות, קרא אותה התכונה, אם תחפוץ, טבע, או נפיץ, או כה. (ה י).

חדוש וקדמות

א. אין לנו מופת שכלי בשאלת החדוש והקדמות, כי שאלות שתיהן עמוקות, וראיות שתיהן שוות. ואין בתורה דבר הניתן להדחות ע"י ראי' או מופת. אך תבוא התורה בנפלאות ושנות המנהגים לבריאת דברים, או להפוך דבר אל דבר אחר — להורות על חכמת בורא העולם ויכולתו לעשות מה שחפץ בעת שיחפוץ. ותכריע החדוש — הקבלה מאדם עד נח ומשה בנבואה, אשר היא באין ספק יותר נאמנת מן ההקשה. (א סו"סז).

ב. הטענה, מה שאומרים על אנשי הודו, כי יש מקומות אצלם ובנינים שברור אצלם כי יש להם מאות אלפי שנה — היא טענת הבל. ואמנם הי' זה מפגים על האמונה, אילו נמצא זה באמונה מוחזקת, או בספר שמסכימים עליו הכל, מבלי מחלוקת במנין ידוע — ולא ימצא זה, אך הם אומה מופקרת ואין אצלם דבר ברור, והם מכעיסים את אנשי התורות בכמו אלה הדברים, כאשר הם מכעיסים אותם בצלמיהם ואליליהם ותחבולותם, ואומרים כי הם מועילים להם, ובוזים למי שאומר כי יש אצלו ספר מאת האלקים, וחברו בזה ספרים מעטים, חברים יחידים מבני אדם, ונפתה בזה מי שדעתו קלה. (א ס"סא).

השפעת הקב"ה

א. אין פילות לפניו יתברך, אבל הוא נותן לכל דבר מה שראוי לו ^{אוצרות התורה} ^{אבות השלוח} (ה י').

ב. הבורא ית' נותן לכל חומר הטובה שבצורות שאפשר לו לקבל, והמתקנת שבהן, והוא ית' מטיב, לא ימנע חנינתו וחכמתו והנהגתו מדבר. (ה כ).

תועלת הנבראים

כל חלקי העולם ידועים וספורים אצל בוראם, עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע, אע"פ שאין אנו יודעים מה התועלת ברובם.

כאשר לא נדע כלי הספינה ונחשבם ללא צורך, וידעם בעל הספינה ועושי, וכאשר לא נדע תועלת הרבה מאברינו ועצמינו, אילו היו מפורדים לפנינו לא היינו יודעים תועלת כל עצם ועצם וכל אבר ואבר, אע"פ שאנחנו משתמשים בהם, וברור לנו כי אם היינו חסרים אחד מהם, היו מעשינו חסרים, ונצטרך אליו. (ה י).

חכמת הבריא

א. החכמה בפרעוש וביתוש, למשל, איננה מקוצרת מהחכמה בסדור הגלגלים, אך התחלפו הדברים מחמת חמריהם. ואין לך לומר למה לא בראני מלאך, כאשר אין לתולעת לומר למה לא בראני אדם. (ה כ).

ב. אין החכמה בגלגלים גדולה מהחכמה בקטן שבחיים, אך גדולה מעלתם בעבור שהם מחומר זך וקיים, לא יכלם כי אם בוראם, והחיים מחומר מקבל רושם מתפעל, רושמים בו ההפכים הבאים עליו תמיד מקור וחום וזולתם, ומכלה אותם הזמן, לולא החכמה אשר התחכמה להם בזכר ובנקבה, להשאיר המין בהאבד האישים. (ד כו).

הרוחניות בגשמיות

א. תכליתנו מהכרת אמתתו, שנכיר שלטבעיות אין כל סיבה טבעית, וניחסה אל כח בלתי גשמי, כח אלהי, כאשר אמר גלינוס על הכח המצייר, ושם לו יתרון על שאר הכחות, וראה שאיננו מחמת המזג, אלא הוא שייך לענין האלהי. (ה כא).

ב. אין אנו דוחים שיש לעליונות מעשה בארציות — אבל הצורות מאת מנהיגם ומוליכם, והשם אותם כלים להקמת כל אשר יחפוץ מן ההויות, מבלי שנדע לחלק אותם. והחווה בכוכבים טוען שהוא יודע לחלק ולהבין — ואנחנו מכחישים אותו בזה, וקובעים שאין בשר ודם משיג זה. רק אם נמצא מן החכמה ההיא דבר הנסמך על חכמה אלהית תוריית — נקבלה. ובוה תנוח דעתנו במה שנזכר מחכמת הכוכבים בדברי רבותינו (עי' שבת קנו), מפני שהוא מקובל מכח אלהי, והוא אמת. (ד ט).

עבודת כוכבים וטעותה

א. יש ליסודות ולשמש ולירח ולכוכבים פעלים על דרך החמום והקרור וההרטבה והיובש והתלויים בהם, מבלי שנייחס להם חכמה לכוונה, אשר לא תתייחס אלא לחכם יכול ומשער. ומי שקורא אלה שמתקנים החומר בחמום ובקרור „טבע“ — לא יזיק, כשמרחיק מהם החכמה, כאשר ירחיק מהאיש והאשה יצירת הולד בהתחברם, אך הם עוזרים לחומר המקבל צורת האדם, והצורה מאת המצייר החכם. ואל יהיה רחוק בעיניך הראות רשמי ענינים אלהיים נכבדים בעולם הזה התחתון, כשיהיו החומרים ההם נכונים לקבל אותם. וזהו שורש האמונה — ושורש המרי. כי הדברים אשר יכנונו לקבל הרשמים ההם האלהיים, אינם ביכולת השגת האדם, ולא יוכלו בני אדם לשער מדעתם כמותם ואיכותם, ואם ידעו עצמם — לא ידעו זמניהם. אך הויתם וחבורם והזמון להם, צריך בזה לידיעה שלמה, מפורשת תכלית הביאור, מאת האלהים. ומי שהגיעו הדבר הזה, וקיים אותו על גבולו ותנאיו בלב שלם, הוא המאמין. ומי שהשתדל לתקן הדברים, לקבל הענין שהוא במחקר וסברות והקשות ממה שימצא בספרי החוזים בכוכבים והורדת הרוחניות ועשיית הצלמים והטלסמאות, הוא הממרה, כי הוא מקריב קרבנות ומקטיר הקטרות מהקשה וסברא, ואיננו יודע אמתת מה שראוי וכמה ואיך ובאיזה מקום ובאיזה עת ומי מבני אדם ואיך ראוי להתעסק בענין ההוא, וענינים רבים, ספורם יאריך. ויהיה ככסיל אשר נכנס לאוצר רופא המפורסם בכך שרפואותיו מועילות, והרופא איננו בו, ובני אדם היו מכוונים לבוא אל האוצר ההוא, כדי לבקש התועלת, והכסיל ההוא היה נותן מן הכלים ההם, והוא לא היה מכיר הרפואות, ולא כמה ראוי להשקות מכל רפואה ורפואה לכל איש ואיש, והמית אנשים רבים ברפואות ההן אשר היו מועילות להם, ואם יזדמן שיקבל תועלת אחד מהם בכלים מן הכלים ההם, יטו בני אדם אליו ויאמרו כי הוא המועיל — עד אשר יראו לזולתו תועלת במקרה, ויטו גם אליו; ולא ידעו כי המועיל בעצמותו אמנם הוא עצת הרופא ההוא החכם, אשר חיבר הרפואות ההן, והיה משער אותן כראוי, והיה מצוה על החולה שיזמן מה שצריך לרפואה ממאכל ומשקה, תנועה ומנוחה ושינה ויקיצה ואויר ומשגל וזולתם. ועל

הדרך הזה היו בני אדם קודם משה — זולתי מעט מזער — נפתים בנימוסי הכוכבים והטבעים ונעתקים מנימוס אל נימוס ומאלוה אל אלוה, ואפשר שמחזיקים ברבים מהם, ושוכחים מנהיגם ומנהלם ומשימם סיבה לתועלת — והם בעצמם סיבה לנזקם, כפי ההכנה והזימון. אבל המועיל בעצמו הוא הענין האלהי, והמזיק הוא העדרו. (א עז-עט).

ב. באותות ההבל. האותות שאנחנו רואים בהפוך עין העצמים ושינוי המנהגים ובריאת נמצאות — לא היו מבלי תחבולה קודמת. וזה ההפרש בין מה שנעשה ע"י משה, ובין מה שעשו החרטומים בלטיהם, אשר אם היו מחפשים עליהם היו מוצאים התחבולה, כמו שאמר ירמיה: „הבל המה, מעשה תעתועים, בעת פקודתם יאבדו” (ירמיה י, טו), אם תפקדם ותחפש עליהם — יהיו לאפס, כדבר המזויף. והענין האלקי, הנעשה ע"י משה, כל אשר תחפש עליו — תמצאהו כזהב הנקי. (ה, כא).

ג. בין הפילוסוף לבעלי אמונות אחרות. אכן אם הפילוסופים יתרחקו הרוחק הזה, אין להאשים אותם, מפני שלא הגיעו לידיעה האלהית אלא בדרך סברא, וזה ממה שהביאה אליו סברתם. והמודה על האמת מהם, יאמר לבעלי התורה כמו שאמר סוקראט אל העם: „חכמתכם זאת, האלהית, אינני מכחישה, אך אני אומר שאינני יודעה, אמנם אני חכם בחכמה אנושית.” אך אלה ההגרים (המושלמים), כפי אשר קרבו — רחקו. והלא ירבעם וסיעתו קרובים יותר אלינו — והיו עובדי עבודה זרה, והם ישראל נמולים, שומרי שבת ושאר המצוות, מלבד מועטות, ממה שהביאם צורך השלטון לעבור עליהם, והם מודים באלהי ישראל המוציאם ממצרים, כמו שאמרנו בעושי העגל במדבר. ואין לאלה (המושלמים) עליהם מעלה אלא בהרחקת הצורות, אך כיון שהטו מקום הכוונה ובקשו הענין האלהי במקום שאיננו נמצא — זולת שנותם רוב המצוות השמעיות — כבר רחקו עד מאד. (ד יג).

ד. בין סיעת ירבעם לסיעת אחאב. צריך שנבדיל בין סיעת ירבעם לבין סיעת אחאב הבדלה גדולה, כי עובדי הבעל הם עובדי עבודה זרה לגמרי, ובו אמר אליהו: „אם ה' האלהים לכו אחרינו, ואם הבעל לכו אחרינו” (מלכים א, יח, כא), ובהם היו מסופקים

החכמים איך היה אוכל יהושפט מסעודת אחאב (ע' חולין ד: — ה.), ולא אמרו כזה בסיעת ירבעם, וגם אליהו לא דיבר בעבודת העגלים כאשר אמר: „קנא קנאתי לה' אלהי צבאות” (שם יט, י), כי סיעת ירבעם לד' אלהי ישראל היו כל מעשיהם, ומה שהיה להם מהנביאים — היו נביאי ה', ונביאי אחאב היו נביאי הבעל, וכבר קם יהוא בן נמשי למחות את מעשי אחאב והשתדל ההשתדלות ההיא בתחבולה ההיא, באמרו: „אחאב עבד את הבעל מעט, יהוא יעבדנו הרבה” (שם ב, י, יח), עד שמחה זכר הבעל — ולא שלח יד בעגלים ובעושי העגל הראשון, וסיעת ירבעם ובעלי הבמות ופסל מיכה לא היו מכוונים אלא לאלהי ישראל, אך עם עבירה שחייבין עושיה מיתה, כמי שנושא את אחותו לצורך או לתאוה, אבל הוא מקיים כל מצות הנשואים כאשר צוה בהם האלהים, או כמי שאוכל בשר החזיר, אבל הוא נזהר בשחיטה ומן הדם וזולתו מתנאי המאכלים כאשר צוה. (ד, יד).

ידיעה ובחירה

א. כל העלולים מתיחסים אל העילה הראשונה, על שני דרכים: הדרך הא', הכונה הראשונה; הדרך הב', ההשתלשלות. ודמיון הדרך הראשונה, הוא הסידור וההרכבה הנראים בחי ובצמח ובגלגלים, אשר לא יתכן למשכיל המשתכל שייחסם אל המקרה, אך אל כונת עושה חכם, ישים כל דבר במקומו ויתן לו חלקו. ודמיון הדרך השני הוא, למשל, שרפת האש לקורה, כי האש גוף חם פועל, והקורה גוף מתלחלח נפעל, ומדרך הדק הפועל שיעשה בנפעלו, והחם היבש שיחמם ויכלה לחות הנפעל, עד שיתפרדו חלקיו. וסיבות הפועלים האלה וההפעליות האלה, כאשר תבקשם, לא תמנע ממך השגתם, ואפשר שתמצא סבות סבותם, עד שתגיע אל הגלגלים, ואח"כ אל העילה הראשונה. (ה, כ).

ב. כל המעשים נחלקים לארבע מחלקות: א', אלהיים; ב', טבעיים; ג', מקריים; ד', בחיריים. האלהיים יוצאים מהסיבה הראשונה על כל פנים, אין להם סיבה זולת רצון האלהים יתברך. הטבעיים יוצאים מסיבות אמצעיות מוכנות להם ומגיעות אותם אל תכלית

שלמותם, אם לא ימנע מונע מאחד משלשת החלקים [כלומר, הטבע יפעל פעולתו בסדר נכון, אם לא יהא מופרע ע"י אחת משלשת הסבות האחרות, דהיינו על-ידי מעשים אלהיים — מעשי נסים — או מקריים או בחיריים]. המקריים — מסיבות אמצעיות גם כן, אך הם במקרה ולא בטבע, ולא בסדר ולא בכונה. הבחיריים, סיבתם חפץ האדם בעת בחירתו, והבחירה מכלל הסיבות האמצעיות, ולבחירות סיבות משתלשלות מהסיבה הראשונה, השתלשלות מבלי דוחק. (ה, כ).

ג. דוד המלך ע"ה [שמואל-א, כו, י] הביא שלשה חלקים בסיבת המות, ואמר: „כי אם ה' יגפנו" — והיא הסיבה האלהית; „או יומו יבוא ומת" — והיא הסיבה הטבעית; „או במלחמה ירד ונספה" — והיא הסיבה המקרית. והניח החלק הרביעי, ר"ל הסיבה הבחירית, כי אין אדם שיש לו דעת בוחר במות. ואע"פ ששאל המית את עצמו, לא מבחרו המות, אך לדחות התעללות האויב בו. (ה, כ).

ד. החלקים האלה הם גם בדבור. הענין האלהי הוא בדיבור הנביאים בעת שלובשת אותם רוח הקודש, אז כל דבריהם מכוונים מן הענין האלהי, ואין דבר מדבריהם בבחירה. הדיבור הטבעי, הם הרמזים והתנועות הראויים לענינים שרוצים להליץ בעדם, ומביאה הנפש אליהם מבלעדי הסכמה קודמת. אכן הלשונות, הן מורכבות מענינים מקריים ובחיריים: הדבור המקרי, הוא דיבור המשוגעים בעת שגעונם, לא יסודר ממנו ענין ולא יגיע אל חפץ מכוון; והדבור הבחירי, הוא דיבור הנביא שלא בעת נבואתו, או דברי הדעתן המחשב, המחבר מליצתו ובוחר דבריו. — ויש לייחס כל החלקים האחרים אל האלהים יתברך בדרך השתלשלות, לא שהם בכוונה ראשונה ממנו. ואם איננו כן, הרי דברי התינוק ודברי מטורפי הדעת ומליצת הדברן ושירי המשורר — דברי האלהים... יתעלה מכל זה! (ה, כ).

ה. החידושים [והם הדברים שמחוץ לדרך הטבע], מכיון שאפשר שיהיו כלם אלהיים בלבד, בחר ההמון לייחסם כלם אל האלהים, להיות זה יותר חוזק באמונה. אך גם בהם יש למכיר להכיר עם מעם, ואיש מאיש, וזמן מזמן, ומקום ממקום, וענינים מענינים אחרים. ויראה כי החדושים האלהיים לא נראו על הרוב כי אם בארץ מיוחדת,

והיא אדמת הקדש, ובעם מיוחד, והם בני ישראל, ובזמן ההוא ועם הענינים ההם אשר נתלו בהם במצוות וחוקים, ולא הועילו הענינים המקריים והטבעיים דבר בשעת הקלקלה, ולא הזיקו בשעת הסדר. (ה, כ).

ו. חדושי בני ישראל כל ימי היות השכינה בתוכם, הם על הכונה הראשונה. (ה, כ).

ז. טענת הטוענים על הבחירה, שהיא מוציאה קצת הדברים מגזירת האלהים ית', אינה טענה, מפני שאינה מוציאה אותם מגזירתו כל עיקר, אלא היא משיבתם אליו בדרך ההשתלשלות. (ה, כ).

ח. גם הטענה כי הבחירה מוציאה את הדברים מידיעתו, אינה טענה, מפני שאין ידיעת הדבר סיבה להיותו, ולא תדחה ידיעת האלהים בהוות — והם עם זה באפשר שיהיו ושלא יהיו, כי אין הידיעה במה שיהי' הסיבה בהיותו, כאשר הידיעה במה שהיה אינה סיבה להיותו, אך ראייה עליו, כי הידיעה לאלהים ולמלאכים ולנביאים ולידעונים, ואילו היתה הידיעה סיבה להוי' — הי' בדין שיהיו עתידים לגן-עדן בידיעת האלהים אלה שהם צדיקים, מבלי שיעבדו, ואחרים בגהינם, לדעתו שהם עתידים לחטוא, מבלי שיחטאו. והי' בדין שישבע האדם מאין אכילה, לידיעת האלהים שהוא ישבע בעת פלוני, ובטלו הסיבות האמצעיות, ואילו היו בטלות הי' מסתלק מציאות הכחות האמצעיות. (ה, כ).

ט. אין לבחירה, מצד שהיא בחירה, סיבה הכרחית. שאם אתה אומר כן, הלא תשוב הבחירה ההיא הכרח, ויהי' דבור האדם הכרחי כמו תנועת דפקו, וזה הלא תכחיש גם ראית העין, שהרי אתה מוצא את האדם יכול על הדבור ועל השתיקה, בעוד שיהי' בממשלת השכל ולא ימשלו בו מקרים אחרים, ועוד, אילו היו הדבור והשתיקה מכוונים בכונה ראשונה מהעילה הראשונה, היו נבראים לעתם עם כל רגע, והיינו יכולים לומר בעולם וכל אשר בו כי עתה בראו הבורא, ולא הי' למופתים ענין שיפלא האדם מהם, כל שכן שיאמין בעבורם, ולא הי' לעובד יתרון על הממרה, כי שניהם עובדים עושים מה שהושמו לעשות. (ה, כ).

י. האדם מוצא מנפשו יכולת לעשות הרע ולעזבו, בענינים אשר הם אפשריים לו. ומה שנמנע ממנו, לא נמנע כי אם להעדר

הסבות האמצעיות, או לסכלות האדם בהם. והדמיון בזה, איש נכרי שאיננו יודע להנהיג רוצה למשול בעם, וזה נמנע ממנו, ואילו היו נמצאות הסיבות האמצעיות, ויהי' הוא חכם להתעסק בהם, הי' נגמר רצונו, כמי שסיבותיו נמצאות וידעם וינהיגם, והראי' בזה, שהרי מושל הוא בביתו ובבניו ובעבדיו, ויותר מזה באבריו, יגיעם כאשר ירצה, וידבר במה שירצה ועל הענין שירצה, ויותר מזה במחשבתו ודמיונותיו, יצטייר לו הקרוב והרחוק בעת שירצה ועל הענין שירצה, מפני שבזה הוא מושל בסיבותיו האמצעיות. ועל כן יתכן שינצח החלש את החזק בשחוק ה„שאך“, ולא יתלה בהצלחה ורוע מזל כאשר יתלה במלחמת שני מלכים הנלחמים, מפני כי סיבות ה„שאך“ נמצאות כולם. (ה כ).

יא. הנפש מונחת לה בין העצה והפכה, בדברים האפשריים, תעשה מה שהיא רוצה מהם, ובדין הוא שתשובת או שתגונה על בחירתה, מה שלא יחוייב זה בשאר הסבות האמצעיות, כי לא תגונה סיבה טבעית ולא מקרית, אע"פ שהאפשר נמצא בקצתו, כאשר לא תאשים התינוק והישן כאשר יזיקו, והי' באפשר היפך זה, אבל אינך מאשימו, מפני הסתלק המחשבה ממנו. — ואל יטען העצל הטוען: והרי כבר קדם בדעת אלהים מה שיהי' — ומה לי להשתדל? — שהרי לא תמנענו הטענה הזאת שלא יקח עצה טובה ולא יזמן כלי מלחמה לאויבו ומזון לרעבוננו, מפני שנתברר לו כי הצלתו או אבדתו אינם נגמרים כי אם בסיבות האמצעיות, ומכללם — אך החזקה שבהם — היא הבחירה בזריזות ובהשתדלות, או בעצלה ובעיכוב. והבחירה בהשתדלות חובה. ומסיבות ההשתדלות, ההכרה בחובת הבחירה בה. ומסיבות ההפקר, אי ההכרה בחובה זאת. (ה כ).

השאר הנפש

א. אצילות אלהית דבקה בנפש המדברת. וכל שבו צורה שכלית בעצמותו, הנהו עצם בלתי מתגשם, אך עומד בעצמותו. וציור הנפש לצורה שלמות לה, ותהא לה בה התדבקות בעצם הזה השכלי, אבל תעתיקה מההתדבקות ההיא — טרדת הגוף. הנה לא תתאמת ההתדבקות התמימה (השלמה) אלא במיאוס וגיעול כל כחות הגוף, כי אין מונע לה מהתדבקות בו זולת הגוף. וכשתפרד ממנו, תשאר

פנוי, ניצולת ממה שהי' אפשר לה מן ההפסד, מתדבקת בעצם הזה הנכבד בעולם העליון. (ה יב).

ב. מן הראיות על הפרד הנפש מהגוף, ושאיננה צריכה אליו: א', הכחות הגשמיים יחלשו במושגיהם החזקים, כעין אצל השמש, וכאזן אצל הקול החזק, בהפסד כליהם — והנפש המדברת אינה כן, אבל תתחזק ככל אשר תשיג מדע חזק ממנה; הזוקן ישיג הגוף ולא ישיג הנפש, אבל תתחזק אחר החמישים שנה, והגוף בירידה; פעולות הגוף בעלות תכלית, ופעולות הנפש אינן בעלות תכלית, כי הצורות ההנדסיות והמספריות והמשפטיות אינן בעלות תכלית. (ה יב).

ג. האור הבהיר בגמול העולם הבא. כי המבוקש ממנו איננו אלא שתשוב נפש-האדם האלהית, תפרד מחושינו ותראה העולם ההוא העליון, ותהנה בראית האור המלאכי ושמיעת הדבור האלהי, שהנפש תהיה בטוחה מן המות כשיכלו כלי הגופים. וכאשר תמצא תורה, שמגיעים בחכמותיה ומעשיה אל המדרגה הזאת, במקום אשר צייתה, ועם הענינים אשר צייתה בהם — היא בלי-ספק התורה שמובטח בה להשאיר הנפשות אחרי כלות הגופות. (א קג).

ד. כבר קדמו חכמינו לספר גן-עדן וגיהנם, ומדדו אותם לאורך ולרוחב, וספרו הנעימות והיסורים, יותר ממה שספרו שאר האומות הקרובות לזה. אמנם במקרא, בדברי הנביאים, לא נזכרו הרבה יעודי העולם הבא בביאור, כאשר נזכרו הרבה בדברי החכמים. אך אמת הוא, כי בדברי הנבואה — שישוב העפר שבגוף האדם אל הארץ, „ותשוב הרוח אל האלהים אשר נתנה“ (קהלת יב ז). ובדברי הנבואה תחית-המתים לעתיד (עי' דניאל יב ב) ושליחת נביא ושמו אליהו (עי' מלאכי ג כג) אשר כבר שולח בזמן שעבר, ולקחו האלהים (עי' מלכים ב, ב), כאשר לקח זולתו (עי' בראשית ה כד), שהוא לא טעם טעם מיתה. ויש בתורה תפלת מי שהתנבא ברוח האלהים, שהתפלל על עצמו שימות מות ישרים ותהיה אחריתו כאחרית בני ישראל (עי' במדבר כג י). וכבר שאל אחד מהמלכים נביא מת — והתנבא לו על כל מה שיבא עליו, כמו שהיה מתנבא לו בחייו (עי' שמואל א', כח). ואם כי היה מעשה המלך ההוא — הדרישה אל המתים — אסור לפי תורתנו (עי' דברים יח ייב), הוא מורה כי היו

העם מאמינים בימי הנביאים כי הנפשות נשארות אחר כלות הגופות, ועל כן היו שואלים המתים. ופתיחת תפילתנו, שיודעות אותה הנשים, כל שכן החכמים: „אלהי, נשמה שנתת בי — טהורה, אתה בראתה ואתה יצרתה, אתה נפתחת בי ואתה משמרה בקרבי ואתה עתיד לטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבוא; כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך, ה' אלהי, שאתה הוא רבון כל המעשים, ברוך המחזיר נשמות לפגרים מתים.” — וגן עדן עצמו, אשר הרבו בני-אדם להזכירו, לא לקחו אותו כי אם מן התורה, והיא המדרגה אשר הוכנה לאדם, ולולא שחטא — היה עומד בה לנצח (עי' בראשית ג). וכן גיהנם, הוא מקום ידוע, קרוב לירושלים, גיא שאין האש נכבית ממנו, היו שורפים בו עצמות הטומאה והנבלות ושאר הטומאות, והמלה עברית מורכבת (עי' מלכים ב, כג י; ירמיה ז לא-לה; דהי"ב כח ג; ועוד). — אין חדוש אחר תורתנו בדברי גן-עדן וגיהנם, כי החכמים הרבו בזה מאד, עד שלא תשמע ממנו מאומה שלא תמצאנו לחכמים ^{אוצרות התורה} ^{עמדות השירה} כאשר תבקשנו. (א, קטו-קיו).

עיונים

אמנם במקרא, בדברי הנביאים וכו' כי הנפשות נשארות וכו'. אנו רואים בדבריו אלה כמו חזון נפלא, להאריך בזה ביסוד אמונת השארת הנפש, כאילו היה חוזה ברוח-קדשו שיעמדו גם בקרב עמנו רשעים כאלה, שיהי מעמדם בעם כמו פילוסופים בעלי הגיון והעמקה, וביחוד יתיחד בהם אחד שיהי כופר גמור ביסוד השארת-הנפש, והוא יעליל עלילה על התורה הק' שאין בה זכר להשארת-הנפש, וכל עמי-הארצות ילכו אחריו בעינים סתומות, והוא ישריש בהם שורש פורה ראש ולענה הזה, שיחריבם ויהרסם בשורש עיקרי אמונתם, ויאמינו שאין עולם אחר אלא זה, ולפיכך הם חפשים בדרכי חייהם ויוכלו לעשות כל אשר ברצונם, כמו הבהמה. וזה ממש לא יאומן כי יסופר, שיתכן לאדם שהוא משכיל כביכול ויודע מדע, שיהיו עיניו סתומות ולבו מטומטם כ"כ שלא לראות, ולא ידע ולא יבין כי התורה מלאה ממש ביסוד השארת הנפש — והוא לא ידע ולא הבין, או עשה עצמו כלא יודע, ושיקר את השקר הגדול ביותר בעולם. וזה חכם יקרא? — שקרן ועם-הארץ ובור דאורייתא! — ואני חושב שגלוי לרבים למי אני מכוין, אלא שאינו ראוי שיזכירו שמי. ומה גדולים הם החכמים שראו בעין-חזונם את צוררי התורה שיקומו להרוס את התורה!

יְהִי, אָנֹכִי אֲמַצְאָהּ?
וְאָנֹכִי לֹא אֲמַצְאָהּ?

הִנֵּמְצָא בְּקִרְבִּים,
הַמְּשָׁנָב לְקִרְוִבִים,
אֶתָּה יוֹשֵׁב בְּרוֹבִים,
תִּתְּהַלֵּל בְּצִבְאָהּ
גִּלְגָּל לֹא יִשְׁאַף,

וְדַהֲנִשְׁאַף עֲלֵיהֶם
אֶתָּה קְרוֹב אֲלֵיהֶם
פִּיָּהֶם יַעֲזִיר בָּהֶם,
מִי־זֶה לֹא יִרְאֶה —
אוּ מִי לֹא יִקְרָא —

דְּבַשְׁתִּי קִרְבָּתָהּ
וּבִצְאָתִי לִקְרָאתָהּ —
וּבִפְלֹאִי גְבוּרָתָהּ
מִי יֹאמַר לֹא רָאָהּ,
יִגִּידוּ מוֹרָאָהּ

הָאֱמָנָם כִּי־יֵשֵׁב
וּמֵה־יִתְחַשֵּׁב כָּל־חֹשֶׁב
וְאֶתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב
חַיּוֹת יוֹדוּ פִּלְאָהּ,
עַל רְאֻשֵׁיהֶם כִּסְאָהּ —

מִקּוֹמָהּ נִעְלָה וְנִעְלָם.
כְּבוֹדָהּ מְלֵא עוֹלָם.

אֶפְסִי אֶרֶץ הַקִּים,
הַמִּבְטָח לְרַחוּקִים,
אֶתָּה שׁוֹכֵן שְׁחָקִים,
וְאֶתָּה עַל־רֹאשׁ מַהֲלָלָם,
אֵף כִּי חֲדָרֵי אוֹלָם.

עַל כֵּס נִשְׂא וְרָם,
מִרוּחָם וּמִבְשָׂרָם.
כִּי אֵין בְּלִתָּהּ, יִצְרָם.
וְעַל מַלְכוּתָהּ עֲלָם,
וְאֶתָּה נוֹתֵן אֶכְלָם.

בְּכָל לִבִּי קִרְאֲתִיהּ,
לִקְרָאתִי מִצְאֲתִיהּ,
בִּקְדָּשׁ חַיִּיתִיהּ.
הֵן שָׁמַיִם וַחֲיִלָּם
בְּלִי נִשְׁמַע קוֹלָם.

אֱלֹהִים אֵת הָאָדָם?
אֲשֶׁר בְּצִפּוֹר יְסוֹדָם?
תְּהַלּוּתָם וּכְבוֹדָם.
הָעוֹמְדוֹת בְּרוּם עוֹלָם,
וְאֶתָּה נִשְׂא כָלָם.

יִסְפוּ בָּאֵשׁ לְבִי כִידוֹד,
מֶה נִחְמַד דוֹדְךָ מִדוֹד?

נִלְאוּ לְהַגִּידוֹ,
לֹא נִחְקֶר הוֹדוֹ,
אֶלְבֵּשׁ עָלִי נוֹדוֹ.
וְדַבְּרוּ עַל לֵב יְדוֹד,
אֵיךְ אוֹכְלָה אֶהְבָּה וְנָדוֹד.

כָּאֵשׁ בְּכִלְיוֹתַי,
עָצוֹר בְּעֶצְמוֹתַי.
בוֹזִים לְחֻקוֹתַי,
יוֹם אֶדְרֹשָׁה אוֹתוֹ לַעֲבֹד.
כִּי אֶתְנֶה לְשִׁמּוֹ כְּבוֹד.

אֵל, מַעֲבֹדְתְּךָ,
טוֹב מִפְּרִידְתְּךָ.
נֹעַם פְּרִי דְתְּךָ.
אִם לֹא לְפָנֶיךָ אֶעֱמֵד,
אִם בְּלִעְדֵי דְתְּךָ אֶחְמַד.

שִׁמַּע תְּהִלָּתְךָ
עֲדֵי גִדְלָתְךָ —
יִהְיֶה בְּזוּלָתְךָ?
לֹא יִתְּנוּ בְּגִלִּי לְמַעַד,
אֶחָד, וְזוּלָתוֹ אֵין עוֹד!

יִדְעֵי יְגוֹנִי
כִּי שְׁאַלּוּנִי:

הַיּוֹדוֹת וְחִידוֹת
כָּלוּ חֲמוּדוֹת,
עַל כֵּן חֲרָדוֹת
נָא נִחְמוּנִי
אוֹ רַחֲמוּנִי —

וְשִׁמּוֹ בְּקֶרְבִּי
קָשׁוֹר בְּלִבִּי,
וַיִּגְצְרוּ בִּי
וַיִּחַרְפוּנִי
וַיִּגְדְּפוּנִי

דָּמּוֹ לְרַחֲקִי,
לְחֻצִי וְדַחֲקִי
חֲלָקִי וְחַשְׁקִי —
תִּשָּׁכַח יְמִינִי
תִּדְבֹק לְשׁוֹנִי

הִנֵּה בְּאֲזְנִי
יָם-סוּף וְסִינִי
אֵיךְ רַעֲיוֹנִי
לְבִי וְעֵינִי
כִּי זֶה ה'

אוצרות התורה
אוצרות השות

שער שני

יש ראל

■

■

אנו מודים לך על שיתוף הפעולה שלך במילוי הטופס.

גדולת האבות

א. אלהי ישראל נקרא „אלהי אברהם, אלהי יצחק ואלהי יעקב” (שמות ג ו), כאשר נקרא „יושב הכרובים” (שמואל א, ד ד) ו„יושב ציון” (תהלים ט יב) ו„שוכן ירושלים” (שם קלה כא) — ובכך הם נדמים לשמים, שהרי נאמר „היושבי בשמים” (תהלים קכג א) — מפני הראות אורו באלה כהראותו בשמים, אך במצוה הראויים לקבל האור ההוא, והוא מאציל אותו עליהם, ונקרא זה ממנו אהבה. (ב, ג).

ב. הנסים והנפלאות שעשה הקב”ה למשה ולישראל, מה שלא עשה כן לאבות העולם, לא מפני שהיו ישראל גדולים מאברהם יצחק ויעקב, אך מפני שהיו רבים, והיה ספק בלבבם, והאבות היו בתכלית האמונה וברי הלבב, שאפילו לא היו פוגעים כל ימותם אלא רעה — לא היתה אמונתם באלהים נחלשת, ולא היו צריכים אל כל זה. (ב, ד).

יחס הענין האלהי לישראל

אוצרות התורה
אוצרות השות

יחס הענין האלהי אל ישראל, הוא כיחס הנפש אל הלב. על כן אמר: „רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה, על כן אפקד עליכם” וגו’ (עמוס ג ב) — ואלו הם החלאים. אבל הבריאות, מה שאמרו רבותינו: מוחל לעוונות עמו ישראל, מעביר ראשון ראשון (עי’ ראש השנה יז), — כי איננו מניח עוונותינו להתעכב עלינו ולגרום לאבדנו לגמרי כהאמורי, שאמר עליו: „כי לא שלם עון האמורי עד הנה” (בראשית טו טז), והניחו עד שהתחזק חולי עוונותיו והמית אותו. וכמו שהלב משרשו ועצמו הוא מיושר-המוזג להדבק בו הנפש החיה — כן ישראל מצד שרשם ועצמם ידבק בהם הענין האלהי. וכמו ששיג הלב חלאים משאר האברים, מתאות הכבד והאצטומכא והביצים מרוע מזגם — כן ישראל ישיגום החלאים מהתדמות בגויים, וכמו שאמר: „ויתערבו בגויים וילמדו מעשיהם”

(תהלים קו לה). ואל יהי רחוק בעיניך שיאמר בכגון זה: „חלינו הוא נשא” (ישעיה נג ד), ואנחנו בצרה והעולם במנוחה. (ב, מד).

סגולת היצירה

א. היסודות נהיו כדי שיצאו מהם המוצאים, ואחר כך הצמח, ואחר כן החיים, ואחר כן האדם, ואחר כן סגולת האדם, והכל נהיה בעבור הסגולה ההיא, בשל הדבק בה הענין האלהי. והסגולה ההיא — בעבור סגולת הסגולה, כגון הנביאים והחסידים. ועל זה הדרך נסדר מאמר האומר: „תן פחדך ה' אלקינו על כל מעשיך”, ואחר כן „תן כבוד לעמך”, ואחר כן „צדיקים יראו וישמחו”, מפני שהם סגולת הסגולה. (ב מד).

ב. ראה היאך שב הענין האלהי להדבק באברהם, ואחר כן בהמון סגולתו ובארץ הקדושה, והביא הענין מדרגה אחר מדרגה, מבלי להחסיר דבר, והניח אותם בטוב שבמקומות, והפרם והרבה הריבוי ההוא המופלא, עד שהעתיק אותם ונטעם באדמה הראויה לסגולה — ונקרא זה ממנו אהבה, והיא אשר נקבעה לנו ונתחייבנו להאמינה ולהודות עליה ב„אהבת עולם אהבתנו”, כדי שנשים על לבנו שהתחלה מאתו, כמו שנאמר בבריאת החי, למשל, שהוא לא ברא את עצמו, אך האלהים יצרו והתקינו, כן הוא ית' המתחיל להוציאנו ממצרים להיות לו לעם סגולה ויהיה לנו למלך, כאשר הוא אומר ושונה: „אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים” (במדבר טו מא; ועי' ויקרא כה לח). ועוד, שאמר: „ישראל אשר בך אתפאר” (ישעיה מט ג). ואם תשאל ותאמר: היתכן שיהי' הבורא מתפאר בבשר ודם? — שמע נא אתה השואל: הלא הי' זה קל בעיניך בבריאת השמש, מפני גודל מעשיה, כי בה ובעבודה מסתדר הלילה והיום ופרקי השנה וההווים הנמצאים והצמח והחיים, ובאורה הבהיר תהי' הראות והמראות הנראים, ואיך לא תהי' בריאתה תפארת לעושה אצל המדברים? והלא אור הלבבות יותר זך ומעולה מאור הראות, והלא היו כל אנשי העולם בעורון ובתעיה קודם בני ישראל — זולתי יחידים — והיו מאנשי העולם שאמרו שאין בורא,

ושאין אף חלק מן העולם ראוי יותר שיהי' נברא משיהי' בורא, אך הכל קדמון, והיו אחרים שאמרו שהגלגל הוא הקדמון ובורא הכל ויעבדוהו, ואחרים טעו בסברם שהאש היא עצם האור והמעשים החזקים והמופלאים והיא שראויה לעבודה ושהנפש היא אש, ואחרים עבדו זולת זה, לשמש ולירח ולכוכבים ולצורות בעלי-חיים הנתלות בצורות הגלגל, ואחרים עבדו למלכיהם או לחכמיהם, וכלם היו מסכימים שאין נראה בעולם דבר יוצא מן המנהג והטבע, עד אשר הפילוסופים אשר דק עיונם וזכה מחשבתם והודו בסיבה ראשונית שאינה דומה לשאר הדברים — נטו בהקשתם לכך שאין לו (היינו לאותו שהוא סיבה ראשונה) מעשה בעולם בכללו, כל שכן בחלקיו, שהיו מרוממים אותו ומבדילים אותו מידיעתם, וקל וחומר שיחדש בהם חדוש, — עד שנודככה הקהילה ההיא שהיתה ראויה שיחול עליה האזר ושיעשו לה המופתים הנוראים ושישוננו לה המנהגים, ונראה עין בעין כי יש לעולם מושל ושומר ומסדר ויוצר, יודע הקטון והגדול שבו, וגומל על הטוב ומעניש על הרע, והיתה זו סיבה לישרת הלבבות, וכל מי שבא אחריהם לא יוכל לצאת מיסודותיהם, עד ששבו כל יושבי העולם להיות מודים בחדוש העולם ובקדמות בורא העולם, ומופתם על זה — בני ישראל, ומה שנעשה להם ומה שנגזר עליהם. — והאם יש לך פאר גדול מזה? — ויש בו אור שהוא פלא, ובאמת נאמר: „ותעש לך שם כהיום הזה“ (נחמיה ט י); ונאמר (דברים כו יט): „לתהלה ולשם ולתפארת“. (ב נ-נה).

ג. אדם היה שלם מבלתי תנאי, כי אין טענה על שלמות מעשהו של עושה חכם יכול, מחומר שבחרו לצורה שחפץ בה, ולא מנע מונע ממזג שכבת זרע האב, ולא מדם האם, ולא מהמזונות וההנהגה משני הגידול והינקות והתחלפות האויר והמים והארץ, כי יצרו כמגיע לתכלית ימי הבחרות, השלם ביצירותיו ובמדותיו, והוא אשר קבל הנפש על תומה, והשכל על תכלית מה שביכולת האנושית, וכן קיבל את הכח האלהי שלמעלה מן השכל, ר"ל — המעלה אשר בה ידבק באלהים וברוחניים וידע האמתות מבלי לימוד, אלא במחשבה קלה. ונקרא אדם אצלנו „בן-אלהים“, וכל הדומים לו מזרעו — „בני אלהים“. והוליד אדם בנים רבים, ולא היה מהם ראוי להיות במקום אדם — אלא הבל, כי הוא היה דומה לו.

וכאשר הרגו קין אחיו, מפני קנאתו בו על המעלה הזאת — נתן לו תחתיו שת, והיה דומה לאדם, והיה סגולה ולב, וזולתו כקליפה. וסגולת שת — אנוש. וכן הגיע הענין עד נח, ביחידים, שהיו דומים לאדם ונקראים „בני אלהים”, שלמים בבריאותם ובמדתם ובאריכות הימים והכמות והיכולת, ובימיהם אנו מונים מאדם ועד נח, וכן מנח ועד אברהם. ואפשר שהיה מהם מי שלא דבק בו הענין האלהי כגון תרח, אבל אברהם בנו היה תלמיד לאבי-אביו עבר, ועוד שהיה אברהם בימי נח עצמו (שהיה אברהם בן נח כשמת נח), והיה הענין האלהי דבק בהם מאבות-אבותם אל בני-בנים. ואברהם סגולת עבר ותלמידו, ועל כן נקרא עברי, ועבר היה סגולת שם, ושם סגולת נח, מפני שהוא יורש האקלימים השוים (הבינוניים), אשר אמצעיתם וחמדתם — ארץ כנען, אדמת הנבואה. ויצא יפת אל צפון וחם אל דרום. ומגולת אברהם מבניו — יצחק. והרחיק כל שאר בניו מהארץ הזאת המסוגלת — כדי שתהא מיוחדת ליצחק. וסגולת יצחק — יעקב. ונדחה עשו אחיו, מפני שזכה יעקב בארץ ההיא. ובני יעקב כלם סגולה היו, כלם ראויים לענין האלהי, והיה להם המקום ההוא המיוחד לענין האלהי. וזה היה תחלת חלות הענין האלהי על קהל, אחרי אשר לא היה נמצא כי אם ביחידים. וישמרם האלהים ויפרם וירבם ויגדלם במצרים, כאשר יגדל האילן אשר שרשו טוב, עד שהוציא פרי שלם, דומה לפרי הראשון אשר נוטע ממנו — ר"ל: אברהם, יצחק ויעקב, ויוסף ואחיו — והיה מן הפרי: משה ואהרן ומרים, וכגון בצלאל ואהליאב, וכגון ראשי המטות ושבעים הזקנים, אשר היו ראויים לנבואה מתמדת, וכגון יהושע בן-נון וכלב בן-יפונה וחור בנה של מרים, וזולתם רבים, ואז היו ראויים להראות האור עליהם והשגחת האלהים הרבונית. ואם היו ביניהם ממרים — היו נגעלים, אך היו בלי-ספק סגולה, כאשר היו בתולדותם וטבעם מן הסגולה, והולידו מי שהיה סגולה. ונוהרים באב הממרה בעבור מה שיתערב בו מן הסגולה, אשר תראה בבנו או בבן-בנו, כפי מה שתזדכך הטפה, וכמו שאמרו על תרח ועל אחרים שלא דבק בהם הענין האלהי, אך בשורש-הולדתן שיולידו סגולה, מה שלא היה כן בתולדת כל הנולד מחם ויפת. ונראה כדבר הזה בענין הטבעי, כי כמה יש מבני האדם שאינם

דומים לאב כלל, אך הם דומים לאבי־האב, ואין ספק כי אותו הטבע כמו שהוא — היה צפון באב, ואע"פ שלא נראה להרגשה, כאשר היה צפון טבע עבר בבניו, עד שנראה באברהם. — די לנו לעד, שהשם בחר בבני אברהם יצחק ויעקב לעם ולאומה מבין אומות העולם, וחלות הענין האלהי על המונם, עד שהגיעו כלם אל מעלת הנבואה, ועבר הענין אל נשיהם והיו מהן נביאות — וזה לאחר שלא היה חל הענין האלהי כי אם על יחידים מבני אדם, אחר אדם הראשון (א, צה).

תורה בשביל ישראל

א. הלא תראה איך הציע דוד בשבח התורה, כשהקדים ספור השמש במזמור "השמים מספרים כבוד אל" (תהלים יט), וזכר אורה הכולל וזכות עצמה ויושר דרכיה ויופי מראה — וסמך לזה, "תורת ה' תמימה משיבת נפש" והתלוי בזה, כאילו אמר: אל תתמהו מן הספורים האלה, כי התורה יותר בהירה וגלויה ומפורסמת ומועילה ומעולה. ולולא בני־ישראל לא היתה התורה. ועוד, כי לא היתה מעלתם בעבור משה, אלא מעלת משה היתה בעבורם, כי האהבה לא היתה כי אם בהמון זרע אברהם יצחק ויעקב, ובחר במשה להגיע הטוב אליהם על ידו. ואנחנו אין אנו נקראים עם משה — אלא עם ה', כמו שנאמר: "עם ה' אלה" (יחזקאל לו, כ), ו"עם אלהי אברהם" (תהלים מז, י). (ב, נו).

ב. אין ראיות החוקים האלהיים דקות־המלות ונשיאות גביני־העינים והעלם־הבבות והרבות בתחנה ובתפלה ובתנועות ובמאמרים שאין אחריהם מעשים. כי המחשבות הזכות אשר ראיתן מעשים — מטבעם שהם קשים על נפש האדם, אך הוא עושה אותם בתכלית התאווה והאהבה, בהליכה אל מקום מהמקומות, ולחוג שלש פעמים בשנה, ומה שדומה מן ההוצאות והטורח, והוא עושה בתכלית השמחה והגילה, ובהוצאת מעשר ראשון ומעשר שני ומעשר עני והראיון, ועזיבת תבואות הארץ בשמיטות ויובלים, והוצאת השבתות והמועדים ושבתתם, ומתנות בכורים ובכורות ומתנות־כהונה וראשית הגז וראשית עריסות, מלבד הנדרים והנדבות, ומלבד מה שהוא חייב

על כל זדון ושגגה, ומלבד השלמים, ומלבד מה שהוא חייב בו מן הקרבנות על המקרים אשר יפגעוהו מן הטומאות, ועל כל לידה שתהיה לו, ועל כל זיבה וכל צרעת, וזולת זה הרבה, כל זה במצוה מאת האלהים — ולא משכל בני-אדם והתחכמותם, ואין ביכולת בשר ודם לשער את זה על סדרו ומנהגו וערכו מבלי שיירא פן יכשל — שיער ישראל ושיער תבואות ארץ כנען, צמחיה ובהמתה, ושיער שבט לוי, וציוה במדבר בשיעורים הנ"ל, מפני שידע כי גם כשיתנו לפי אותם השיעורים ישארו ישראל עשירים, ולא יחסר ללוויים דבר, ולא יגיע הענין לדלות שבט או משפחה, כאשר צוה בשנת היובל שישוב הכל להיות כפי שהיה בשנה הראשונה משנות חילוק הארץ, וכל זה בחלוקים ודקדוקים, יצרו הספרים להכילם, ומי שהתבונן בהם יכיר שאינם ממחשבת בשר ודם. ישתבח ויתרומם חושבם, „לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום". (ב, נו).

ג. ואם תשאל: איזו עדה תוכל לשמור כל הסדר הזה? — על זה אשיבך: העדה שהשכינה בתוכה, והיא צופה שעונשה וגומלה לעתה (היינו: תיכף ומיד) בתוכה. הלא תראה מה שאמר יהושע: „לא תוכלו לעבוד את ה', כי אלהים קדושים הוא" (יהושע כד, יט), וזה עם מה שהיתה בו עדתו מן החסידות והזהירות, עד שלא נמצא בהם עובר על חרם יריחו, זולת עכן לבדו, משש מאות אלף איש, והיה מעניש הכל לעתו, כפי שהיה הדבר; ומה שהיה מעונש מרים בצרעת (במדבר יב, י), ועונש נדב ואביהוא (ויקרא י, א-ב), ועונש עוזא (שמואל-ב, ו ז), ועונש אנשי בית-שמש כי ראו בארון ה' (שם א, ו יט); ומה שהיה ממופתי השכינה, שנראה מעט מן העוונות לעתים בקירות ובבגדים, וכאשר רבו העוונות — נראו בגופים, במדרגות של חוזק וחולשה (עי' ויקרא יג-יד). (ב, נז-נח).

ד. לא קרא משה לתורתו, זולתי עמו ואנשי לשונו, וייעד אותם הבורא להזהיר על תורתו כל הימים על ידי הנביאים, ועשה כן כל ימי הרצון, כל זמן שהיתה השכינה ביניהם. ואם תאמר, והלא היה יותר טוב שיישר הכל, והיה זה יותר נכון וראוי בחכמה, — אם תשאל כן, הלא שכחת מה שקדם, בהמשך זרע אדם, והאיך חל הענין

האלהי באיש שהיה לב האחים וסגולת האב, מקבל לאור ההוא, וזולתו כקליפה אינו מקבל אותו — עד שבאו בני יעקב, כלם סגולה ולב, נבדלים מבני אדם בענינים מיוחדים אלהיים, העושים אותם כאילו הם מין מיוחד ועצם מיוחד מלאכי, והם היו מבקשים כלם מעלות הנבואה, ורובם היו מגיעים אליה, בעבור שהיו קרובים אליה במעשים הנרצים ובקדושה ובטהרה ובפגיעת הנביאים. (א, קא-קג).

הנצוץ הישראלי

בעל-התורה הממרה, טוב מאשר אין לו תורה, כי הוא כבר הקנתהו תורת האלהים מנהג מלאכי, השקיף בו על מדרגת המלאכים, ואע"פ שמריו בלבב אותו עליו והפסידו, נשארו לו ממנו רשמים, ונשאר באש הכוסף אליו, ואם היו נותנים לו הבחירה — לא היה בוחר שיהי' במדרגת מי שאין לו תורה. כמו האדם כאשר יחלה ויעונה במכאוביו, אילו היו נותנים לו הבחירה שיהיה סוס או דג או עוף מתענג בלי מכאוב, ויובדל בינו ובין השכל אשר יקרבהו אל מדרגות האלהות — לא היה בוחר בזה. (ה כ).

אוצרות התורה
אוצרות השות

ישראל באומות

ישראל באומות כלב באיברים. הוא רב חלאים מכלם, ורב בריאות מכולם. הלב הוא בחלאים מתמידים, ופוגעים אותו בכל עת דאגות ויגונות, פחד ונטירה ושנאה ואהבה וסכנות, ומזגו עם העתים בהפוך ובשינוי, מתוספת ומגרעת, מלבד המאכלים הרעים והמשתה הרע, והתנועות והטרחות, והשינה והיקיצה — כולם פועלים בו, גם כששאר האיברים במנוחה. וכך הוא רב חלאים מכל האיברים. ויחד עם זה, גם רב בריאות הוא מכלם, כי היתכן שתתעכב בו ליחה, שתיעשה בו מורסא, או סרטן, או תבלול, או חבורה, או בטול ההרגשה, או רפיון — כאשר יתכן שיתעכב בשאר האיברים? והלא זה לא יתכן, כי ביותר מעט מזה יהיה המות; והלב בזכוך הרגשתו, מפני זכות דמו ורוב-כחו, הוא מרגיש בדבר המועט שיפגעהו — ודוחה

אותו מעליו בעוד שתשאר בו יכולת לדחות. ושאר האיברים, זולת הלב, אינם מרגישים כהרגשתו, ומתעכבת בהם הליחה, עד שיעשו ממנה החלאים. וא"כ, צערו והרגשתו של הלב, מביאים עליו רוב החלאים — והם הסיבה לדחותם מעליו בתחילת פגיעתם, קודם שיתישבו. (ב לו-מב).

בין ישראל לעמים

א. אל תביט אל רוחק האומות המושלות מן האלילים, והשתדלותם ביחוד, ותפארתם ותשבחותם, ואל ישראל בעין-הפחיתות, בעבור שעבדו הבעלים בימיהם; אך התבונן במה שצופים רבים מהאומות באפיקורסות, ועוד, כי הם מפרסמים אותה ואומרים בה השירים המפורסמים הנזכרים, שאין מושל על מעשי בני אדם ולא גומל ולא עונש עליהם — מה שלא נזכר מעולם על ישראל, אך היו העם מבקשים תועלת הצלמים ההם והרוחניות כתוספת על תורתם, והם היו שומרים את תורתם, בעבור שהיתה תועלת העבודות ההם דבר מוסכם ומקובל בזמן ההוא. ואם אינו כן — למה לא נשתנו ישראל אל תורות הגויים אשר הגלו ושבו אותם? — עד כדי כך, שמנשה וצדקיהו, שלא היו בישראל מכעיסים כמותם, לא רצו לעזוב תורת ישראל, אבל היתה להם תאוה לתוספת תועלת בנצחון וברכת-ממון בכחות ההם, אשר היו בעיניהם מנוסים, מאותם שהזהיר הבורא מהם. ואילו היה להם היום הפרסום ההוא, היית רואה אותנו ואותם היום נפתים להם (עי' סנהדרין קב:) כאשר אנחנו נפתים לשארית ההבלים, מאיצטגנינות ולחשים וקמיעות ונסיונות רחוקים מהטבע, עם הרחקת התורה אותם. (ד כג).

ב. עם ישראל היום כגוף בלא ראש ובלא לב, וגם לא גוף, אלא עצמות מפוזרות, כמו העצמות היבשות אשר ראה יחזקאל (יחזקאל לו). ועם כל זה, העצמות אשר נשארו הם טבע מטבעי החיים, וכבר היו פלים לראש וללב ולרוח גפש ושכל, והם טובים מהגופות המצויירות מאבן וסיד בראשים ועינים ואזנים וכל האיברים, ולא חלה בהם מעולם רוח חיה, ואי אפשר שתחול בהם, אך המה צורות דומות לצורות אדם, ואינן אדם. כי האומות עכו"ם אשר

חשבו להדמות לאומה החיה, לא יכלו להשיג יותר מן הדמיון הנראה: הקימו בתים לאלהים — ולא נראה בהם לאלהים אות; התפרשו והתנזרו כדי שתראה עליהם הנבואה — ולא נראתה; החניפו והכעיסו ובעטו — ולא ירדה עליהם אש מן השמים ולא מגפת פתאם כדי לברר אצלם שהוא עונש מאת האלהים. ובכך נפגע לבם, ר"ל הבית ההוא שהם מכוונים אליו, ולא נשתנה ענינם. אבל ענינם משתנה כפי רובם ומעוטם וחזקתם וחולשתם ומחלקותם וחבורם, על דרך הטבע והמקרה. ואנחנו, כשימצא פגע את לבנו, אשר הוא בית מקדשנו — אבדנו; וכאשר ירפא — נרפא אנחנו, בין שנהיה רב או מעט, ובאיזה אופן שיהיה מנהיגנו ומלכנו והמושל בנו. והמחזיק אותנו בענין הזה שאנחנו בו, מהפזור והגלות — אל חי. לא יעלה במחשבה שאומה מן האומות שיקרה לה כגלות הזאת, שלא תשתנה לאומה אחרת, כל שכן באורך הזמן הזה; וכמה אומות שהיו אחרינו — אבדו, לא נשאר להן זכר, מהן אדום ומואב, בני-עמון וארם ופלשת וכשדים וזולתם רבים. — ועם כל שבר גופנו, אין אנחנו כמו המת, אך אנחנו כמו החולה הנשחף, שנתיאשו מרפואתו כל הרופאים, והוא מקוה לרפואה מצד המופת ושינוי המנהג, כמו שאמר הכתוב: „התחיינה העצמות האלה“ (יחזקאל לו ג). ונשלם המאמר ב„הנה ישכיל עבדי“ (ישעיה נב יג ואילך), ב„לא תואר לו ולא הדר — וכִּמְסִיתָ פָּנִים מִמֶּנּוּ, נבזה ולא חשבנוהו“ (שם נג ב-ג) — ר"ל משינוי הנראה ורוע מראהו, כמו דברים המטונפים, שיש לאדם איסטגיסות להביט עליהם, ומסתיר פניו מהם — „נבזה וחדל אישים, איש מכאובות וידוע חולי“. (ב כט-לד).

גרים ואומות-העולם

א. כל הנלוה אלינו מן האומות, יגיעהו מן הטובה אשר ייטיב הבורא לנו, אך לא יהי שוה עמנו. ואילו הי' חיוב התורה מפני שבראנו, היו שוים בה כל בני האדם, הלבן והשחור, הכל היו משתוים עמנו, כי הכל בריותיו. אך אנו חייבים בה מפני שהוציאנו ממצרים, ומפני התחברות כבודו אלינו, מפני שאנחנו הסגולה מבני אדם. (א כז).

ב. אין אנחנו שוללים משום אדם גמול מעשיו הטובים, מאי זה אומה שיהיה, אבל אנחנו רואים הטובה הגמורה לעם הקרובים בחייהם, ואנו עורכים מעלתם אצל האלהים אחרי מותם בערך ההוא. (א קיא).

ג. לא ישתוה הגר הנכנס בתורתנו עם האזרח, כי האזרחיים לבדם הם הראויים לנבואה, וזולתם — תכלית ענינם שיקבלו מהם, ושיהיו חכמים וחסידים, אך לא נביאים. (א קטו).

ברוממות ישראל גם בשפלותם

א. הדלות והשפלות יותר ראויות בענין האלהי מהגדולה והגאווה. והמתנהגים בשפלות לשם האלהים — יש להם מעלה על מלכי בית דוד, כי אור האלוהים איננו חל כי אם בנפשות הנכנעים. והוא גם כן גלוי בשתי האומות המושלות, משני פנים: א', כי שתי האומות החולקות, יש לכל אחת מהן גדולה וממשלה, ולא יתכן שתהיה האמת בשני קצוות הסותרים, אלא או באחד מהם או אינו אף באחד מהם. ב', כי אינם מתפארים במלכים ולא בגבורים ולא בעשירים, אלא באנשים שהיו גולים ונחבאים ונהרגים בכל מקום שנמצאו, וסבלו על חזוק אמונתם ענינים מופלאים מן הבוז וההרג, והם אשר בהם מתברכים — לא במלכים המתגדלים בממונם וגדולת ענינם, אך באשר היו לובשים הבלויים ואוכלים השעורים מבלי שבעם. ואם תשאל ותאמר, הלא אין ישראל בשפלותם מרצונם לשם שמים, — גם על זה אשיב לך: אמנם הדין עם מי שיחרפנו על שאנו סובלים הגלות מבלי תולדה; אבל החשובים שבנו, שהיו יכולים לדחות הבוז והעבדות מעל נפשותם במלה שיאמרו מבלי טורח וישובו להיות בני-חורין ותרומ ידם על מעבידיהם — ואינם עושים זאת, רק בעבור שמירת תורתם, הלא די בקרבת אלהים זאת להפגיע ולכפר עוונות רבים. ואילו היתה באמת כל שפלותנו לשם שמים, לא היינו מתעכבים בגלות הזו. ועוד יש לאלהים בנו סוד וחכמה — כהחכמה בגרגיר הזרע אשר יפול בארץ, והוא משתנה ומתחלף, למראית העין, לעפר ולמים ולזבל, ולא ישאר לו שום רושם מוחש, כפי מה שידומה למביט אליו — והנה היא (דהיינו: החכמה הצפונה

אשר לאלהים) היא אשר תשנה את הארץ והמים אל טבעה ותעתיקם מדרגה אחר מדרגה, עד שתפשוט היסודות ותשיבם אל דמות עצמה, ותדחה קליפותיה ועליה וזולת זה, עד אשר יזדכך הלב ויהא ראוי לחול בו הענין האלהי. וצורת הזרע הראשון עושה מהעץ ההוא פרי, כפרי אשר היה זרעו ממנו. וכן תורת משה, כל אשר בא אחריה — ישתנה אליה באמתת ענינו, ואם כי הוא דוחה אותה למראית-העין. ואלו האומות הן הצעה והקדמה למשיח המחוכה, אשר הוא הפרי, וישובו כלם להיות פרינו, כאשר יודו לו, ויהיה העץ אחד, ואז יפארו ויוקירו את השורש אשר היו מבזים אותו, וכאשר אמרנו ב„הנה ישכיל עבדי“* (ד כב-כג).

ב. הצרות המוצאות אותנו, סיבה לתקנת תורתנו, ובור הבר ממנו, ויציאת הסיגים מתוכנו, ובבורנו ותקוננו ידבק הענין האלהי בעולם. (ב מד).

ג. האומה הישראלית היא דלת החומר וחזקת הצורה. בחומרה — איננה מורגשת בין האומות, ממיעוטה ודלותה וגלותה; ובצורתה — מחברת אותה שארית התורה האלהית, חבור שהם בו כאחד. (ב סד). ד. מגנים את האומה הישראלית בדלות ומסכנות, אבל באמת הלא גם גדולי האומות האחרות היו מתפארים ומתגדלים דוקא באנשים שסבלו מן הבוז והיסורים וההרג על הענינים הקדושים בעיניהם, ולא במלכים אשר גבה שיאם ורחבה מלכותם ונפלאה מרכבתם. ואם כן, הלא גם לפי השקפתם הם, ערכנו בקרבת-אלהים הוא יותר ממה שאילו היתה לנו גדולה בעולם הזה. ואם תאמר, אמנם כן הי' אילו היתה כניעתנו ברצון, אבל הלא היא בהכרח, — אכן, זה הוא מקום חרפתנו, ולא דלותנו. ובאמת כן הדבר, אילו היו רובנו מקבל מהדלות כניעה לאלהים ובעבור תורתו, לא היה מניחנו הענין האלהי כל הזמן הארוך הזה. אבל מעטים ממנו באו למדה זו. ויש שכר לרוב, מפני שהוא נושא עול הגלות —

עיונים

ואלו האומות הן הצעה והקדמה למשיח. מעין דברי הרמב"ם בסוף הלכות מלכים: לישר דרך למלך המשיח.

* עי' לעיל: „בין ישראל לעמים“, פסקא ב'.

בין הכרח לרצון, כי אילו היה רוצה היה חבר לנוגש אותו, במלה שיאמר בלי טורח, וכגון זה אינו אבד אצל השופט הצדיק. ואילו היינו סובלים הגלות הזו והדלות הזו לשם האלהים כראוי — היינו לפאר הדור שאנו מצפים לו, שיהיה עם המשיח, והיינו מקרבים עת הישועה שאנו מייחלים לה. (א קיג-קטו).

יַחַד בְּאוֹרֶךְ אֵל נָאֹר נִרְאָה אוֹר:

הָעַם אֲשֶׁר הִלֵּךְ חֹשֶׁךְ

שָׁבְרוּ עֲדִי-אֵן יִמְשֹׁךְ

יְגוֹד עֲקְבוֹ חֲטָא נוֹשֶׁךְ

עָלִיו כָּחַם צַח עָלִי אוֹר יִשְׁכֵּן אוֹר:

וַיַּצְנִיף עָלִי רֹאשׁ פָּרוּעַ

וַיִּקַּר מְקוֹם סוֹת קְרוּעַ

תִּלְבָּשׁ, וְגַל אוֹר זָרוּעַ

שְׁנִית, כְּמֵאמָרֶךְ יְהִי אוֹר נִיְהִי אוֹר:

דִּגְלָךְ עָלִי כּוֹשְׁלִי בֶרֶךְ

הָרַם, וּלְפָנֵיהֶם דֶּרֶךְ

פִּנָּה בְּמִלְאָךְ, וַתְּבָרֶךְ

זֶרַע יִשְׂרָאֵל, יוֹם תְּאוֹר מְרִדֵי אוֹר:

הוֹמָה כְּעֶבֶד יִשְׁאַף צֵל

הוֹד יִשְׁעֶךָ עָלִיו הֶאֱצֵל

וַיִּקְרָא: עֲדִי מְתִי עֲצֵל

תִּשְׁכַּב בְּבֵית חֹשֶׁךְ? קוֹם אוֹר כִּי בָּא אוֹר:

חֵן חֵן קָרָא, וּשְׁתִּי שׁוֹרוֹת

זִמִּים לְהַאִיר הַנִּירוֹת

קוֹמֵם, וְהָיוּ לְמֵאוֹרוֹת

שְׁמָנִם בְּמִקְדָּשׁ אֵל נָאֹר לְמֵאוֹר:

לִצְאָת חֶפְשִׁית, עֲלֶיךָ נִשְׁפָּר,
יֵצֵא שֵׁם לָךְ עַל-כָּל-מַעֲבָר,
בְּעֶבֶר יִרְדֵּן בַּעֲדֶיךָ יִדְבָּר:
מִי זֹאת עוֹלָה מִן הַמִּדְבָּר.

הִלְכָה עַל-פִּי ה' וַחֲנָה,
שָׁכְנָה תַּחַת עֲנָנֵי שָׁכִינָה,
תִּימְרוּת בְּשִׁמָּה עֲלוֹת מְעוֹנָה,
מִקְטָרֶת מֵר וּלְבוֹנָה.

וַהֲנִיָּה רָכַב מִלְכָּה וַגְּאֻלָּה
יֹרֵד לְסִינֵי מֵרוֹם זִבְלָה
וַחִיל מִלְאָכִים חֶפְפִּים לְחִילָה,
שְׁשִׁים גְּבָרִים סָבִיב לָהּ.

דִּגְלָה נִשָּׂא וַיְזָה רָמָה
כְּתִבְנִית מִשְׁכָּן יוֹם הוֹקְמָה
וַלְהִנִּי ה' נִצְּבוּ כְּחוֹמָה,
אַחֲנִי חֶרֶב, מִלְמִדִּי מִלְחָמָה.

הַתְּנַהֲלִי אֵט דְּגוּלָּה בְּשִׁמּוֹ
עַד תִּגִּיעִי אֶל-אוּלְמוֹ,
אֶל אֶפְרַיִן מִקְדָּשׁ הַדּוֹמוֹ,
עָשָׂה לוֹ הַמֶּלֶךְ שְׁלֵמָה.

יונה, איך תדמי, כי איבתיך?
והלל אהבת עולם אהבתיך!

הן למענך אלבש נקמות,
צד כי תלבשי בגדי רקמות,
כי לך יאתה מכל-עלמות.
מקדם בראש גוים נתתיך,
ולמופת לדור אחרון כתבתיך.

ואקרא שנים עשר נשיאי,
חבר פהני, חבל נביאי,
מגוע שלשה הם קרואי.
ממבחר עצי צדן קצבתיך,
גם ממחצב ספיר חצבתיך.

דגל אהבה חפף סביבך,
כאשר תרחקי — סעדי לבבך,
אם תדחף שמאל — ימין תקרבך.
יפרתיך בחטאך או עצבתיך,
אל-נא תדאגי, כי לא עזבתיך.

הבטחתיך להראותך ישועה
ולתתך בחר קדשי נטועה.
לבי לברית, גם לשבועה.

למה תפחדי? — ואני ערבתיך
להשיבך אלי ציון — ושבתיך!

שער שלישי

חוררה

ההופעה האלוהית

א. לא יקומו ויגדלו על הדרך ההדרגי — דהיינו, שיחידים מתגברים לעזר הדבר והם הולכים ורבים ונעזרים בעצמם, או שיקום להם מלך עוזר ויכריח ההמון על הדבר ההוא — אלא הדתות האחרות, דהיינו הנמוסים השכליים אשר תחילתם מן האדם, וכאשר יגמר וייעזר, ייאמר כי הוא נעזר מן הבורא; אבל הנמוס אשר התחלתו מן הבורא — הוא קם פתאום, יאמר לו: הִיָּה! — וַיְהִי, כבריאת העולם. (א פ-פא).

ב. בנבואה. וכן מסתדרת לנביא גדולת האלהים ויכולתו ורחמנותו וחכמתו וחיותו ותמידותו ומלכותו ושאינו צריך לכל ושהכל צריכים לו, ומעלתו המיוחדת וקדושתו — במה שהוא רואה פתאום ברגע אחד מגדולת הצורה הנבראת לו והודה והדרה, והתכונות והכלים המורים על היכולת, כגון היד הנטויה והחרב השלופה והאש והרוח והברקים והרעמים המשמשים במאמרו, והדבור היוצא מביניהם באזהרות ובהודעת מה שהיה ויהיה, ומעמד בני אדם, והמלאכים הנכנעים לפניו, ויציאת כל צרכיהם מאתו, עד שיספיק להם ולא יחסר מאומה, יגביה השפל וישפיל הגבוה ויפשוט ימינו לשבים, ויקרא אליהם: „מי יודע ישוב ונחם האלהים” (יונה ג ט), ויאנף ויכעס על הרשעים, יעדה מלכין ויקם מלכין (עי' דניאל ב כה) ולפניו „אלף אלפים שמשונה” (שם ז י). כל זה והדומה לזה יראה הנביא ברגע אחד ויכנסו בו האהבה והמורא ויהיו תקועים בנפשם כל ימי חייו, והולך כל ימי חייו כשהוא חושק, הומה ומבקש שיתראה אליו פעם שניה או שלישית. וכבר נחשב לשלמה לדבר גדול — שתי פעמים, באמרו: „הנראה אליו פעמים” (מלכים א יא ט). — מתי הגיע הפילוסוף אל כזה בתבונתו? — ואם תשאל, הלא לא יתכן זה, שהרי לא יתכן לתאר שני דברים יחדיו, ואילו היה אפשר — לא יתכן לשומע לכולל אותם יחד; — אכן, שאלה זו לא ישאלוה אלא בעלי העינים התרוטות, אשר לא יוכלו לראות האור ההוא, וצריך

שנסמוך על הפכחים אשר קדמונו, אשר כח בהם לראותו. וכמו שהפכח לא יוכל לראות השמש — ויורה עליה זולתו, וישיגה בהבטה אליה בעתים מן היום ובמקומות נשקפים שהשמש זורחת עליהם, — כן הפכח באור האלהי, יש לו עתים ומקומות בהם רואה האור ההוא. והעתים הן עתות התפלות, כל שכן בימי התשובה, והמקומות הם מקומות הנבואה. (ד, ה-ו-ז).

ג. פגיעת נביאים. בני יעקב — מבקשים כלם מעלת הנבואה, ורובם מגיעים אליה, ומי שלא יגיע אליה — קרוב לה במעשים הנרצים ובקדושה ובטהרה ובפגיעת הנביאים. (א, קג).

ד. ברוח הקודש. המצליח להתדבק בשכל הכללי, במה שירוממהו מהשתמש בסברא ועיון, ויסור מעליו הטורח בלימוד ובנבואה — תקרא סגולתו זאת קדושה ותקרא רוח הקודש. (ה, יב).

ה. הענין האלהי כמו צופה למי שראוי להדבק בו, שיהיה לו לאלהים, כמו הנביאים והחסידים; כשם שהשכל צופה למי שנשלמו טבעיו ונשתוו נפשו ומדותיו שיחול בו בשלמות, כמו הפילוסופים; וכשם שהנפש צופה למי שנשלמו כחותיו הטבעיים השלמה מזומנת למעלה יתרה, ותחול בו, כבעלי-חיים; וכשם שהטבע צופה למזג הישוע באיכויותיו, שיחול בו ויהיה צמח. (ב, יד).

דבור עשרת הדברות וכתב הלוחות

א. מי ששם השמים והגלגלים וכדור הארץ ושם סדר-הכל כפי שהוא, בכמות ואיכות ותמונות — זה הוא ששם האויר מצטייר בשמע עשרת הדברות, ושם המכתב מצטייר חרות בלוחות. קרא אותו אתה „חפץ“ או „דבור“, או כאשר תרצה. (ב, ו).

ב. ואין לזה יחס חלילה לדעת ההגשמה, כי תחלת עשרת הדברים הוא הצווי שנאמין באלהים, והשני — האזהרה מעבוד אלהים אחרים חוץ מה' ומשתף לו ומעשות פסל ותמונה ותבנית, וכללו של דבר — מהגשים. ואיך לא נרוממהו מהגשמות, ואנחנו מרוממים קצת מבריותיו מהגשמות, כגון הנפש המדברת, אשר היא

האדם באמת, כי כאשר ידבר אלינו משה וישכיל וינהיג — אין זו לשונו ולא לבו ולא מוחו, אך אלה כלים למשה, ומשה נפש מדברת מכרת, איננה גשם ואיננה נגבלת במקום, ולא יצר ממנה מקום, ולא תצר היא מלהכלל בה צורות כל הברואים, ואנחנו מתארים אותה בתוארים מלאכיים-רוחניים — כל שכן בורא הכל יתברך! אמנם מן הדין שלא נדחה מה שקבלנו מן המעמד ההוא — ונאמר, שאין אנחנו יודעים איך נגשם הענין עד שהיה לדבור וקרע את אוננו, ולא מה שברא לו ית' ממה שלא היה נמצא, ולא מה שהעביד לו מן הנמצאים, כי לא תחסר לו יכולת, ונאמר כי הוא ית' ברא את הלוחות וכתב אותם כתב חרות — כמו שברא את השמים והכוכבים ברצונו בלבד, ורצה ית' ונגשם בשיעור אשר חפץ ובמתכונת אשר חפץ, ונחרת בהם כתב עשרת-הדברים — כמו שנאמר כי קרע את הים ושמהו לחומות עומדות מימין העם ומשמאלם, ומסילות מסודרות ורחבות וארץ ישרה, ילכו בה מבלי טורח וללא עכוב, וכן הקריעה והבנין והתקון מיוחדים אליו ית', לא נצטרך בו לכלי ולא לסיבות אמצעיות — כפי שיש צורך במעשי הנבראים — כי המים עמדו במאמרו ונצטיירו בחפצו, וכן יצטייר האויר המגיע אל אזן הנביא בצורות האותיות שהן מורות על הענינים שהוא חפץ להשמיעם אל הנביא או אל ההמון. — ואינני גוזר שהיה הענין על הדרך הזה, ואולי היה על דרך יותר עמוק ממה שיעלה במחשבתי. אך העולה מזה, האמנת מי שראה המעמדות האלה — כי הענין ההוא מאת הבורא, מבלי מצוע, מפני שהם דומים לבריאה הראשונה וליצירה הראשונה, ותאמין הנפש בתורה הנתנת בהם — עם האמונה כי העולם חדש וכי ה' בראו, שברא הלוחות והמן וזולתו, ויסורו מלב המאמין ספקות הפילוסופים ובעלי הקדמות. (א, פח-צא).

בשבת התורה

א. הלא תראה איך הציע דוד בשבת התורה, כשהקדים ספור השמש במזמור „השמים מספרים כבוד אל" (תהלים יט), והזכיר אורה הכולל וזכות עצמה ויושר דרכה ויופי מראה — וסמך לזה: „תורת ה' תמימה משיבת נפש" וגו' — כאילו אמר: אל תתמהו מן הספורים

האלה, כי התורה יותר בהירה וגלויה ומפורסמת ומועילה ומעולה. (ב נו).

ב. תורתנו נכלל בה כל דק וכל עומק מהחכמות. והסנהדרין היו מצווים שלא תעלם מהם חכמה מהחכמות האמיתיות והדמיוניות וההסכמיות, עד שהכשופים והלשונות היו יודעים. — ואיך לא יהיה זה, וכולן צריכים להן בתורה. הטבעיות, מהן צריכים להן בעבודת הארץ, לדעת הכלאים, ולהזהר מהשביעית והערלה, ובהכרת הצמח ומיניו (עי' כלאים פרק א ועוד), כדי שישארו כפי שנבראו ולא יתערב מין במין, חכמה גדולה היא לידע אם השעורה הנקראת כנדרוס, למשל, היא ממין השעורה, או אם השיפון ממין החיטה, או אם הכרבית ממין הכרוב, וידיעת כחות שרשיהם ושיעור התפשוטותם בארץ. ומה שישאר לשנה האחרת ומה שאינו נשאר, ולדעת כמה יונח בין מין למין במקום ובזמן; ובהכרת מיני החיים לענין זה ולענין אחר, במי שיש לו ארס ובמי שאין לו ארס; וידיעת הטרפות, אשר היא דקה יותר מכל מה שהזכיר אריסטו לענין מתי החיים, להרחיק מאכילת המתה, ובמעט אשר נשאר בידינו מן החכמה הזאת — מה שהדעות תמהות עליו; ובידיעת המומים אשר בעבורם מתעכבים הכהנים מן העבודה, ומומי הבהמות שאינן ראויות לקרבן; והבדלת מיני הזיבות לאיש ולאשה וכמות הקפי הנדות, ובחלקי החכמות ההן מה שאין בשר ודם יכול לעמוד עליו בדרך סברתו מבלי עזר אלהי; ובחכמת הגלגלים והליכותם, אשר העיבור הוא רק חלק קטן מתולדו-תיה, וגדולת מעלת תוכן העבור ידועה — ומן המופלא שבה, העבור לפי העיקר המקובל מבית דוד*, מתקופת לבנה, שלא נשתנה מכמה אלפים ומאות שנים, וכבר נשתנו קבועי הקובעים מיון וזולתם, והוצרך בהם לתקון ותוספת אחר מאה שנה — וזה נשאר באמתתו, מפני שמקורו בנבואה, וכן בלי ספק היתה אצלם ידיעת תקופת החמה, וזולתה מהכוכבים; וכן היתה חכמת המוסיקה חשובה באומה, שהעמידה את הנגונים על הגדולים שבעם, והם בני לוי, שהתעסקו בנגונים בבית הנכבד בעתים הנכבדים, ולא הוצרכו להתעסק בצרכי הפרנסה, שהרי היו לוקחים המעשרות, ולא היה להם עסק זולתי

* עי' ראש השנה כה. ועי' כאן ב"קול-יהודה" וב"אוצר נחמר".

המוסיקה, ומלאכה זו נכבדת בעיני בני-אדם, באשר היא מצד עצמה אינה גרועה ולא פחותה, וביחוד בעם שהוא מחשיבות השורש וזכות הטבע כעם ישראל, וביותר כשראשי המלאכה הם דוד ושמואל [עי' דהי"א, ט, כב]. (ב סג-סד).

קבלת התורה בלב שלם

בכך חנוח הנפש, לקבל התורה בלי ספק ובלי פקפוק: שיבוא נביא לעבדים משועבדים לחוצים וייעד אותם שיצאו מעבודתם בעת ההוא מבלי איחור, ובאופן ההוא, ושיכניסם אל ארץ כנען — והיא ביד שבע אומות, כל אחת מהן חזקה מהם, והודיע לכל שבט חלקו בארץ קודם שיגיעו אליה, והתקיים הכל בזמן מועט במופתים נוראים — זה מאמת גדולת השולה וכבוד השלוח. (א ק).

גדולת דור המדבר

די לנו לעד, שהשם בחרם לעם ולאומה מבין אומות העולם, וחלות הענין האלהי על המונם, עד שהגיעו כלם אל מעלת הנבואה, ועבר הענין אל נשיהם והיו מהן נביאות, אחר שלא היה חל הענין האלהי כי אם ביחידים מבני אדם אחר אדם הראשון. (א צה).

יעודי התורה

יעודנו — הדבקנו בענין האלהי בנבואה ומה שהוא קרוב לה, והתחברות הענין האלהי בנו, בגדולה ובכבוד ובמופתים, ועל כן איננו אומר בתורה שאם תעשו המצוה הזאת אביאכם אחרי המות אל גנות והנאות, אבל הוא אומר: „והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם” (ויקרא כו יב), ואנהיג אתכם, ויהיו מכם מי שיעמד לפני ומי שיעלה לשמים, כאותם שהיו הולכים בין המלאכים, וקוראים להם „בן-אדם”, כדי להכירם בין המלאכים העומדים בתוכם, ויהיו גם מלאכים הולכים ביניכם בארץ, ותראו אותם יחידים ורבים, שומרים אתכם ונלחמים לכם, ותתמידו בארץ אשר היא עוזרת

למעלה הזאת, והיא אדמת הקודש, ויהיו שובעה וטובתה ורעתה — בענין האלהי, כפי מעשיכם, ויהיה נוהג כל העולם במנהג הטבעי — זולתכם, כי תראו עם שכינתי שתהיה בתוכם, מטוב אדמתכם וסדר גשמיכם שלא יעברו עתיהם הצריכות להם, ושתגברו על אויביכם במתי מספר, מה שתכירו בו שאין עניינים נוהגים במנהג הטבעי, אלא בחפץ, כמו שתראו — אם תמרו — מהבצורת והנגף והחיה הרעה, גם בעת שהעולם כולו בשלוה, ואז תדעו כי עניינים — מנהיג אותם דבר שהוא גדול מן הענין הטבעי. והיה כל זה. והתורה הזאת וכל ייעודיה — מובטחים, לא יפול מהם דבר. ויעודיה כלם, כולל אותם שורש אחד, והוא — ייחול קירבת האלהים ומלאכיו. ומי שיגיע אל המעלה הזאת — לא ירא מן המות. ותורתנו כבר הראתה לנו זאת עין בעין. והמשל בזה, חברים שהיו עומדים במדבר, והלך אחד מהם להודו, וקיבל ממלך הודו כבוד וגדולה, מפני שידע שהוא מן החברים ההם, והיה יודע אבותיהם מקודם, והיו מאוהביו, ונתן לו מתנות יקרות שנשא אותן אל חבריו, והלבישו בגדי חמודות, ושלח עמו מעבדיו אנשים, ולא עלה על לב איש שיצאו מלפני המלך, ולא שילכו אל המדבר ההוא, וצוהו במצוות וכרת עמו ברית לקבל עבודתו, ובא אל חבריו עם השלוחים ההם, ההודיים, ושמחו בהם החברים ההם, והשתדלו בכבודם ובנו להם ארמון שהושיבום בו, ושבּו החברים ההם לשלוח שלוחים להגיע אל ארץ הודו ולראות פני המלך, מבלי טורח, בעזר אלה השלוחים, שהיו מורים אותם הדרך הקרובה והישרה, וידעו כלם כי מי שרוצה ללכת אל ארץ הודו — קל לו הדבר מאד, כשידבק בעבודת המלך ויכבד שלוחיו המגיעים אותו אליו, ולא הוצרכו לשאול: למה נעבד העבודה הזאת? — כי העילה נראית לעין, כדי להתחבר במלך, וחברתו היא הטובה והגדולה. והחברים — הם בני ישראל; וההולך הראשון — הוא משה; וההולכים האחרים — הם שאר הנביאים; והשלוחים ההודיים — הם השכינה והמלאכים; והבגדים החמודות — הם האור המושכל אשר חל בנפשו מהנבואה והאור המורגש אשר חל על פניו; והמתנות היקרות השלוחות — הם שני הלוחות בעשרת הדברים. ובעלי הנמוסים האחרים לא ראו מכל

זה מאומה, אך אמרו להם: קבלו עבודת מלך הודו, כאשר קבלו עליהם החברים ההם, ואחרי המות תגיעו אל המלך, ואם לא תעשו — ירחיק אתכם אחרי מותכם. ומהם מי שאמר: לא בא אלינו אדם שיגיד לנו שיהיה אחרי מותו בגן-עדן או בגיהנם. ורובם הגבירו סדור ענינם וחבור עצתם, וקבלו עליהם העבודה, ויחלו נפשותם בסתר — יחול חלוש, או בגלוי — יחול חזק ונאמן, ומתגדלים ומתפארים על עמי הארץ שבהם באמונה. ואיך יתפארו אלה בטענת מה שיגיעו אליו אחרי מותם — על מי שיגיע אליו בחייו! והלא טבע הנביאים והחסידים קרוב אל הקיימים בעולם הבא, יותר מטבע מי שלא קרב למדרגה הזאת. (א קט).

בשמותיו של הקב"ה

א. רבו המדות — והעצם אחד. וזה — בעבור התחלפות הדבר המקביל. והרי זה כהתחלפות הניצוצות — והשמש אחת. ומשל זה אינו הולם בכל, אלא אם כן היתה השמש בלתי מושגת, והניצוצות נמצאים, ואי אפשר היה להשיג את סיבתם אלא בדרך הראיה. (ד ג).
 ב. ויש בזה שאלה: איך רומזים אל מקום מי שאין לו מקום, ונאמין כי הנרמז אליו הוא הוא הסיבה הראשונה? — ונקדים לתשובה הקדמה, ונאמר, כי החושים אינם משיגים מן המוחשים אלא את מקריהם, לא את עצמיהם, ואינם משיגים מן המלך, למשל, אלא את המראות והתבניות והשיעורים, ואין זו אמתת המלך שמקבלים עליהם לרוממו, אבל אתה רואה במלחמה בתכשיט אחד, ותראה במדינה בתכשיט אחר, ובביתו בתכשיט אחר, ותאמר כי הוא המלך — בגזרת השכל, לא בגזרת החוש, ואפשר שתראה אותו נער, ואחר כן בחור, ואחר כן זקן, ואחר כן ישיש, ותראה אותו בריא, ואחר כן חולה, וכבר נחלפו מראיו ומשוייו ולחיותיו ומדותיו, ואתה אומר שהוא-הוא, וגזרת שהוא המלך, בעבור שהוא אשר דיבר עמך וצוך והזהירך, וזה ממנו — איננו כִּי־אם השכל, או הנפש המדברת, וכבר הוברר כי אותו חלק ממנו הוא עצם בלתי נגדר, ואין רמיזה אליו — ואתה כבר רמזת אליו וגזרת שהוא המלך; וכאשר מת, וראית ממנו מה שהיית

רואה — גזרת כי הוא איננו המלך, אלא גוף שיניעהו מי שירצה, ויפעל על כל פנים מאופני ההפעליות, מהמקרה והחפץ, כעננים הנקרים באויר, אשר תשאם רוח ותביאם רוח אחרת, ותקבצם רוח ותפזרם רוח אחרת, וקודם לכן היה זה גוף אשר לא יפעל כי אם בחפץ נפש אותו המלך, והיה כעמוד הענן האלהי אשר לא יפזרוהו הרוחות. משל אחר: השמש, נראה אותה עגול פשוט, כשיעור הצנה (עי' תהלים לה ב) וכמראה — והשכל גוזר כי היא כדור גדול מכדור הארץ — ולא נתן לחושים כח להשיג עצם הדברים, אך כח מיוחד להשיג מקרים התלויים בהם, אשר מהם יביא השכל ראייה על עצמם וסיבתם, ולא יעמד על המהות ועל הענין אלא השכל השלם, אשר הוא שכל בפועל, כמלאכים, ישיג הענינים והמהויות עצמם, מאין צורך למקרים באמצע. אבל שכלנו לא יוכל לעמוד על אמתת הדברים אלא במה שחננו הבורא מכוחות מיוחדים, שם בחושים ראויים למקרי המוחשים, דבקים תמיד בכל המין, כי אין מחלוקת בין ראות עיני וראות עיניך, שהשטח ההוא העגול המאיר הוא השמש. ואע"פ שהמדות הללו מרוחקות ע"י השכל — לא הזיקו, אלא הועילו, מחמת שהבאנו מהן ראייה על חפצנו; כאשר יקבל תועלת הפקת-המשכיל אשר יבקש גמלו — מדברי מי שעיניו טרוטות, הרואה את האחד כשנים, באמרו: אני רואה במקום פלוני שתי כרוכיות — והפקה ידע כי את הגמל ראה, ובחלישות ראותו נדמה לו כי הוא כרוכיה, ובעבור עיוות ראותו נדמה לו שהן שתיים, והועיל לפיקח בעדותו, ודן הפיקח לכף-זכות אותו, עם רוע מליצתו, שהיא מפני רוע-ראותו. וכן החושים וכח הדמיון — לגבי השכל. וכשם ששם הבורא בחכמתו את היחס הזה בין החוש הנראה והמוחש הגשמי — כן שם בחכמה יחס בין החוש הנסתר והענין שאיננו גשמי, ושם למי שבחר מברואיו עין נסתרת, הרואה דברים בעינם, לא יתחלפו, ויביא מהם השכל ראייה על ענין הדברים ההם ולבותם. ומי שנראה לו העין ההיא — הוא הפקח באמת, ויראה כל בני-אדם כעורים, ויורם ויישירם. ואפשר שיהיו העינים ההן — הכח המדמה, בעוד שישמש את הכח השכלי. ותראינה צורות גדולות גוראות, מורות על אמתות שאין בהן ספק. והראייה הגדולה על אמתותן — הסכמת כל המין ההוא על הצורות ההן

רצוני לומר, כל הנביאים שרואים דברים — יעידו בהם אלו על אלו, כאשר אנחנו עושים במוחשינו, כי אנחנו מעידים במתיקות הדבש ומרירות הלענה, ואם נראה מי שיחלוק עלינו בזה — נאמר כי הוא יוצא מגדר הטבע. ואלה, הנביאים, רואים בלי ספק את העולם ההוא האלהי בעין הנסתרת, ורואים צורות ראויות לטבעיהם, ושהם רגילים בהן, ומספרים אותם בתבניתן אשר ראום, מגושמות, והתבניות ההן אמיתיות בהתיחסותן אל מה שמבקשים המחשב והדמיון והחוש, ואינן אמיתיות בהתיחסותן אל העצם, אשר יבקשהו השכל. כמו לענין המלך, שהבאנו אותו למשל, כי מי שיאמר שהוא הארוך הלבן, הלובש את המשי, אשר הנזיר על ראשו, והדומה לזה — איננו כוזב; ומי שיאמר שאיננו כי אם המשכיל, המכיר, המצוה, המזהיר בארץ פלונית בזמן פלוני, על אומה פלונית — איננו כוזב גם כן. וכשרואה הנביא בעין הנסתרת את הצורה התמימה שבצורות, אשר ראה אותה בדמות מלך או שופט יושב על כסא דין, בענין צווי ואזהרה מהקם ומהעדה (עי' דניאל ב כא) — ידע שהיא צורה הראויה למלך נעבד ונשמע. וכאשר יראה דמות נושא כלים, או נושא כלי ספרות (עי' יחזקאל ט א-ב) או חגור (עי' דניאל י ה) לעבוד עבודה — ידע שהיא צורה ראויה לעובד שומע. ואל יקשה בעיניך דמות אדם לבורא, כי בבחינת השכל — נדמה לו הבורא תחילה כאור, כי הוא החשוב שבמוחשים והדק שבהם, והסובב והכולל חלקי העולם יותר מכלם; וכאשר נחשב במדות שאי אפשר לדחותן, בין על ^{אוצרות המוכב} ^{אוצרות השת} דרך ההעברה, בין על דרך האמת, כגון חי ויכול ויודע וחפץ ומסדר, ונותן לכל מה שראוי להם, ושופט צדק — לא יראה דמיון קרוב יותר לבורא מאשר הנפש המדברת, והוא האדם השלם, וזה מצד שהוא אדם, לא מצד שהוא גוף, כי הוא משתתף בזה עם הצמח, ולא מצד שהוא חי, כי הוא משתתף בזה עם הבהמה, וכבר דימו הפילוסופים את העולם לאדם גדול, ואת האדם לעולם קטן, ואם הדבר כן, והאלהים הוא

עיונים

והאלהים הוא רוח העולם ונפשו ושכלו וחיותו וכו', כבר נתברר הדמיון וכו'. עי' ברכות י, א: הני ה'

רוח העולם ונפשו ושכלו וחיותו, כאשר נקרא: „חי העולם” —
 כבר נתברר הדמיון בדרך השכל. וכל שכן, שלנבואה ראיה
 גלויה יותר מאשר הסברה, והראיה ההיא השיגה את ההמון העליון
 עין בעין, וראתה את צבא השמים, מהרוחניים הקרובים וזולתם —
 בצורת אדם, ולהם רמז באמרו: „נעשה אדם בצלמנו כדמותנו”
 (בראשית א כו), והטעם כי כבר הדרגתי את היצירה והבאתיה
 בסדר החכמה, מן היסודות אל המחצבים, אל הצמחים, אל החי
 אשר באויר ובמים, ואחר כן אל החי אשר בארץ, בעלי החושים
 הזכים והידיעות הנפלאות, ואין אחר המדרגה ההיא אלא מדרגה
 שהיא קרובה לסוג האלהי, המלאכי — והוא האדם, וברא ה'
 את האדם בצורות מלאכיו ומשרתיו הקרובים אליו במדרגה —
 לא במקום, כי התעלה מהמקום. ולפי שני הדימויים (שבשכל
 ושבנבואה), לא יתכן שתהא דמותו של הבורא בעיני הדמיון —
 אלא צורת הגדול שבבני אדם, שממנו יוצא התוכן והסדר לשאר
 בני אדם, בדרך ההדרגה, כאשר יוצא ממנו ית' סדר העולם ומתכונתו.
 ורואים אותו בעת שהוא „מהעדה ומהקים” ודן את המלכים —
 „עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתב” (דניאל ז ט); ובעת הכעס
 והמחשבה לנסוע — „יושב על כסא רם ונשא” ו„שרפים עומדים
 ממעל לו” (ישעיה ו א-ב); ובעת הנסיעה — המרכבה אשר ראה
 יחזקאל ושמרה כולה במחשבתו — חוץ למקום הנבואה (כלומר,
 לא בארץ ישראל) — ואל כמו זה הוא הרמז באל”ף דל”ת נו”ן יו”ד,
 לענין אלהי נמצא, כאילו הוא אומר: אֲדֹנִי. (ד ג).

ג. ואלה הענינים, אשר לא יושגו בדרך הסברה, בטלום
 פילוסופי יוון, מפני שהסברה מרחקת דבר שלא נראה כמוהו
 — וקיימו אותם הנביאים, מפני שלא יכלו להכחיש מה שראו בעין
 הרוחנית, אשר ניתן להם יתרון בה. ונפרדו אלו מאלו, ונהלקו
 אלו על אלו, במשך דורות, ולא באו לידי הסכמה. והודו להם,

עיונים

ברכי נפשי כנגד מי אמרן דוד, לא אמרן אלא כנגד הקב”ה וכנגד נשמה, מה
 הקב”ה וכו’ אף נשמה וכו’.

לנביאים — החכמים אשר השיגום וראו אותם בעת נבואתם. ואילו היו רואים פילוסופי יון את הנביאים בעת נבואתם ומופתיהם — היו מודים להם, והיו מבקשים פנים מאפני הסברא, איך יגיע האדם למדרגה הזאת. וכבר עשו זאת כמה מהם, כל שכן המתפלספים מאנשי הדתות. (ד ג).

ד. שמות הבורא, חוץ מהמפורש, הם מדות ותבניות טפלות*, הנלקחות מהפעולות הברואים על-ידו, כפי גזרותיו ומעשיו. ונקרא רחום — כשהוא מתקן ענינו של מי שהיו בני-אדם מרחמים עליו בשל רוע-ענינו. ומיחסים לבורא הרחמים והחנינה, ויסודם אצלנו חלישות הנפש והמיית הטבע — ואין זה ראוי לו ית'. אבל אמנם הוא שופט צדק, גוזר עוני על אדם אחד ועושר על אדם אחר — מבלי שישתנה בעצמותו, ולא ירחם על אחד ולא יכעס על אחר. ואנו רואים כזאת בשופטים מבני-אדם, כששואלים אותם בדינים, ודנים במה שמחייבת התורה, ויהיו אנשים זוכים בדין, ואחרים חייבים, והכל תלוי בדבר השופט ודינו — בלי השתנות בו שינוי. וכן ה' ית', והרי הוא לדידנו — בבחינת רושם מעשיו: פעם יקרא „אל רחום וחנון“, ופעם „אל קנא ונוקם“. והוא ית' אינו משתנה ממדה אל מדה. (ב, ב).

ה. המדות — זולתי השם המפורש ית' — נחלקות לשלשה חלקים: א', מעשיות. ב', טפלויות. ג', שולליות. המעשיות נלקחות מהמעשים הבאים ממנו באמצעים טבעיים, כגון: מוריש ומעשיר, משפיל אף מרומם, רחום וחנון, קנא ונוקם, גבור, גדיב, שדי, והדומים להם. ה טפלויות, כגון: ברוך ומבורך, מהולל, קדוש, רם ונשא — נלקחות מהערצת בני-האדם אותו: וגם אם רבות הן — אינן מחייבות לו רבוי, ואינן מוציאות אותו מהאחדות. השולליות, כגון: חי ואחד וראשון ואחרון — סופרו עליו כדי לשלול ממנו הפכך, לא כדי לקיימן לו באותו אופן שאנו מבינים אותן. כי אין אנחנו מבינים „חיים“ אלא בהרגשה ותנועה, וכבר התעלה מהם, ואנחנו אומרים עליו שהוא חי — לשלול ממנו תואר הדומם והמת, מפני הדעה הקדומה כי מי שאינו חי הוא מת, ואין זה מחוייב מצד

• שטופלים אותן עליו, שמייחסים אותן לו.

השכל, שהרי שולל אתה מן הזמן, למשל, את החיות — ואין זה מחוייב שהוא מת, מאחר שאין מדרכו קיבול החיים והמות. וכשם שמדברריך שהאבן אינה חכמה — אין זה מחוייב שתאמר עליה שהיא כסילה; וכשם שהאבן פחותה מלקבל החכמה והכסילות — כן העצם האלהי ית' מרומם מלקבל החיים והמות, כשם שאינו מקבל האור והחושך. אבל אם ישאל השואל אותנו: האם העצם ההוא אור או חושך? — היינו אומרים על דרך העברה: אור, בגלל יראתנו מפני הדעה שמה שאינו אור הוא חושך. אבל לפי האמת, עלינו לומר שאין מקבלים האור והחושך אלא הגופות הטבעיים — והעצם האלהי אינו גוף. על כן לא ידובר על אור אלא דרך דמיון, או כדי לשלול ממנו המדה הפחותה. וכן לא יקבלו החיים והמות אלא הגופות הטבעיים — והעצם האלהי מרומם ונעלה מהם. ואם ייאמר לגביו חיים — זה לא כחיותנו. וזו כוונתנו — כי לא הבינונו אנחנו מעולם חיים כִּי־אם חיינו — וכאילו אנו אומרים: לא נדע מה הוא! ומה שנאמר „אל חי“ (יהושע ג י) ו„אלהים חיים“ (ירמיה י י) הוא מדה כנגד מדת האל ^{אצלם פתורה} ^{אצל חכמות} שהם אלהים מתיים, לא יהיה מהם מעשה. ועל הדרך הזה נאמר אחד — לשלול ממנו הרבוי, לא לקיים לו האחדות המובנת אצלנו. וכן ראשון — לשלול ההתאחרות, לא לקיים לו ההתחלה. וכן אחרון — לשלול ממנו הכליון, לא לקיים לו התכלה. וכל המדות הללו אינן דבוקות אל עצם כבודו, ואינו מתרבה בהן. — ונקרא אותו „חכם לבב“ (איוב ט ד), מפני שהוא עצם השכל, והוא השכל. אבל „אמיץ כח“ (שם) — מן המדות המעשיות. (ב, ב).

ו. השם המפורש. השם הנכבד הוא שם נודע, לא יסבול ה"א הידיעה — כשם שהיא נוספת על „אלהים“ וייאמר „האלהים“ — רומזים אליו ברמיזה הנבואית ובראייה הרוחנית [ולא בראיות]. כי הראיות מתעות, ומן הראיות יבוא אדם לאפיקורסות ולדעות מופסדות. ואין אצל בעלי הראיות שם נודע שרומזים אליו — אלא אצל מי ששמע דבריו וצויו והזהרתו וגמולו על העבודה וענשו על העבירה, והוא קורא אותו בשם נודע, כנוי לזה שדיבר עמו ואמת אצלו שהוא בורא העולם, יש מאין. הראשון הוא אדם, שלא היה

יודע את ה' לולא דיבר הוא עמו ונתן לו גמולו וענשו, וברא לו חוה מצלעותיו, ונתברר לו שהוא בורא העולם — ורמו אליו בדבור ובדמות, וקרא אותו ה'. ואחריו — קין והבל, ידעוהו מאחר שקבלוהו מאביהם בראיה הנבואית. ואחר כן — אברהם יצחק ויעקב, עד משה ומי שהיה אחריו מהנביאים. וקראוהו הם ה' — בראייתם. וקראוהו העם המקבלים מהם, בהאמנתם אותם — ה'. בעבור שהיו דברו והנהגתו דבקים בבני אדם, וסגולת-האדם היו דבקים בו, עד שהיו רואים אותו במיצוע מה שנקרא „כבוד“ ו„שכינה“ ו„מלכות“ ו„אש“ ו„ענן“ ו„צלם“ ו„תמונה“ ו„מראה-הקשת“, וזולת זה, ממה שהיה ראיה להם שהדבור עמם מאצלו, וקוראים אותו „כבוד ה'“. ויש שיקראו לארון בשם „ה'“, כמו שהיו אומרים „קומה ה'“, ו„שובה ה'“ בנוחה (עי' במדבר י לה-לו) ו„עלה אלהים בתרועה, ה' בקול שופר“ (תהלים מזו) — וכוונתם היתה לארון ה'. ויש שיקראו היחס והקשר שיש בינו לבין בני ישראל — ה'. ולענין זה נאמר „הלא משנאיך ה' אשנא“ (תהלים קלט קכא) ו„אויבי ה'“ — והכוונה ל„עם ה'“ או ל„ברית ה'“ או ל„תורת ה'“. כי אין קשר בינו לבין אומה מהאומות [מלבדם], כי איננו אוצל אורו כִּי-אם על הסגולה ועל בעלי הדת האמיתית, והם מקובלים על-ידו — והוא מקובל על-ידם. וכן נקרא „אלהי ישראל“ — ונקראים הם „עם ה'“ ו„עם אלהי אברהם“. ואם תאמר שכמה מן האומות הלכו אחריו ועבדו אותו מתוך השמועה ומתוך הקבלה — איה קבלתו הוא אותן והדבקו בהן ורצותו בעבודתן וקצפו בהמרותן? אך אנו רואים אותן נעזבות לטבע ולמקרה, טובתן ורעתן בפיהן, לא בענין המתברר שהוא בדבר אלהי בלבד. וכן ייחד אותנו, באמרו: „ה' בדד ינחנו, ואין עמו אל נכר“ (דברים לב יב). והיה השם הזה מיוחד בנו, שאין אחר יודע אותו לאמתת ידיעתו, זולתנו. והשם הזה מכלל המעלות הטובות אשר יחדנו בהן, וסודו נסתר. (ד ג).

ז. אהי'. „אהי“ — אפשר שיהי' מן השם הזה, ואפשר שיהי' נגזר מ„היה“. וכיון בו למנוע מחשוב באמתות העצם, אשר ידיעתו נמנעת, וכאשר שאלו ואמר: „ואמרו לי מה שמו“ (שמות ג יג) — ענהו לאמר להם: מה להם לבקש מה שלא יוכלו להשיגו? — דומה למה שאמר המלאך: „למה זה תשאל לשמי, והוא פלאי“

(שופטים יג יח) — אך אמור להם: „אהיה“, ופירושו: „אשר אהיה“ (שמות ג יד). ומובנו: הנמצא, אשר אמצא להם בעת שיבקשוני, אל יבקשו ראייה גדולה יותר מאשר הנמצא עמם, ויקבלוני כן. ואמר: „אהיה שלחני אליכם“ (שם). וכבר קדם ונתן מופתו למשה בזה הענין באמרו: „כי אהיה עמך — וזה לך האות“. והאות — „כי אנכי שלחתיך“ (שם שם יב), והוא שאמצא לך בכל מקום. וסמך לו מה שדומה לזה, באמרו: „אלהי אבותיכם שלחני אליכם, אלהי אברהם, אלהי יצחק ואלהי יעקב“ (שם שם טו), המפורסמים בכך, שנמצא הענין האלהי עמם תמיד. (ד ג).

ח. אלהי-האלהים (דברים י יז; תהלים קלו ב) — כינוי, בעבור שכל הכחות הפועלים צריכים אליו ית', שיסדרם וינהיגם. ואדוני-האדונים (דברים שם; תהלים שם ג), — כמוהו. (ד ג). ט. אל — נגזר מ„אילות“. ממנו יצאו כל הכחות — והוא מרומם מהתדמות להם. וכשר לומר: „מי כמוך באלים“. (ד ג).

י. קדוש — כינוי, שהוא נקדש ומרומם משתאות לו מדה ממדות הברואים, ואם יקרא בהן — הוא דרך העברה. ועל כן שמע ישעיהו: „קדוש קדוש קדוש“ (ישעיהו ג) — עד אין תכלית, ומובנו, שהוא נקדש ומרומם משישיגהו מאומה מטומאות העם אשר ישכון כבודו ביניהם. ועל כן ראה אותו על כסא רם ונשא. ויכונה „קדוש“ — הרוחני אשר לא יתגשם ולא יתלה בו דבר מה שיתלה בגשמים. (ד ג).

יא. קדוש ישראל — כנוי לענין האלהי הדבק בו, ואחריו בהמון זרעו, דבקות המחשבה וההנהגה, לא דבקות נגיעה. ואין מותר לכל מי שירצה שיאמר „אלהי“, ו„קדושי“ — אלא דרך העברה, בדרך הקבלה; אך על דרך האמת, לא יאמר אותו כי-אם נביא וחסיד שידבק בו הענין האלהי. ועל כן אמרו לנביא (מלכים א, יג ו): „חל נא את פני ה' אלהיך“. (ד ג).

יב. אדני, הנכתב באלף דל"ת נו"ן יו"ד — הוא כרמז אליו. כי הרמז הוא לצד המתיחד מצדדים אחרים. כי יש שירמזו אל הדברים הנפעלים מאתו, המשמשים לו שמוש ראשון, כמו שירמזו אל השכל ויאמרו שהוא בלב או במוח, ויאמרו „השכל הזה“ או „השכל הלזה“ — ואין רמז באמת אל מה שאיננו נגבל במקום,

ואע"פ שכל האברים משמשים לשכל, השמוש ההוא במצוה הלב או המוח, ועל כליו הראשונים רומזים שהשכל שמה. וכאשר יהיה הדבור בדבר אלהי שרומזים אליו — יאמר: אדנ"י, באל"ף דל"ת נו"ן יו"ד, כאילו אמר: אדוני אתה, מושלי. (ד ג).

יג. שמים. כן רומזים אל השמים, מפני שהם כלי משמש בחפצו גרידא, בלי סיבות אחרות אמצעיות ביניהם, ואין רומזים אל דבר מהמורכבות, מפני שהם כלים משמשים במצוה סבות אחרות המשתלשלות אליו ית', שהוא סיבת הסיבות. ואמר: „היושבי בשמים” (תהלים קכג א), „כי האלהים בשמים” (קהלת ה א). ויש שאמרו דרך העברה: „יראת-שמים”, „ירא-שמים”, „מן שמים ירוחמו”. (ד ג).

יד. עמוד האש, עמוד הענן, אש אוכלת בראש ההר, לבנת-הספיר, ארון-הברית. כן רומזים אל עמוד האש ועמוד הענן, ומשתחווים נכחו ואומרים כי האלהים שמה — כי העמוד ההוא, משמש בחפצו בלבד, ואיננו כשאר העננים והאשים הנקרים באויר מסיבות משתלשלות. וכן רומזים אל „אש אוכלת בראש ההר” (שמות כד יז), אשר ראווה ההמון, ואל הצורה הרוחנית אשר ראווה האצילים: „תחת רגליו כמעשה לבנת הספיר” — וקראו אותה „אלהי ישראל” (שם שם י). וכן רומזים אל ארון-הברית, ואומרים עליו: „אדון כל הארץ” (יהושע ג יב), בעבור הראות הפלאות בהמצאו, והעדרם בלעדיו. כשם שקראו לעינים „רואות”, אע"פ שהדבר שהראות בו — זולתם, והיא הנפש. (ד ג).

טו. הנביאים והחכמים-החסידים. ויש שרומזים אל הנביאים והחכמים-החסידים, כי הם ככלים הראשונים לחפץ האלקים, משתמשים בחפצו, ולא ימרו מדברו מאומה, ויראו המופתים על ידיהם. ומעין הרמז הזה אמרו רבותינו ז"ל: „את ה' אלהיך תירא (דברים י, כ) — לרבות תלמידי חכמים” (פסחים כב:). ומן הדין שיקראו למי שהוא במעלה הזאת — „איש-האלהים”, תואר מורכב מן האנושות והאלהות, כאילו אמר: האנוש האלהי. (ד, ג).

טז. הרמז אל מה שיוגבל במקום. ורומז אל מה שיוגבל במקום — דרך העברה; כמו שאמר: „היושבי בשמים”

(תהלים קכג, א) ; „יושב ציון” (שם ט, יב) ; „יושב הכרובים” (שמואל א, ד, ד) ; „שוכן ירושלים (תהלים קלה, כא). (ד ג).
 יז. מלאכות ה' — כנוי לשליחות. והמלאך, יש שהיה נברא לעתו, מן הגופים היסודיים הדקים, ויש שיהיה מן המלאכים הנצחיים. (ד, ג).

יח. כבוד ה' — הוא הגוף הדק, ההולך אחרי חפץ האלהים, המצטייר כפי שירצה להראות על הנביא — לפי דעה אחת. אך לפי הדעת השניה, יהי כבוד ה' — כלל המלאכים והכלים הרוחניים: כסא ומרכבה ורקיע ואופנים וגלגלים וזולתם ממה שהוא קיים-עומד — והוא נקרא כבוד ה', כשם שנקראו כלי-שמושי המלך „כבודה” — „ואת הכבודה לפניהם” (שופטים יח, כא). ושמה היתה זאת בקשת משה, באמרו: „הראני נא את כבודך” (שמות לג, יח) — ואמר לו „הן”, על מנת שיוהר מראות הפנים אשר אין יכולת לאדם לראותם, וכמו שאמר: „וראית את אחורי” (שם שם כג). והכבוד ההוא, יש בו מה שתוכל ראיית הנביאים להשיגו; ויש בעקבותיו מה שראיתנו משיגה, כגון הענן וה„אש אוכלת”, שזה ממה שהוא רגיל אצלנו; ויש אחריו דק יותר מדק, עד שיגיע למדרגה שלא ישיגנה הנביא, אך אם יהרס אליה — תפרד נפשו מגופו. כפי שאנו רואים בכחות הראות, כי מי שראותו חלושה — לא יראה אלא כאורה מועטת, הנשארת בין-הערבים, כעטלף; ומי שעניו תרופות, וחלושי הראות — לא יראו כי-אם צל; ומי שראותו חזקה — יראה השמש; אבל עצם השמש, בעת זכותה — לא תוכל עין להביט אליה, ואם ידחק לזה — יתעור. — וזהו „כבוד ה'” ו„מלכות ה'”, ו„שכינת ה'”, בשמות התוריים. (ד ג).

יט. השאלת השמות. פעמים הושאלו גם-כן למשפטים הטבעיים, ואמרו: „מלא כל הארץ כבודו” (ישעיה ו ג) ; „ומלכות בכל משלה” (תהלים קג, יט). אך באמת לא יראו הכבוד והמלכות אלא על בחיריו וסגולתו ונביאיו, אשר על-ידם יתברר לאפיקורוס כי יש לאלהים ממשלה ומלכות קיימת וידיעה בחלקי מעשי היצורים, ואמר באמת: „מלך ה'” (ישעיה כד כג) ; „ונגלה כבוד ה'” (שם מ ה) ; „מלך ה' לעולם” (תהלים קמו י) ; „אומר לציון, מלך אלהיך” (ישעיה נב ז) ; „וכבוד ה' עליך זרה” (שם ס א). (ד, ג).

כ. אלהים — תואר למושל ולדיין, אם בכל, בעולם כלו, ואם בחלק, כח מכחות מערכת השמים, או טבע מן הטבעים, או דיין מבני אדם. והיחוד * והמעלה היתירה אינו כי אם בשם יו"ד ה"א ו"א ו"ה ה"א יתברך, הוא שם נודע (בלי ה"א הידיעה). — והדרך לגילוי הוא בדרכיו ובמדותיו, לא במקום — שמקודם לא היה נודע (אף לאבות העולם), ** כי היה נקרא אלהים — בכלל, ונקרא ה' בהתייחד. כאילו שאל השואל: איזה אלוה ראוי לעבוד? השמש, או הירח, או המזלות, או אחד הכוכבים, או האש, או הרוח, או המלאכים הרוחניים, או זולתם? — ותהי התשובה: ה'! (ד, א).

כא. שמותיו של הקב"ה, ביחס לבריותיו. יחסי שמותיו של הקב"ה לברואים, הוא בדמיון לשמש, שהיא אחת, אך מתחלפים יחסי הגופים המקבלים אותה. והמקבלים אורה קבול שלם יותר, הם הפנינים והשוהם, למשל, והאור הצח והמים, ויקרא בזה „אור נוקב“; וייקרא באבנים הזכות והעצמים העדינים — „אור בהיר“, למשל; ובעצים ובארץ וכיוצא בהם — „אור נראה“; ובכל הדברים בכללות — „אור“ סתם, בלי תואר מיוחד. והאור סתם — הוא כמו אמרנו „אלהים“, כאשר התבאר; והאור הנוקב — הוא כמו „ה'“, שם נודע, מיוחד ביחס אשר בינו ובין השלם שבכל בריותיו בארץ, ר"ל הנביאים, אשר נפשותם זכות, מקבלות לאורו, יעבר בהן כעבור אור השמש בשוהם ובפנינים. ואלה הנפשות יש להן מוצא ומחצב מזרע אדם, כאשר התבאר. (ד טו).

כב. דבקות ה' בלב האדם. האדם לב העולם. ונמשכת הסגולה והלב, דור אחר דור וזמן אחר זמן. ויצא המון בני אדם זולת הלב ההוא — קליפות ועלים ושרפים ודומיהם. ונקרא אלוה-הלב הזה, בפרט: ה'. ובעבור הדבקו באדם, הועתק שם

עיונים

הדבקו באדם. מצותנו היא: „ובו תדבק“ (דברים י, כ) — וכאן: דבקות ה' באדם.

* במקור: הדייקות.

** „ושמי ה' לא נודעתי להם“ — שמות, ה, ג.

„אלהים“, אחר מעשה בראשית, אל „ה' אלהים“. וכמו שאמרו רבותינו: נקרא שם מלא על עולם מלא (עי' בראשית רבה, פרשה יג). ושלמות העולם לא היתה כי אם באדם, אשר היה לב כל שקדם לו. (ד טו).

כג. ההפרש בין אלהים לה', ומה בין אלהי אברהם לאלהי אריסטו. ענין אלהים יושג בסברא, כי השכל מורה שיש לעולם מושל ומסדר, ונחלקים בזה בני-אדם כפי פברותם. והקרובה שבדעות בו — דעת הפילוסופים. אבל ענין ה' לא יושג בסברא, אלא בר' א' ה' ההיא הנביא, אשר בה יהיה האדם כמעט נפרד ממינו, וידבק במין מלאכי, ותכנס בו רוח אחרת, כמו שאמר: „ונהפכת לאיש אחר“, „ויהפך לו אלהים לב אחר“ (שמואל א, י, ו-ט); „ורוח לבשה“ (דהי"א יב יח); „היתה עלי יד ה'“ (יחזקאל לו א); „ורוח נדיבה תסמכני“ (תהלים נא יד) — כינוי לרוח הקודש הלובשת את הנביא בעת הנבואה, ואת הנזיר ואת המשיח כשנמשח לכהונה או למלוכה, עת שימשחנו הנביא, או עת שיעזרנו האלהים ויישירוהו בדבר מן הדברים, או בעת הודעת הכהן במדע הנעלם, אחר שישאל באורים ותומים. ואז יסורו מלב האדם הספקות הקודמים אשר היה מסתפק באלהים, וילעג לסברות ההן אשר היו רגילות אצלו על-מנת להגיע בהן אל האלוהות והיחוד. ואז יהיה האדם לעובד, חושק בנעבדו ומוסר נפשו להריגה על אהבתו, לגודל מה שהוא מוצא ערכות הדבקות בו, והנוק והצער בהתרחק ממנו. וזה בהיפך מן הפילוסופים, שאינם רואים בעבודת-האלהים כי-אם מוסר טוב ודבר-האמת, בגדלו על שאר הנמצאות, כמו שראוי לגדל השמש על שאר הנראים, ודעתם שאין בכפירה באלהים יותר מאשר פחיתות הנפש הרוצה בכזב. (ד טו).

כד. הענין המכוון בשם „אלהים“, לא יכחיש אותו מי שיש לו דעת. אך תפול ההכחשה בה', מפני שהנבואה מופלאה, מוזרה גם ליחידים, כל שכן להמון. ומשום כך הכחיש פרעה ואמר: „לא ידעתי את ה'“ (שמות ה ב), כאילו הבין ממלת ה' מפורש מה שיובן מהאור הנוקב. והורה אותו משה על אלוה אשר ידבק אורו בבני אדם ויעבר במ. והוסיף לומר לו: „אלהי העברים“ (שם שם ג) — רמז לאבות אשר העידו עדים על נבואתם. אבל „אלהים“ הנך רואהו

שהוא שם נוהג במצרים, כאשר אמר פרעה הראשון ליוסף: „אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת” (בראשית מא לט); „איש אשר רוח אלהים בו” (שם שם לח). — כמו אילו היה אדם אחד רואה את השמש לבדו, ורואה מקומות זריחתה ומקומות מהלכה, ואילו אנחנו לא ראינוה מעולם, אלא עושים אנו בצל ובענן, ונראה את ביתו של אותו אדם מאיר יותר מבתינו, בעבור ידיעתו ממהלך השמש, וקבע לה חלונות ואשנבים כפי רצונו, וכן נראה זריעותיו ונטיעותיו מצליחות, ואמר לנו כי זה בעבור דעתו בשמש, והיינו מכחישים בזה ואומרים: „מה היא? — אמנם יודעים אנו את האור, ותועלותיו רבות, אך הן באות אלינו במקרה” — והוא אומר: „יבוא לי ממנה (מן השמש) מה שאני חפץ ובעת שאחפוץ; בעבור שאני יודע סבתה ואיך היא מהלכת; וכאשר אתכונן לה ואציע ואשמר בכל מעשי, בעתים ידועות אצלי — אינני חסר מתועלתה, כפי שאתם רואים.” — ושם ה' הוא המכונה על ידו פנים, באמרו: „פני ילכו” — ו,אם אין פניך הולכים” (שמות לג, יד-טו); והוא הענין המבוקש, באמרו: „ילך נא ה' בקרבנו” (שם לד ט). (ד טו).

כה. המדות התלויות בשם המפורש ית', הן היצירות מבלי מיצועים טבעיים, כגון „יוצר” ו, „בורא” ו, „עושה נפלאות גדולות לבדו” (תהלים קלו ד) — ר”ל, בגזרתו וחפצו, בלא מיצוע סיבה אחרת. ואפשר שלזה כיוון באמרו: „וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב בא-ל שדי” (שמות ו ג) — ר”ל, בדרך הכח והנצחון, כמו שאמר: „לא הניח לאיש לעשקם, ויוכח עליהם מלכים” (תהלים קה יד), ולא ברא להם מופת כאשר ברא למשה, ועל כן אמר: „ושמי ה' לא נודעתי להם” (שמות, שם), ר”ל ובשמי ה' — מפני שהבי”ת של „באל שדי” תשרת לשניהם (ל,אל שדי” ול,שמי ה’). ועשה עם משה וישראל — מה שלא הניח ספק בנפשות שבורא-העולם ברא את הדברים ההם בריאה חדשה מכוונת, כמו מכות-מצרים וקריעת-ים-סוף והמן ועמוד-הענן וזולתם. (ב ב).

כו. כבוד ה'. מן הגשם הדק הרוחני, הנקרא „רוח-הקודש”, מצטיירות הצורות הרוחניות הנקראות „כבוד ה'”. ונקרא על דרך העברה — ה': „וירד ה' על הר סיני”. (שמות יט כ). (ב, ד).

בין קבלת תורת ישראל לקבלת תורת העמים

א. משה רבינו ע"ה, העמיד ההמון אצל הר סיני לראות את האור — אשר ראוהו, כפי יכולתם.* ואחר כך קרא לשבעים זקנים — וראוהו (לפי מדרגתם) כמו שאמר: „ויראו את אלהי ישראל” (שמות כד י). ואחר כך קיבץ את שבעים הזקנים השניים, וחל עליהם מאור הנבואה, עד שנשתוו עמו בו, כמו שאמר: „ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים” (במדבר יא כה). והיו מעידים אלו לאלו, על מה שהיו רואים ושומעים. ונתרחקו מהאומה המחשבות הרעות, שייחשב כי הנבואה היא טענה של יחיד שטען לה. כי לא יתכן להעביר הסכמה שיסכימו עליה המונים (שראו בעיניהם, מה שלא ראו. וכאן היתה הסכמת המונים). כל שכן שרבו בה הנביאים, והיו רבים שהשתוו עם אלישע בידיעת היום בו ילקח אליהו, באמרם לו: „הידעת כי היום ה' לוקח את אדוניך מעל ראשך” (מלכים ב', ב, ג). וכלם עדים למשה, מזרזים על תורתו. (ד, יא).

ב. מנהיגי הדתות התפלות. המנהיגים בדתות אחרות, דומים למי שירצה לִישֵׁר בני אדם כלם אל מקום השמש, אבל עיניהם תרוטות, ולא יוכלו לראות, ולא מצאו מקומו — ונשא אותם אל קוטב הצפון, או אל קוטב הדרום, ואמר להם: השמש הנה, הקבילוה, תראו אותה... (ד יא).

דרשות ההלכה והאגדה

א. דרשות ההלכה. מה שיש דרשות שלכאורה מרחקת אותם הסברא, הוא משני פנים: א', שהיו להם סודות נעלמים מאתנו בדרך פירוש התורה, והיו אצלם בקבלה, כהנהגת שלש עשרה

עיונים

וכלם עדים למשה. עיי' רמב"ם, הל' יסודי התורה, פ"ח ה"ב: משה רבינו, כל ישראל עדים לו, אחר מעמד הר סיני. במקור: אלו היו יכולים עליו כיכולתו.

מדות. ב', שיש שתהי' הבאתם לפסוקים רק על דרך אסמכתא, שהם שמים אותה כסימן לקבלתם. (ג, סח-עג).

ב. דרשות האגדה. יש מהם — א' — דרך הצעה והקדמה לענין שרוצים לקבעו ולחזקו, וכמו שאמרו: „כשירד רבון-העולמים למצרים“* — לקבוע האמונה שיציאת מצרים היתה בכונה מאת האלהים ית', לא במקרים ולא במיצועים מתחבולות בני-אדם ורוחניות כוכבים ומלאכים ושדים וכל אשר יעבור בלב מחשב, אלא בדבר האלהים לבדו. ואע"פ שאין המאמר הנ"ל מצוי בגמרא, אלא בקצת הסידורים, אך בעת שתמצא כמוהו — אל הענין הזה הוא נוטה. ומהם — ב' — ספירים ממראות רוחניות אשר ראום, ואין זאת פליאה על החסידים ההם שיראו צורות, מהן דמיונות, בעבור גודל מחשבותיהם וזכות דעותיהם, ומהן צורות שיש להן ממש אמיתי מחוץ, כאשר ראו אותן הנביאים, וכן בת-קול שלא פסקה מהם בבית שני, והיתה מדרגה למטה ממדרגת החזון והדבור. ומהם — ג' — משלים, מובאים על סודות החכמה, ונמנע גילויים מפני שאין להמון תועלת מהם, והם מונחים ליחידים, לחקור ולחפש בהם, כשיגיע אליהם מי שראוי להם, אחד בדור או בדורות. ומהם — ד' — דברים הנראים סתומים לכאורה, ויתבאר ענינם במעט עיון, כמו שאמרו: שבעה דברים נבראו קודם העולם: גן-עדן, תורה וצדיקים וישראל וכסא-הכבוד וירושלים ומשיח בן דוד (עי' פסחים ^{אבות היתור} ^{אוצרות חשוד} ש"נ) ** — והוא דומה למה שאמרו חכמים: תחילת המחשבה — סוף המעשה. (ג עג).

ג. ומן הדין שנסמוך עליהם (על חז"ל), מאחר שנתבררה חכמתם וחסידותם והשתדלותם והמונם הגדול, אשר לא יתכן בו שום הסכמה, ואין לחשוד דבריהם — אבל נחשוד הבנתנו. כאשר נעשה לגבי התורה ומה שנכלל בה ממה שלא יתישב בנפשותינו. ואין חשד אצלנו בדבר מזה — אלא ניתלה הקיצור בנפשנו. (ג עג).

* לשון מדרש המצוי בכמה מנוסחאות ההגדה של פסח.

** ועי' ביפה עינים.

כל פי הקראים

א. ההתחכמות והסברא בתורה, אינם מביאים אל רצון האלהים. הלא בעלי השניות והקדמות והרוחות והמתבודדים בהרים ושורפי בניהם באש, משתדלים להתקרב אל האלהים — וכבר אִמְרָנו שאין מתקרבים אל האלהים כי אם במצוות האלהים עצמן, בעבור שהוא יודע שעורן ומשקלן וזמנן ומקומותן וכל מה שהוא תלוי באותן הקבלות, המקובלות מפי הגבורה, אשר בהשלמתן יהיה הרצון והדבקות בענין האלהי. כמו שהיה במעשה המשכן, אשר אמר בכל מלאכה ממנו: „ויעש בצלאל את הארון“ (שמות לו א), „ויעש כפורת“ (שם שם ו), „ויעש יריעות“ (שם לו יד) — ובכל אחת מהן: „כאשר צוה ה' את משה“, (שם יח, יט-כא-כג-כה-כו-כט), רוצה לומר: בלא תוספת ומגרעת. ואין בדבר מן המלאכות ההן מה שהוא מסכים לדעתנו ולסברתנו. וחתם בו, באמרו: „וירא משה את כל המלאכה, והנה עשו אותה, כאשר צוה ה' כן עשו, ויברך אותם משה“ (שמות לט מג). והיתה סמוך להשלמתו — השראת השכינה. מפני שנשלמו שני הענינים אשר הם עמודי התורה: האחד — נתינת התורה מאת האלהים; והשני — קבלתה בלב נאמן ע"י הקהל. והמשכן היה ממצות האלהים, והיה מעשהו מכל הקהל, כמו שנאמר: „מאת כל איש אשר ידבנו לבו“ (שמות כה ב), בתכלית החפץ והרצון. והתחייבה השלמת התולדה, שהיא השכינה, כאשר אמר: „ושכנתי בתוכם“ (שם שם ח). וזה בדומה ליצירת הצמח והחי. כי הצורה (המהות) אשר בה עצם הנהו צמח, ובה הוא נבדל ממה שאינו צמח, או זו אשר בה עצם הנהו חי, ובה הוא נבדל ממה שאינו חי — איננה מן הדברים המצויים בטבע מקודם. אלא הוא מעשה אלהי, מאת האלהים יתברך, קוראים אותו החכמים טבע. ואמת הוא כי דברים המצויים כבר בטבע — מוכנים לקיבול המעשה ההוא, כפי מידת החום והקור והלחות והיובש שיש בהם, שבהזדמנם כפי הראוי — יהיה זה תמר וזה גפן וזה סוס וזה ארי. והמדות ההן אין אנו יכולים לשער אותן. ואילו היינו יכולים לשער אותן — היינו יכולים לעשות דם וחלב, דרך משל, ושכבת-זרע, מלחיות שנשער מזגיהן, עד שנוכל לברוא חיים שיחול הרוח בהם, או שנוכל לעשות מה שיעמד במקום הלחם, מדברים שאינם מן

המזונות, בשערנו החום והלחות והיובש, כל שכן אם נדע מדותיהם של דברים התלויים בגלגלים ומעשיהם העוזרים, לפי דעת החוזים בכוכבים. — ושיעור המדות שראויה להן הצורה (המהות) האנושית, אינו ידוע כי אם ליוצרה יתברך. וכן שיעור האומה החיה הראויה לכך שיחול הענין האלהי בתוכה — איננו ידוע כי אם לאלהים לבדו. וצריך לשמוע אותו שיעור ואותה מדה — ממנו. ואל יתחכם אדם על דברו, כמו שנאמר (משלי כא ל): „אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'". (ג, כג).

ב. לפיכך, יסוד התורה שהיא חיינו, שנתדמה לאבותינו ללכת

עיונים

אין חכמה וכו'. לאור דברי הכוזרי, מזהיר המקרא הזה בזהר חדש. לא רק שאין ביכולתנו לעשות כלום כנגד ה', או אל מול ה' — אלא שעצם מציאות המין האנושי אינו ראוי לכך, שאין בהיותנו כלל מדה זו, לדעת את ידיעת הבורא. „כנגד ה'" — אין זה „בניגוד", אלא „לעומת", „מול". סיכום פיסקא א': אין מתקרבים אל האלהים כי אם במצוות האלהים עצמו, בעבור שהוא יודע שעורן ומשקלן וזמנן ומקומותן. שהרי גם מדות הטבע אין אנו יכולים לשער, ואילו היינו יכולים לשער אותן — היינו יכולים לעשות דם וחלב וכו', מלחיות שנשער מוגיהן, עד שנוכל לברוא חיים שיחול הרוח בהם. ושיעור המדות שראויה להן הצורה (המהות) האנושית, איננו ידוע כי אם ליוצרה יתברך. ושיעור האומה החיה הראויה לכך שיחול הענין האלהי בתוכה, איננו ידוע כי אם לאלהים לבדו. וצריך לשמוע אותו השיעור והמדה ממנו, ואל יתחכם אדם על דברו.

לפיכך וכו'. הדברים שבפיסקא זו, באים במקור בצורת שאלות ששאל החבר את הכוזרי, ותשובות שהכוזרי משיב לחבר. ובכן, בחלק זה שבספר הכוזרי, מופיע כבר החבר כשואל והכוזרי כמשיב. אלא ששאלותיו של החבר הן שאלותיו של רב המנסה את תלמידו, אם כבר נחקק בלבו מה שלמדו עד הנה. ובאמת תשובותיו של הכוזרי כאן הן על יסוד מה שלמדו החבר מקודם. (עי' לעיל, שער אמונה, בסעיפים על הקבלה ויסודותיה, מופת יציאת מצרים, חדוש וקדמות).

שנתדמה לאבותינו ללכת אחריהם. כמאמרם, „שכל אחד ואחד מישראל חייב לומר, מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם יצחק

אחריהם, בקבלתם ובמעשיהם, ולא נתחכם בתורה מדעתנו. וראוי לעשות כן כשהקבלה על דבריהם ומעשיהם נאמנה, וזהו כשהיא מרבים אל רבים, בכמות כזו, אשר לא יתכן לומר בה שהמקובל אינו אלא דבר מוסכם בלבד.

יש לסמוך על מה שמקובל בתורה ובתולדותיה ופירושה ממש, כשהדברים ברורים בלבבות או בספרים. ואם ימצא חילוף בספר

עיונים

ויעקב" (תנא דבי אליהו רבה, פרק כה). — מאמר זה שבתנ"ך, שאנו רגילים להזכירו תמיד, הוא לפי מושגינו מאמר מוגזם, ואנו סוברים שבעל המאמר בעצמו לא נתכוין ממש לכך שהמאמר יקוים במלואו, אלא זהו רעיון גדול, שבעל המאמר אומר לנו שאנו צריכים לשאוף לעלות בכיוון זה. אבל באמת זו סברא מוטעית לגמרי. לא רק שהמאמר אינו מוגזם — אלא לא עולה במחשבתנו שאנו חוזרים על ^{אבות הטהרה} ^{אצרות השות} ערב ובקר, ולא רק חוזרים מסברא, שמצאנו בתנ"ך, אלא זוהי קריאת שמע שלנו ערב ובקר. בקריאת שמע של פרשיות: האחת היא קבלת עול מלכות שמים; השניה — קבלת עול מצוות; והשלישית — זכירת כל המצוות כולן. קבלת עול מלכות שמים כיצד? אנו קוראים את הפסוק "שמע ישראל". ופירושו של מקרא זה הוא: שמע ישראל! ה', שהוא אדון הכל — הוא אלהינו, "עלינו הוחל שמו ביותר" (ספרי, דברים, לא); ה' אלהינו זה, שעלינו נתיחד ביותר — הוא ה', שהוא היה הוזה ויהיה, הוא אחד, שאין דומה לו באחדות. וזהו לשון הרמב"ם בפי' המשנה, בהקדמה לפי' תלק: "היסוד השני, יחוד הש", כלומר שנאמין שזה שהוא סבת הכל — אחד, ואינו כאחד הזוג, ולא כאחד המין, ולא כאיש האחד שנחלק לאחדים רבים, ולא אחד כמו הגוף הפשוט האחד במנין שמקבל החלוק לאין סוף, אבל הוא הש"י אחד באחדות שאין כמותה אחדות. וזה היסוד השני, מורה עליו מה שנאמר: שמע ישראל, ה' אלהינו ה' אחד". — וזה מבואר כדברינו בנוסח הקצר של "אני מאמין": "אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו הוא יחיד, ואין יחידות כמוהו בשום פנים, והוא לבדו אלהינו היה הוזה ויהיה". — ההמשך, "ואהבת וגו', הוא הביאור ל"שמע", מה מחייבת קבלת עול מלכות שמים למעשה: "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך". ולשון ספרי (דברים, לב): "בכל לבבך — כאברהם אבינו... ובכל נפשך — כיצחק שעקד

אחד, או בשנים ושלשה — יש לעיין ברוב הספרים, כי ברבים לא יהיה שבוש, ויש להניח את היחידים. וכן במקבלי התורה שבעל-פה, כשהמיעוט חולק — יש לילך אחר הרוב.

וכשמוצאים דברים שהם היפך הסברא, כגון: „צדו צעדינו“ (איכה ד, יח), שלכאורה היה נראה שהנכון הוא „צרו“; ו„אשר לא נשא לשוא נפשי“ (עי' תהלים כד ד), שלכאורה היה נראה שצריך לשנות זאת ל„נפשו“, ועוד ועוד — הרי אם תשלט הסברא על אלה והדומים להם, ישתנו הספרים כלם, באותיות תחילה ואח"כ במלות, ואח"כ בפסוקים, ואח"כ בנקוד, ואח"כ בטעמים, וישתנו הענינים. וכמה פסוקים יכול אדם לשנות עניניהם אל הפכם, בשינוי אחת מאלו המסורות, כל שכן כולן.

והנה ספר התורה אשר נתן משה לבני ישראל, אין ספק שהיה פשוט, בלי נקוד וטעמים, כמו שאנחנו רואים ספרי התורה היום, שאין לומר שקבלתם בידינו היא מתוך הסכמה בלבד — כי אי-אפשר שהסכימו עליהם בהמון, מבלי שיהיה עליהם מוחה; כמו שאי-אפשר

עיונים

עצמו ע"ג המזבח, ובכל מאדך — הוי מודה לו כי עקב. לפי מושגינו: בכל לבבך ובכל נפשך וכו' — בכל לבך הקטן שלך ונפשך הקטנה וכו'. ובא הספרי ואומר: כאברהם, כיצחק, כי עקב. לא לב קטן, לב מצומצם, לב יבש — אלא לב חי, דופק ומצוה על האברים כלם, וכל האברים כלם הם ברשותו, „הצדיקים לבן ברשותו“. (וההיפך מזה: „הרשעים הן ברשות לבן“. — בראשית רבה, לד). וזה יסוד הכל, יסוד כל התורה והאמונה והמצוות. ומה שיחסר בזה — יחסר באמונת היחוד. וזו קבלה ממש, על כל נער בר-מצוה. נמצא שתנדב"א לא חידש דבר, אלא זו ביסודו של דבר העתקת הספרי.

כי ברבים לא יהיה שבוש. עי' ירושלמי תענית פ"ד ה"ב ובמס' סופרים פ"ו ה"ד: ג' ספרים מצאו בעזרה וכו' וקיימו שנים ובטלו אחד. — „אחרי רבים להטות“ הוא יסוד כללי בתורה.

אם תשלט הסברא וכו' ישתנו הספרים כלם וכו' וישתנו הענינים. מכאן מופרכות כל סברות הסרק וכל הדעות העקומות של בקורת-המקרא.

שיסכימו על המצה בפסח, ושאר חוקות הפסח — אותן חוקות שהן זכר ליציאת מצרים, שמתישבת בנפשות ישראל אמתת יציאת מצרים במעשים ההם המתמידים — גם עליהם אי-אפשר שיסכימו בשנה מן השנים מבלי שיהיה עליהם מוחה. אין ספק שספר התורה היה שמור בלבבות, בפתח וקמץ ושווא וכו', וכן בטעמים: בלב הכהנים — מפני צרכם לעבודה ולהורות את בני ישראל; ובלב המלכים — מפני שנצטוו: „והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו“ (דברים יז יט); ובלב השופטים — מפני היותם צריכים להם בדינים; ובלב הסנהדרין — מפני היותם צריכים להם במה שנאמר עליו: „ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם ובינתכם“ (דברים ד ו); ובלב החסידים — כדי לקבל שכר; ובלב אנשי החונף — להתגדר בהם. ושמו שבעת המלכים והטעמים — אותות לתכונות ההן, אשר העבירון בקבלה ממש.

אלה אשר התקינו המקרא בפסוקים ובנקוד ובטעמים ובמסורת של מלא וחסר עד אשר מנו אותיותיה ובררו כי וא"ו ד„גחון“ (ויקרא יא מב) חצי התורה (עי' קדושין ל.), וכן של כל יוצא מן הכלל בנקוד — אין מעשיהם לריק ולבטלה, אלא השתדלות בדבר-חובה, שיש בה שמירת התורה, שלא יהיה דרך לשנותה. ויש בה חכמה מופלאה, כי נראה מקביעות הנקוד והטעמים, סדר שאינו יכול להיות אלא מחכמה שבאה בסייעתא דשמיא, שאיננה מערך חכמתנו בשום פנים. ולא יתכן שיהא מקובל אצל ההמון — אלא מרבים רצויים, או מיחיד רצוי. ולא יתכן שיקבל ההמון מיחיד, אלא אם יהיה נביא, או נעזר בענין האלהי. כי על החכם שאינו נעזר בכך, טוען מי שהוא קרוב לו בחכמתו, שיעשה כמעשהו. אם כן, הקבלה — אנחנו והקראים חייבים להודות בה, וכן כל מי שיודה כי התורה הזאת המצויה בידינו, שקוראים בה באופן זה — היא תורת משה.

עיונים

כי הוא חכמתכם ובינתכם. דהיינו עיבור השנים (עי' שבת עה. ועי' סנהדרין י"א).
בלב אנשי החונף וכו'. ראייה מן השקר — על האמת.

והנה זה ספר־משה הפשוט, הוצרכנו במלותיו ובדבור בו לכמה סוגי קבלה, בנקוד ובטעמים ובפיסוק ובמסורת. על אחת כמה וכמה שאנו צריכים לקבלה בעניניו ובפירושו, כי הענין רחב מן המלות. הלא תראה, כאשר נאמר להם, „החדש הזה לכם ראש חדשים” (שמות יב ב), למשל, לא נסתפק העם אם המכוון לחדשי המצרים שהיו ביניהם, או לחדשי הכשדים שהיו עם אברהם באור־כשדים, או לחדשי השמש, או לחדשי הירח, או לשנות הירח המותאמות בתחבולות לשנות השמש, כאשר בחכמת העבור. — ישיבו נא הקראים תשובה מספקת על זה והדומה לו, כגון על מה שיתיר החי לאכל, ומה ענין הזביחה, ושמא היא נחירה או הרג כאשר יודמן, ולמה נאסרו זבחי גויים, ומה הוא שיש בין זבחו והפשטו ושאר מלאכתו; ויבארו נא ענין החלב האסור, והוא דבק עם המותר במעים ובקיבה, וזולת זה מגיקור הבשר, וימסרו הגדר שבין המותר והאסור; ושיבארו העוף הטהור, זולת המפורסמים, ומנין שאין התרנגולת והאוז מן הטמאים; ושיתנו גבול „אל יצא איש ממקומו ביום השביעי” (שמות טז כט), אם הוא ביתו או חצרו או רשותו או מבואו או שכונתו או מדינתו או מגרש־עירו, אחר שתיבת „מקום” סובלת זה ויותר מזה; ושיראו גדר המלאכה האסורה בשבת, ומה הוא המונע מהקולמוס והקסת להגיה התורה — והמתיר לו לטלטל הספר הגדול והשולחן ושאר המאכלים וסעודת האורחים, ולטרוח בכל מה שיטרח האדם לאורחיו, ויותר מזה עבדיו ונשיו, וכבר נאמר: „למען ינוח עבדך ואמתך כמוך” (דברים ה טו); ולמה נאסרה רכיבת בהמת

עיונים

ולמה נאסרה רכיבת בהמת הגויים בשבת. בשלמא לגבי בהמת ישראל, יש כתוב מפורש: „למען ינוח שורך וחמורך” (שמות כג יב; ועי' ירושלמי ביצה פ”ה ה”ב). אבל לאיסור רכיבת בהמת הגויים אין שום יסוד בתורה שבכתב, אלא בתורה שבעל־פה. דוגמא זו, וכל שאר הדוגמאות שבכאן (ובמקור מובאות ע”י המחבר דוגמאות נוספות), באות להראות שאף הקראים מסתמכים על־כרחם על תורה שבע”פ, שגם הם אינם יכולים להסתפק בתורה שבכתב בלבד, שאין לעמד על בוריו של שום דבר בתורה שבכתב בלא תורה שבע”פ.

הגויים בשבת; ולמה זה נאסרה הסחורה בשבת; ושידונו בין שני בעלי דינים — מסדר "ואלה המשפטים" ו"כי תצא"; ושידונו בכל הירושות — מפרשת "בנות צלפחד"; ושיבארו איכות המילה והציצית והסוכה, ומנין שיש חיוב תפילה; ואיך הם דנים במצוות הדוחות זו את זו, כמילה עם השבת והפסח עם השבת, מי נדחה מפני מי? — והפשוט שבתורה הוא סתום, כל שכן הסתום! — כי לא היו סומכים (למן זמן מתן תורה) אלא על התורה שבעל-פה.

אין חיבור לקראים בדבר מן הנזכר, שאין בו ביניהם מחלוקת. ומה שהם משתדלים בכל כחם — זה מההתחכמות והסברא. והמתחכמים בעבודה למלאכת-השמים — יותר משתדלים מעושי מלאכת ה' והמצווים עליה! — מפני שאלה במנוחה, במה שקבלו ממלאכת ה', ובטחה נפשם כהולך בעיר — ואלה כהולך במדבר, איננו יודע מה יפגע... ואל ישיאך מה שאתה רואה מהשתדלותם של הקראים, ועל יעצלך מה שאתה רואה מרפיון המקבלים — ר"ל: הרבנים — כי אלה בקשו מבצרים להתבצר בהם, ואלה שוכנים על ערשותם בעיר קדומה ובצורה.

התורה הזהירה על תורה אחת ומשפט אחד — והקראים, כפי סברתם, ירבו התורות כפי סברת כל אחד מהם. ועוד, כי האחד לא יעמד על תורה אחת, כי בכל יום תתחדש לו דעת, ויפגע מי ששייבהו בטענה — וצריך שישנה דעתו. ואם נמצאם מסכימים, נדע כי הם מקובלים מאחד או מרבים שקדמום. ומן הדין שנכפור בהסכמתם, ונאמר להם: איך הסכמתם במצוה פלונית כך — והדעת מכרעת בדברי התורה שבכתב באפנים רבים! — ואם יאמרו: כן היתה דעת ענן, או בנימין, או שאול, או זולתם, — חייבו עצמם לקבל מן היותר קדמון וממי שיותר ראוי להאמין בו, ר"ל: רבותינו, כי הם רבים — ואלה יחידים; ודעת החכמים סמוכה על הקבלה מהנביאים — ואלה סברא גרידא בלבד; והחכמים מסכימים — ואלה חולקים; והחכמים דבריהם מן המקום אשר יבחר ה', ואפילו היו דנים מסברתם גרידא, מן הדין היה לקבלם — ואלה אינם כן. (ג כג—לח).

חלוק הדעות

חלוק הדעות הוא שורש הפסדת האומה ויציאתה מתורה ומשפט אחד. (ג מט).

בין בעל-התורה לפילוסוף

א. מרחק רב יש בין בעל-התורה לבין הפילוסוף. כי בעל-התורה מבקש האלהים, לשם תועליות גדולות, מלבד התועלת שבעצם ידיעתו אותו; והפילוסוף אינו מבקש אלא לדעת את מה שלמעלה מן הטבע — כפי שהוא רוצה לדעת את הטבע. ולדעתו, החסרון שיש בידיעה פגומה באלהות — אינו אלא כהחסרון שיש בידיעה פגומה בטבע. והתועלת בעיניו אינה אלא ידיעת הדברים על אמתתם, שבכך הוא סובר שהוא מתדמה לשכל הפועל. אבל באמת הוא נשאר כמו שהוא, בין שהוא צדיק בין שהוא אפיקורס, אין בזה נפקא מינה בעיניו מצד שהוא פילוסוף. ומשרשי אמונתם של הפילוסופים, שהם אומרים: לא ייטיב ה' ולא ירע; והאמונה בקדמות העולם, שאין נראה להם שהיה העולם נעדר לגמרי קודם שנברא, אבל לדעתם לא היה העולם נעדר ולא ייעדר; ואם הם קוראים להאלהים ית', „בורא“ — הוא בדרך ההשאלה, ולא במובנה האמיתי של המלה. (ד, יג).

ב. תכלית ההצלחה לאדם, לדעת הפילוסופים, אינה כי אם המדע העיוני, ושהמושכלות בשכל בכח — יהיו שכל בפועל, ואח"כ שכל נאצל, קרוב לשכל הפועל, ובכך לא יירא מפני הכליון. וזה לא ישלם אלא בכלות הימים במחקר והתמדת המחשבה. וזה לא יתכן עם עסקי העולם. על כן הם רואים לפרוש מהממון והגדולה וההנאה והבנים, כדי שלא יטרידו אותם מהמדע. וכאשר ידעו התכלית ההיא המבוקשת מהמדע — לא יחושו למה שהם עושים. כי הם אינם יראים כדי לקבל גמול היראה, ואינם חושבים שאם היו גוזלים או רוצחים היו נענשים על זה, אלא ציוו על הטוב והזהירו על הרע כמו שמעוררים על הראוי והמשובח בלבד, שראוי להתדמות

עיונים

על הראוי והמשובח וכו'. כל מעשיהם הם כלפנים משורת הדין,

לבורא אשר סידר הדברים על דרך הטוב, וקבעו את הנמוסים

עיונים

ולפי מהלך-מחשבתם אין דין חיובי. וזהו: "יש חכמה בגויים — תאמין; יש תורה בגויים — אל תאמין" (איכה רבתי, לפרק ב, פסוק ט). לכאורה, מאמר זה אין לו פירוש. מה פירושו של "יש תורה בגויים אל תאמין"? מה שייך אמונה על זה, ומה שייך הגדה על זה? הכל יודעים שאין להם תורה. תורה יש רק לישראל. אלא פירוש-הדברים נראה, שכאן מבדילים חז"ל בין המושג של "חכמה" לבין המושג של "תורה". ומהו ההבדל ביניהם? יש הבדל יסודי: חכמה אינה מחייבת, אלא מסבירה, משכלת את האדם; ותורה — פירושה: הוראה. ולמי היא מורה? למי שלומדה. ולפיכך יסוד-למוד-התורה הוא "על-מנת לעשות". וככל מה שחסר בלמוד-התורה היסוד של "על-מנת לעשות" — חסר במהותה של תורה. ופירוש "על-מנת לעשות" אינו רק מחשבה בלבד, כמחשבת "לשמה" — אלא זה למוד אחר. דרך-הלמוד של "על-מנת לעשות", שונה לגמרי מדרך-הלימוד של "לא על-מנת לעשות". שכל מי שאינו לומד "על-מנת לעשות", מחפש למצא בתורה רק את החכמה שבה ולעמד על דבריה, ואם יקשה לו איזה דבר — ייגע ויעמל למצא דבר חפץ. אם יקשה לו איזה רמב"ם, למשל, הוא יעמל לתרצו ולמצא את דרכו. אבל לא יותר. אך מי שלומד "על-מנת לעשות" מחפש מיד בשעת-לימודו איזה דבר-חדוש למעשה. וכך היה דרך-למודו של רבו של הגרי"ס, הצדיק ר' יוסף-זונדל זצ"ל מסלנט, וממנו קיבל תלמידו הגדול הגרי"ס זצ"ל, ולמד על דרך זו. וכבר העיד בזה על עצמו, מה שקיבל מרבו: "ויצקתי מים ע"י מורי הרב מ' יוסף זונדל... ועד כה לא הגעתי לקרסוליו... משפט למודו העקרי היה בעיון הנצרך לו למעשה, למוד הגמ' וכו', הב"י וכל האחרונים בעיון, וביותר העיון הגדול בבאורי הגר"א ז"ל, וכשלמד הסעיף ש"ע או הענין עם כל אביזריהו, היה הציור לפניו כמו שבא הדין לפניו למעשה, ועיין וחקר היטב משפטו עד שהעמידו לפסק נצב, ואז חזר פעמים רבות עד שהיה בידו כמונת בקופסא. כל למודו בתנ"כ, גמ', מדרשים, זהר, היסוד לחפש ידיעת המעשה, ועל כל אלה גודל היגיעה ליישר המדות ולחובת הלבבות". (אור ישראל, דף מ). אבל חכמי אומות העולם הם בהיפך גמור מדרך-למוד זה, שהם לומדים רק כחכמים בעלמא, ולמודיהם הם דברי-חכמה בלבד, ואין חכמתם מחייבתם כלל וכלל בדרך-חיהם; והיו ביניהם כאלה, שחכמתם היתה

השכליים, דהיינו הנהגות שאינן חובות אך הן מותנות רק בעת הצורך. (ד, יט).

בין חוקי העמים לחוקי עם התורה
לא יכלה אומה מן האומות להתדמות אלינו בדבר. הלא תראה, אשר קבעו יום למנוחה במקום יום השבת — היוכלו להתדמות? — אלא כאשר ידמו צורות הצלמים אל צורות בני-אדם החיים... (ג ט).

התורה במצוות השכליות והשמעיות
א. החוקים השכליים הם הקדמות והצעות לתורה האלהית, קודמות לה בטבע ובזמן, אי אפשר בלעדיהן בהנהגת איזו קהלה שתהיה בין בני-אדם, עד כדי כך שגם קהל-הליסטים אי-אפשר שלא יקבלו עליהם את הצדק בינם לבין עצמם, ואם לא — לא היתה מתמדת חברתם. וכאשר הגיע המרי מצד בני-ישראל עד כדי כך, שהקלו בתורות השכליות והמנהגיות — אשר אי-אפשר מבלעדיהן לכל קהילה, כמו שאי-אפשר לכל יחיד מבלעדי הדברים הטבעיים, כגון אכילה ושתייה ותנועה ומנוחה ושינה ויקיצה — והחזיקו עם זה בעבודות כגון קרבנות וזולתם מן התורות האלהיות השמעיות, — הסתפק מהן בפחות, ואמר: ולואי שתשמרו התורות ששומרים

עיונים

לא במדעיהטבע וכדומה, אלא בעניני רוח, ודגלו במוסר, ולמדו את הרבים שחייהם יהיו על דרך המוסר, ויהיו טובים וזכים בנפשותם, ומעשיהם ילכו כולם על דרך היושר — ומהם עצמם היו כאלה, אשר בחדרהמטות שלהם נמצאו בחיק נכריות. ולהבדיל באלף אלפי הבדלות, חדרהמטות של חכמינו ז"ל — היה מקום תורה, עד שאחד מתלמידיהם חתר חתירה ונכנס לחדר רבו בשעת מעשה, והרב נחרד וקרא לו: צא! — והוא ענה לו בפשטות ובתמימות: "תורה היא, וללמוד אני צריך" (עי' ברכות סב.). השמע איש דבר כזה, כיצד לומדים תורה בישראל! — כי על תשובתו זו, רבו לא ערער שוב, אלא מצא שהצדק אתו, שאין לו מקום אחר ללמוד תורה זו, אלא שם, והוא מחוייב ללמוד זאת. ועל זה נאמר: "גדולה שמושה של תורה, יותר מלמודה" (ברכות ז: ע"י לעיל, במבוא, על ענין זה, באריכות).

אותן בפחותה שבקהילות ובקלה שבהן, כגון הצדק והדרך הטובה וההודאה בטוב הבורא. כי התורות האלהיות לא תשלמנה, אלא אחר השלמת התורות המנהגיות והשכליות. ובתורות השכליות — קבלת הצדק וההודאה בטוב הבורא. ומי שלא החזיק באלה — איך מחזיק בקרבנות ובשבת ומילה וזולתם ממה שאין השכל מחייבו ולא מרחיקו? — והן התורות אשר בהן התיחדו בני-ישראל, תוספת על השכליות, ובהן היה להם יתרון הענין האלהי. ולא ידעו איך יתחייבו אלו התורות, כאשר לא ידעו איך ירד כבוד ה' ביניהם ואש ה' על קרבנותם, ואיך שמעו דבור האל, ואיך אירע להם כל מה שאירע, ממה שאין הדעות מקבלות אותו — לולא המעמדות וראות-העין אשר אין לדחותה. ועל הדרך הזה נאמר להם, „ומה ה' דורש ממך” (עי' מיכה ו, ח) ו„עולותיכם ספו על זבחיכם” (עי' ירמיה ז, כא), וזולת זה ממה שדומה לו. — היתכן שיחזיק הישראלי בעשית משפט ואהבת חסד — ויעזב המילה והשבת ותורות הפסח ושאר התורות — ויצליח בו? ! (ב מז).

ב. המעשים המנהגיים והחוקים השכליים, הם הידועים. אבל האלהיים הנוספים עליהם, לחול באומת אל חי שינהיגנה, אינם ידועים, עד שיבואו מאצלו מפורשים ומחולקים. ועוד, כי גם המנהגיים והשכליים הנ”ל אינם ידועים, שאם נדעם כשהם לעצמם — לא נדע שיעורם: כי אנחנו יודעים שהענוה חובה, ומוסר הנפש בכניעה ובשפלות חובה, וההונאה מגונה, וההפקר עם הנשים מגונה, והביאה על כמה מהקרובות מגונה, וכבוד האבות חובה, וכדומה לאלה; אך הגבלת זה ושיעורו עד שיהיה טוב לכל — איננו כי אם לאלהים יתברך. אבל המעשים האלהיים, אין שכלנו מגיע אליהם כלל, והם נדחים אצל השכל — והם נשמעים כאשר ישמע החולה אל הרופא ברפואותיו והנהגותיו. הלא תראה המילה, כמה היא רחוקה מן הסברא ומן המנהג — וכבר קיבל אותה אברהם, עם קושי הענין מצד הטבע, והוא בן מאת שנה, בנפשו ובבגיו, והיתה אות-ברית להדבק בו ובזרעו הענין האלהי, כמו שנאמר (בראשית יז ז): „והקימותי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריו” (ג ז).

ב בקשת טעמי המצוות

מי שקיבל את התורה קבול שלם, מבלי שיתחכם בה בשכלו, הוא מעולה ממי שיתחכם ויחקר בה. אך מי שנטה מהמדרגה העליונה ההיא אל המחקר — טוב שיוציא מדברי התורה מוצאי החכמה, משיעזבם לסברות רעות ולספקות המביאים לאבדון. (ב, כו).

ב טעם דיני צרעת האדם והזיבות

אני אומר, אחר בקשת המחילה, מבלי שאגזר שהוא כן, שאפשר שיהיו הצרעת והזיבות תלויות בטומאת המת, כי המות הוא ההפסד הגדול, והאבר המצורע כמת, וכן הזרע הנפסד, מפני שהיה בעל רוח טבעי, מוכן להיות טפה שיהיה ממנה אנוש, והפסדו כנגד כח החיות והרוח. ואינם משיגים בהפסד הזה, לרוב דקותו, אלא בעלי הרוחות העדינות והנפשות הנעלות, המשתדלים להדבק באלהות ובנבואה או בחלומות האמתיים ובמראות הברורים. ועוד יש שימצאו כובד בעצמם בעוד שלא רחצו מקרים, וכבר נודע מן הנסיון שהם מפסידים במגעם את הדברים העדינים, כגון הפנינים והיינות. ורובנו משתנה מקרבת המתים והקברות, ומתבלבלת נפשנו זמן-מה בבית אשר היה בו מת — ומי שהוא גס-הטבע אינו משתנה ע"י זה. כפי שאנו רואים בדומה לזה בשכליות: מי שהוא מבקש לזכך את מחשבתו בחכמות המופתיות, או לזכך את נפשו לתחינה ולתפילה — ימצא היזק לנפשו במזונות הגסים ובתוספת המאכל והמשתה, וכן ימצא היזק משיבת הנשים וחברת הליצנים, ומהתעסק בשירי האהבה והשחוק. — ^{אוצרות התורה} ^{אוצרות חיים} ולכך מטמא הזרע שכולו רוח, מה שאינו מטמא השתן והצואה עם כיעור ריחם ומראם ועם רובם. (ג, ס"א).

ב טעם צרעת הבית והבגד

צרעת הבית והבגד באה מריחוק כחות השכינה. כי היתה השכינה בישראל במעלת הרוח בגוף האדם, והיתה מועילה אותם החיות האלהית ונותנת להם זיו והדר בגופותם ובתכונותם ובמשכניהם. ובעת שמתרחקת מהם — מסתכלת עצתם ויתכערו גופיהם וישתנה יפיהם. וכשהיא מתרחקת מיחידים — נראה על כל איש ואיש סימן

התרחק אור השכינה ממנו. כמו שנראה בהתרחק הרוח פתאם — בעבור פחד או דאגה, המשנות את הגוף. ונראה זאת בנשים ובנערים, בעבור חלישות רוחם, שייעשו בגופותם מקומות שחורים וירוקים מהיציאה בלילה. ואפשר שיקרה מזה, ומראות המתים וההרוגים, חליים קשים בגוף ובנפש. (ב, סא-סב).

ידיעת הטבע בתורה ובדברי חז"ל

א. הלכות שחיטה והלכות טריפה, יש בהן מן החכמות, מה שנעלם רובו מגאלינוס. כי למה לא הזכיר גאלינוס בחליים מה שאנו רואים אותו בעינינו, מה שהעידה התורה, על חליי הריאה והלב, כגון סמוך ללב (עי' חולין מט:) וסמוך לדופן (שם מח.) והידבק האונות (שם מז:) וחסרונן וייתורן (שם מז.) יובש הריאה (שם מז:) והמססה (עי' שם מז:). (ד, לא).

ב. מדיעת חז"ל בהערכת האיברים הנפשיים עם הטבעיים, הוא מה שאמרו: שני קרומות יש למוח וכנגדם לביצים (עי' חולין מה.). ואמרו: כמין שני פולים מונחים על-פי הקדירה, מן הפולים ולפנים — מוח; מן הפולים ולחוץ — חוט השדרה (עי' שם). ואמרו: תלתא קני הו, חד פריש ללבא וחד פריש לריאה וחד פריש לכבדא (שם). (ד, לא).

ג. ומדיעתם בחליים הממיתים ושאינם ממיתים, מה שאמרו: חוט השדרה, אם עורו קיים — מוחו לא מעלה ולא מוריד (עי' חולין מה:). ואמרו: מי שנתמזמו מוחו — אינו מוליד (עי' שם). ואמרו: קרום שעלה מחמת מכה בריאה — אינו קרום (שם מז:). ואמרו: גיד הנשה אינו נוהג בעוף, מפני שאין לו כף (שם פט:). (ד, לא).

ד. ומדקדוקי דיניהם: כשרה שינקה מן הטרפה — קיבתה אסורה; טרפה שינקה מן הכשרה — קיבתה מותרת, מפני שהוא כנוס במעיה (חולין קטז:). (ד, לא).

ה. וממה שאסרו מחכמה אמיתית — והיקשנו יגיד עליה: חמשה קרומים אסורים, קרום של מוח, קרום שעל הביצים, קרום שעל גבי הטחול, קרום שעל הכליות, קרום שעל העוקץ — כלם אסורים באכילה (עי' חולין צג:). (ד, לא).

ו. ומהמופלא שבדיניהם בטרפות, שדקדקו בהגבלת הגובה אשר אם דוחים הבהמה ממנו למטה תהיה אסורה משום ריסוק איברים, דהיינו: מהו הריסוק המביא אל המות (עי' ב"ק נ: -נא). לאחר כן אמרו: הניח בהמה למעלה ובא ומצאה למטה — אין חוששים משום רסוק איברים, משום דאמדה אנפשה (עי' חולין נא), רוצה לומר, כי הבהמה משערת לעצמה ומכוונת לדלוג, ולא יזיקנה כאשר יזיק אם דוחים אותה. (ד לא).

ז. ומפלאי דיניהם ונסיונותיהם: חרותה בידי שמים — כשרה; בידי אדם — טרפה, משום צמוק ריאה; ובדיקתה, שרייתה במים פושרים מעת לעת, אי הדרא בריא — כשרה, ואם לאו — טרפה (עי' חולין נה:). ומה שאמרו: ריאה ככוחלא — כשרה; כדיותא — טרפה, מאי טעמא, האי שחור — אדום הוא, אלא שלקה; ירוקה — כשרה (שם מז:). ומה שאמרו: ריאה שהאדימה מקצתה — כשרה; האדימה כולה — טרפה (עי' שם מז:). ורבי נתן הבבלי, כשהביאו לפניו ילוד שהוא ירוק, אמר להם: המתינו לו עד שיפול דמו, רצה לומר, שלא ימולו אותו עד שיתפשט דמו בבשרו, ועשו כן, וחיה הילד, אחרי ילדים רבים שהיו מתים לאשה ההיא תיכף למילה; ועוד הביאו לפניו ילוד שהיה אדום, ואמר להם: המתינו עד שיבלע דמו בו, ועשו כן, וחיה, וקראוהו נתן הבבלי על שמו (שם מז: וש"נ). ואמרו: חלב טהור — סותם; טמא — אינו סותם (שם מט:). (ד, לא).

ח. ומדקות דיניהם: מחט שנמצא בעובי בית הכוסות, נמצא עליה קורט דם — בידוע שהוא קודם שחיטה; לא נמצא עליה קורט דם — בידוע שהוא לאחר שחיטה. למאי נפקא מינה, למקח ולממכר (עי' חולין נ:), מפני שלא יתכן שיהיה על המחט קורט דם לאחר שחיטה, בעבור שאין הדם ניגר במת, ואין לו לטעון על אותו שלקח ממנו, ואם נמצא עליו קורט דם, יש לו לטעון עליו ולומר: מתה מכרת לי. וכמו זה, הגליד פי המכה — בידוע ששלשה ימים קודם שחיטה; לא הגליד — המוציא מחבירו עליו הראיה (עי' חולין נ: -נא). (ד לא).

ט. ומסמניהם בעוף טהור: מותחים לעוף חוט של משיחה, אם חולק את רגליו, שתים לכאן ושתים לכאן — בידוע שהוא עוף טמא; שלשה לכאן ואחת לכאן — בידוע שהוא טהור. ואמרו: כל

עוף הקולט מן האויר ואוכל — טמא; השוכן עם הטמאים ונדמה להם — טמא, כוזריר אצל עורב (עי' חולין סה.). ואמרו: סימן הולד בבהמה דקה — טינוף; ובגסה — שליא; ובאשה — שפיר ושליא (בכורות פ"ג מ"א). (ד לא).

י. ומה מופלא מחכמתם ודקותם, בדקדוקם בארס קצת בעלי הצפרנים הדורסים, מה שאמרו: דרוסת חתול ונמיה בגדיים וטלאים, דרוסת חולדה בעוף (חולין נב.). ואמרו: אין דריסה לשועל, אין דריסה לכלב, אין דריסה אלא מדעת, אין דריסה אלא מחיים, ואין דריסה אלא בצפורן, לא בשן, אין דריסה אלא ביד, לא ברגל. רצה לומר שאין הדורס משליך ארסו בבעלי-חיים אלא בצפורן היד, ובכונה מהבעלי-חיים, לא במקרה שיאחזו צפרניו בבשר הבהמה מבלי כונת הדריסה. ויותר מופלא מזה, מה שאמרו „מחיים“, רצה לומר שאם הזדמן שהיו חותכים יד הדורס, וצפרניו נעוצים בבשר בהמה, לא היו חוששים לדריסה, וזהו מפני שאינו משליך ארסו אלא בהפרדו ממנה בהוצאת צפרניו מבשר הבהמה. על כן אמר „מחיים“, אחר שאמר „מדעת“ (עי' שם נג.). ואמרו: ניטלה הכבד ונשתיירו ממנה כזית במקום מרה ובמקום שהיא חיה, כשרה (עי' שם נד. ועי"ש מו.). ואמרו: מוגלא — כשר בריאה ופסול בכוליא; נקב* — פסול בריאה וכשר בכוליא (שם נה:). ואמרו: הגלודה שנשתייר בה כסלע על-פני כל השדרה, כשרה (שם). ומה שיש במשנה מהלכות טרפות ומומי בכורות ומומי כהנים — יארך ספורו, כל שכן פירושו. וזכרון נתוח העצמות (אהלות פ"א מ"ח) בקצרה מאד ובדברים מבוארים יותר וענין מבואר מאד. (ד לא).

יא. ומדבריהם הנאים אמרם: יצאו בני מעיה ולא נקבו — כשרה (חולין נו:). ואחר כך אמרו: לא שנו אלא שלא הפך בהם, אבל הפך בהם — טרפה, שנאמר: הוא עשך ויכוונך (דברים לב ו), מלמד שברא הקב"ה כוונות באדם, כיון שנהפכה אחת מהם — אינו יכול לחיות (חולין שם). ומה שיש להם מן ההפרש בין דם נדה ובין דם

* במהדורות הכוזרי שלפנינו: מים זכים ונקב. וזה תמוה. עי' קול-יהודה ואוצר נחמד.

טהרה וזבה * ובתולים, והדם ההווה מן החבורות והטחורים וזולת זה, וכמויות הקפי הנדות, וזיבות הזכרים. הפלאים שיש להם בצרעת, עמוקים מהשגת דעתנו. (ד, לא).

לשון הקודש

א. הלשון האלהית הברואה, אשר למדה האלהים לאדם ושמה על לשונו ובלבבו, היא בלי ספק ה שלמה מכל הלשונות והנאותה לקרואיה יותר מכולם, כמו שאמר: „וכל אשר יקרא לו האדם נפש היה הוא שמו“ (בראשית ב, יט) — רצה לומר, שהוא ראוי לשם ההוא ונאות לו ומלמד על טבעו. והתחייב מזה, לשים מעלה ויתרון ללשון הקודש, ושהמלאכים יותר חוששים לה ומרגישים בה, מבזולתה מהלשונות (ע' שבת יב; ; סוטה לג.). וצורות האותיות אינן בלא כונה ובמקרה, אלא לענין גאות עם המכוון בכל אות ואות. (ד, כו).

ב. גורל לשון הקודש הוא כגורל נושאיה, נתדלדלה בדלותם ונעשתה צרה במיעוטם. והיא עצמה החשובה שבלשונות — מקבלת וסברה. הקבלה, שהיא הלשון אשר דיבר בה השי"ת עם אדם וחוה, ובה דיברו שניהם, כאשר יורה על זה הגזר „אדם“ מ„אדמה“ (ע' בראשית ב, ז; וע' ב"ר יז ועוד), „אשה“ מ„איש“ (בראשית ב, כג; וע' ב"ר יח), „חוה“ מ„חי“ (בראשית ג, כ), „קין“ מ„קניתי“ (שם ד, א), „שֵׁת“ מ„שֵׁת“ (שם שם, כה) ו„נח“ מ„נחמנו“ (שם ה, כט), עם עדות התורה וקבלת דור אחר דור, עד עבר, עד נח, עד אדם, שהיא היתה לשון עבר, ובעבורו נקראת עברית, מפני שנשאר עמה בעת ההפלגה ובלבול הלשונות; וכבר היה אברהם מדבר בארמית באור-כשדים, שהארמית היא לשון כשדים, והיתה לו העברית לשון מיוחדת, לשון הקודש, והארמית לשון חול, וכן נשא אותה ישמעאל אל הערב, והיו אלו שלש לשונות משותפות מתדמות — הארמית והערבית והעברית — בשמותיהן ובתהלוכותיהן ובשמושיהן, והיתה הלשון העברית לבדה המעולה שבהן. ומעלתה מדרך הסברא, לפי העם המשתמשים בה וצורך-המליצה, כל שכן

עם הנבואה שהיתה פושטת ביניהם, וצורך האזהרה והנגונים והזמירות. ומלכי ישראל, משה ויהושע ודוד ושלמה, היתכן שהיתה חסרה להם מליצה, בעת שהיו צריכים לה לדבר — כאשר תחסר לנו היום, בעבור שאבד הלשון ממנו. ובסיפור התורה על המשכן והאפוד והחושן וזולתם, כשהיה צורך בשמות שאינם שכיחים — מצאו אותם עד תומם. וכמה נאה סדר הסיפור ההוא! וכן שמות העמים, ומיני העופות והאבנים, וזמירות דוד, ותרעומותיו של איוב והתוכחו עם רעיו, ותוכחות ישעיה ונחמותיו. (ב סח).

ניקוד

חכמת הניקוד היא חכמה דקה ואיננה מופקרת, אבל היא בבעלות ובמסורות (ב, פ).

טעמים

המכוון בלשון, שיכנס מה שיש בנפש המדבר לנפש השומע. וזאת הכוונה לא תצא לפועל על תומה אלא פנים בפנים, מפני שלדברים הנאמרים פנים בפנים יש מעלה על הדברים שבכתב — כמו שאמרו: מפי סופרים ולא מפי ספרים — מפני שגוזרים בדברים שבעל-פה בעמידה במקום ההפסקה, ובהתמדה במקום הסמוך, ובחוזק הדבור ורפיונו, וברמיזות ובקריצות, בהבעת תמיהה ושאלה והגדה וייחול ופחד ותחינה, ובתנועות, שמקצרת בהן המליצה הפשוטה, ואפשר שייעזר המדבר בתנועות עיניו וגבותיו ובכל ראשו ובידיו, להבין הכעס והרצון והתחנון והגאווה, כפי השיעור שהוא רוצה בו. ובשארית הזאת אשר נשארה מלשוננו הנוצרת, הברואה, ימצאו ענינים דקים ועמוקים, שנטבעו בה כדי להבין הענינים ולהיותם במקום המעשים ההם, שהם פנים בפנים — והם הטעמים אשר יקראו בהם את המקרא, מציירים בהם מקום ההפסק והסמוך, מפרידים מקום השאלה מן התשובה, והתחלה מן ההגדה, והחפזון מן המתון, והצווי מן הבקשה (ב, עב).

אֱלֹהִים, בְּקֹדֶשׁ חַיִּיתִיָּהּ,
 בְּכָל נַפְשִׁי אוֹיִתִיָּהּ,
 טוֹב לִי תוֹרַת פִּיָּהּ,
 מֵאֵלַי וְהָב.
 בָּהּ יָרִיתִי אֲדָמוֹת
 וּבָהּ נָטִיתִי מְרוֹמוֹת,
 לֹא תִסָּלֶה בְּרֵאמוֹת,
 לֹא-יַעֲרֹכֶנָּה וְהָב.

אוצרות התורה
אוצרות השות

נִיָּרַד אִישׁ-אֱלֹהִים, גָּבַר הַקָּם עַל
 נִיָּרַד בְּרַכַּת שָׁמַיִם מֵעַל.
 נִיָּרַד גָּבַר נֶאֱמָן בְּבֵית אֲדָנָיו
 נִיָּרַד דָּבָר דָּבָר עַל-אֶפְנָיו.
 נִיָּרַד הַמִּנְחִילָם אֶהְיֶה סוּדוֹ
 נִיָּרַד—וְכָל-טוֹב אֲדָנָיו בְּיָדוֹ.
 נִיָּרַד זִהִיר-יִשְׁרוֹן, הַמִּחְקֵק בֵּין קִהְלָם
 נִיָּרַד חַיִּים עַד הָעוֹלָם.
 נִיָּרַד טָבוֹס הַמֶּלֶךְ חֶפֶץ בִּיקָרוֹ
 נִיָּרַד—יִרְאַת ה' הִיא אוֹצָרוֹ.
 אוֹצָרוֹ פָּתַח לְעַם אֲחֵרָיו נְנֵהִים,
 לְהַשְׁמִיעַ קוֹל מְגַבְהִים:
 נִיָּדְבָר אֱלֹהִים...

יַעֲלֶת חֵן, קוֹלֶךָ עָרֵב
 בְּהִגּוּתֶךָ חֲקִי חֶרֶב.
 הַעֲלֵי נָא, בַּת-נְאֻמָּנִי,
 עַד לְבָבֶךָ מַעֲמַד סִינִי.

חרוזים על מצבת רבינו יצחק אלפסי

הָרִים בְּיוֹם סִינִי לָךְ רָעָשׁוּ כִּי מִלְאֲכֵי הָאֵל בָּךְ פָּגָשׁוּ,
וַיִּכְתְּבוּ תוֹרָה בְּלָחוֹת לְבָךְ וַיְצַבִּי כְתָרֶיךָ לָךְ חָבָשׁוּ.
לֹא עָצְרוּ כַח נְבוֹנִים לְעֲמוֹד לוֹלֵא תְבוֹנוֹת מִמֶּךָ דָּרָשׁוּ.

לכבוד רבינו יוסף אבן-מיגאש

דָּרָשִׁי תוֹרָה יִתְהַלְכוּ, מַעֲרִיר אֶל עִיר דִּין יִחַפְּשׁוּ.
קוֹל אָמַר; אֶל יוֹסֵף לָכוּ, אֲשֶׁר-יֹאמַר לָכֶם תַּעֲשׂוּ.
לְמַדּוּ תוֹרָה מֵאֵין מַחֲרִיר, מִצֵּל סִינִי, מִצֵּל אֲרוֹן,
מִפִּי יוֹסֵף, מִפִּי בַחֲרִיר זָרַע מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן,
נִפְתָּה כָּל פֶּה, מֵר כָּל נַחֲרִיר, וּלְכָל צִנְרֵן שֶׁהָרֵן.
לְוִיָּתָן חָן עָלָיו יִמְשָׁכוּ, חֹשֶׁן עַל לְבוֹ יִרְכָּסוּ,
בְּאַמוֹנָה יָדָיו תִּמְכּוּ וּבִצְדָק מִתְּנִיו שִׁנְסוּ.
הִתְהַלַּכְתֶּם עַל כָּל נְאוֹת הָרָעִים וַתִּלְאוּ רְאוֹת
עֵינֹת חֲכָמָה הַיּוֹצְאוֹת מִן הַמִּקְדָּשׁ, מוֹפֵת וְאוֹת,
אֶל כָּל אֶזְנֵי הוֹד נְשָׁאוֹת וּבְכָל עֵין חָן מִצְאוֹת.
כֹּאֲשֶׁר מִדְּבָרָיו נִתְּכוּ, אֲבָנֵי נֶזֶר יִתְנוּסְסוּ.
וְאֲשֶׁר עֲפָרוֹתָיו לִחְכוּ, בְּבִשְׁמִים רֹאשׁ יִתְבוּסְסוּ.
הִלָּחוֹת לֹא נִשְׁתַּבְּרוּ, אֲרוֹן וְכְרוֹב לֹא נִקְבְּרוּ,
מִימֵי מַעֲיָנָיו יִגְבְּרוּ וַיִּצְמַח כָּל צֶמַח יִשְׁבְּרוּ,
תוֹרָה וּגְדֻלָּה חִבְּרוּ וּבְאַנְשֵׁי שֵׁם אֵז נִדְּבְרוּ.
חֲכָמֵי דוֹר, אִם עוֹז תִּדְרָכּוּ, בְּנָעִים צִלוּ בּוֹאוּ חָסוּ,
וְנִשְׁיָאִים בּוֹ יִתְבָּרְכוּ וּבְמִשְׁפַּחְתּוֹ יִתְיַחֲסוּ.

אוצרות התורה
אוצרות השות

חכמת ישראל והעתקתה אל האומות

שלמה המלך דיבר בחכמתו על כל החכמות, בכח אלהי ושכלי וטבעי. והיו אנשי העולם באים אליו להעתיק חכמתו אל האומות, עד כדי כך שבאו גם מהודו. וכל החכמות הועתקו שרשיהן וכללן מאתנו אל הכשדים תחילה, ואחר כך אל פרס ומדי, ואחר כך אל יון, ואחר כך אל רומי. ובאורך הזמן ורוב המיצועים, לא נזכר בחכמות שהן הועתקו מן העברים, אך מן היונים והרומיים. (ב, סו).

הגיון

אם נמשיך דרכי ההגיון, לקיים הדעות בהם ולבטלם, יכלו החיים בלעדי תולדה. (ה, יד).

בדרכי הפיוט

היה לנו רוחב בדרכי הפיוט. אבל השיגנו בפיוט מה שהשיג את אבותינו, במה שנאמר עליהם (תהלים קו לה): „ויתערבו בגויים וילמדו מעשיהם“. (ב, עח).

בחכמת המוסיקה

חכמת המוסיקה חשובה באומה, שהיא מעמידה את הנגונים על הגדולים שבעם, והם בני לוי, שהיו מתעסקים בנגונים בבית הנכבד, בעתים הנכבדים, ולא הוצרכו להתעסק בצרכי הפרנסה, משום שהיו לוקחים מהמעשרות, ולא היה להם עסק זולתי המוסיקה. והיתה זו מלאכה נכבדת בעיני בני אדם, משום שאינה גרועה ואינה פחותה מצד עצמה — ומשום חשיבות שרשו וזכות טבעו של העם. ומראשיהם במלאכה זו — דוד ושמואל (עי' דהי"א ט כב). ושם, בבית המקדש, היתה המוסיקה בלי ספק בתכלית השלמות, ושם היתה מעוררת הנפשות, כאשר ייאמר עליה, שהיא מעתקת את הנפש ממדה אל הפכה. ולא יתכן שתהיה היום באותו ערך שהיתה, מפני שהיתה לפחותה, כשעוסקים בה המכוערים מבני אדם. ירדה בחשיבותה, כאשר ירדנו אנו בחשיבותנו. (ב. סד-סה).

שער חמישי

עבר דה

■

● 2019年10月27日（星期日）

בעול מלכותו

א. עבודת הבורא היא החרות האמיתית, וההשפלה לפניו הוא הכבוד האמיתי, ועל ידן נעשה האדם בן-חורין מעבדות הרבים שהוא מבקש רצונם ואינו משיגו, ואפילו ישתדל בו כל ימי חייו, ואילו היה משיגו לא היה מועיל לו. (ה כה).

ב. קריאת שמע וברכותיה. יעלה החסיד על לבו ענין כל ברכה, ויבין כוונתה ומה שנתלה בה. הנה יצייר ב, "יוצר המאורות" סדר עולם העליון וגודל הברואים שבו וגודל תועלתם, ושהם אצל בוראם כקטן שברמשים, אף שהם גדולים בעינינו, לגודל תועלותינו בהם. והראיה שהם אצל בוראם כאמור לעיל, שחכמתו והנהגתו ביצירת הנמלה והדבורה איננה מועטת מחכמתו והנהגתו לשמש ולגלגלה, אך סימני החכמה וההשגחה היותר דקים ונפלאים בנמלה ובדבורה, בשל מה שהונח בהם מהכחות והכלים עם קטנותם. יחשוב בזה, כדי שלא יגדלו בעיניו המאורות ולא יסיתהו השטן בקצת דעות אנשי הרוחניות עד שיעלה בלבו שהם מועילים ומזיקים בעצמם — ואיננו כן, אבל באיכותם הם כרוח ואש. ויהיה כמו שאמר: „אם אֶרְאֶה אֹרֶךְ כִּי יִהְיֶה וְיָרֵחַ יָקָר הֲלֹךְ נִפְתָּ פֶּסֶתֶר לִבִּי וְתִשָּׁק יָדִי לִפִּי—גַּם הוּא צֶוֶן פְּלִילִי, כִּי כַחֲשֵׁתִי לֹאֵל מִמָּצֵל" (איוב לא כו—כח).

וכן יתן אל לבו ב, „אהבת-עולם", הדבק הענין האלהי בעדה המוכנת לקבולו, כהדבק האור במראה הזכה; ושהתורה מאצלו, התחלת-חפץ ממנו, להראות מלכותו בארץ כהראותה בשמים, ולא גזרה חכמתו שיברא מלאכים בארץ, אלא בני-אדם מזרע ודם, אשר מתגברים בהם הטבעים ומתנצחות בהם המדות, כפי התחלפות ההצלחה ורוע-המזל, כאשר נתבאר בספר יצירה, וכאשר יזך מהם יחיד או

עיונים

עבודת הבורא היא החרות וכו'. וזהו: „שאין לך בן-חורין אלא מי שעוסק בתורה". ובשירו של ר' יהודה הלוי: „עבדי-זמן עבדי-עבדים הם, עבד ה' הוא לבד חפשי".

אך סימני החכמה וההשגחה היותר דקים

קהל — יחול עליו האור האלהי וינהיגנו בנפלאות ובנוראות יוצאות מסדר העולם הטבעי, ויקרא זה ממנו אהבה ושמחה; ולא מצא הענין האלהי מקבל, מסכית לדברו, דבק בסדר אשר ציוה בו, אחרי המאורות והגלגלים — אלא חסידי בני אדם, אשר היו יחידים מאדם ועד נח, ואחר כן היו לקהל, וחל עליהם הענין האלהי לאהבה, להיות להם לאלהים, וסדרם במדבר כסדר הגלגלים, ארבעה דגלים כארבעת רבעי הגלגל, ושנים-עשר שבט כשנים-עשר מזלות, ומחנה הלויים בתוך המחנות, כאשר אמר בספר יצירה: „והיכל קדוש מכוון באמצע, והוא נושא את כלם“. וזה כלו מורה על אהבה. ויהיה משבח עליה. ויסמוך לזה, קבלתו את התורה בקריאת שמע; ואחר כן, מה שכולל „אמת ויציב“, מהענינים השייכים לקבלת התורה, כאילו אחר שנתבאר לו כל אשר קדם והבין אותו והכירו — אסר על נפשו איסר והעיד עדים שקבלו כאשר קבלוהו האבות לפניו, וכן יקבלוהו הבנים עד עולמי עד, כמו שהוא אומר: „על אבותינו ועלינו ועל בנינו ועל דורותינו, דבר טוב וקיים, חוק ולא יעבר“. ואחר כן מסדר העיקרים, אשר בהם נשלמים עקריהם של ישראל, והוא שיודה באלהותו ^{אוצרות התורה} ^{אשר נחשבו} ובקדמותו ובהשגחתו על אבותינו, ושהתורה מעמו, ובמופת על כל זה, והוא החתום, והוא יציאת-מצרים, כמו שאמר: „אמת שאתה הוא ה' אלהינו“, „אמת מעולם הוא שמך“, ו„עזרת

עיונים

ונפלאים וכו'. עי' חובת-הלבבות, שער הבחינה, פרק ד.
להראות מלכותו בארץ וכו'. „עיקר שכינתו למטה“ (תנחומא, נשא, יב) — ולא למלאכים. „כיון ששמעו מלאכי-השרת כך, התחילו אומרים: רבש"ע, למה אתה מניח לעליונים ויורד לתחתונים, וכו'. אמר להם דוד: שוחק הוא עליכם“. (תנחומא, תרומה, ט).

קהל. ישראל.

אהבה ושמחה. „ונשמח בדברי תורתך“.

מסכית לדברו. „הסכת ושמע ישראל“ (דברים כז ט).

קבלתו את התורה בקריאת שמע. עי' ברכות כ: לענין

בעל קרי, ק"ש כמעמד הר סיני.

אבותינו", ו"אמת ממצרים גאלתנו ה' אלהינו". ומי שהשלים כל אלה בכונה גמורה — הוא ישראל אמיני, וראוי לו שיקוה להדבק בענין האלהי הדבק בבני-ישראל ולא בשאר האומות, ויקל עליו לעמוד לפני השכינה, וישאל וייענה. ויש לסמוך גאולה לתפלה, בתכלית החריצות והזריזות. (ג יז).

יראה חושית

א. אין להרחיק כל מה שנאמר ב"תמונת ה' יביט" (במדבר יב ח), "ויראו את אלהי ישראל" (שמות כד י) ומעשה מרכבה, אף לא שיעור קומה * — בעבור מה שיש בזה מכניסת מוראו בנפשות, וכמו שאמר (שמות כ כ): "ובעבור תהיה יראתו על פניכם" וגו'. (ד ג).

ב. ואם תשאל: הלא כשאלהותו נכנסת בדעות, ואחדותו ויכולתו וחכמתו ושהכל מאתו, וצורך הכל אליו ושאין לו צורך אל הכל — יכנסו המורא ממנו והאהבה לו, ולא נצטרך לגשמיות הזאת! ? — זאת טענת הפילוסופים. ואשר נראה מנפש האדם, כי היא יראה בהמצא המפחידות המורגשות מה שאינה יראה כאשר יסופר לה עליהם; כשם שהיא אוהבת את הצורה היפה הנמצאת, מה שאינה אוהבת כשיסופר עליה. ואל תאמין למתחכם שיאמר כי מחשבתו מתחברת על הסדר, עד שיגיע אל כל הענינים הצריכים באלהות בשכלו בלבד, מבלי שיסמוך על מורגש בראות, על דמיון ממלות או מכתב או מצורות נראות או מתדמות. הלא תראה, שאינך יכול לכלול כל ענייני תפילתך במחשבה לבדה בלי קריאה; ולא תוכל לספור עד מאה, דרך-משל, במחשבה לבדה בלא דבור, כל שכן

עיונים

הוא ישראל אמיני. לא צדיק ולא חסיד ולא שום מעלה צדדית, אלא ישראל בלבד. ובדורנו היה כזה — מרן החפץ-חיים זצ"ל. בבני ישראל ולא בשאר האומות. "עלינו הוחל שמו ביותר" (ספרי, דברים, לא).

* עי' קול-יהודה ואוצר נחמד.

אם תהיה המאה ממינים שונים. ולולא ההרגש, שהוא כולל הסדר
ההוא השכלי בדמיונות ותנועות — לא היה נכלל. (ד ד-ה).

האמונה בקבלה ובגבולי המצוות

א. לא תהלך אחר סברתך והקשתך בתולדות המצוות, פן תפול
בספקות אשר יביאוך למינות. — צריך שתעיין בשרשים מן
המקובל והכתוב, ובדימוי מילתא למילתא על-פי מדות התורה
המקובלות, להשיב התולדות אל האבות. והמסקנות אשר תסיק מעיונך
זה, האמן בהן, אפילו אם תהיינה רחוקות לפי סברתך ומחשבתך,
כמו שתרחיק המחשבה והסברא כמה מן הדברים הטבעיים — כגון
שהארץ כדורית ושהיא קטנה מהשמש — וההקשה השכלית
מחייבת אותם. (ג מט).

ב. אם לא יהיו המצוות אצלנו קשורות בגבולים שלא יעברום,
לא תהא מובטחת מצוה מן המצוות שלא תהא בה תוספת או גרעון.
(ג מט).

ג. כל תורותינו כלן הכתובות בתורה, הן מהדבור האלקי עם
משה. ומה שכתב משה ונתן להמון הגדול ההוא במדבר, לא נצטרכו
בו לקבלת איש מפי איש [שהרי קיבלו הכל ממשה, שקיבל מפי
הגבורה, ולמדו ממנו הכל כתלמידים מפי רבם] ולא היו להם שום
שאלה וספק בשום פרשה שבתורה, ובשום מצוה מן המצוות, ובתכונת
הקרבנות, ואיך מקריבים אותם, ולאיזה צד, ואיך נשחטים, ואיך
עושים בדמם ונתחיהם כל העבודות — כי כולם ניתנו בביאור מפיו
של הקב"ה. וכן נזכר בכתוב בפירוש איך תנותח הבהמה ומה יעשה
בכל אבר ואבר, ומה לאכילה ומה לשרפה, ומי יאכל ומי ישרוף
ומי יקריב, שיהיו אנשים מיוחדים ומסוימים להקרבה [דוקא כהנים
כשרים ומיוחדים, גברים ולא נשים], שלא יהיה בהם פגם אפילו
בתכשיטיהם ומלבושיהם, וכל שכן במלבושיו של כהן גדול, אשר
נתן לו רשות לבוא אל מקום הענין האלהי, מקום השכינה והארון
והתורה, ומה שנתלה בזה מן הקדושה והטהרה ומדרגות הטהרות
והקדושות והתפילות — דבר שיאריך סיפורו, אך סומכים בו על
הכתוב בתורה ועל מה שקיבלו ומסרו רבותינו, והכל מדברי האלהים
אל משה. וכן מעשה המשכן כלו, הראה למשה בהר סיני, המשכן

והאהל והשלחן והמנורה והארון וחצר-המשכן ועמודיו ומכסיו וכל מלאכותיו, הראו לו רוחניות — וצייר אותם גשמיות, כאשר התוו לו, וכן הבית הגדול אשר בנה שלמה — הראתה לדוד צורתו רוחנית. ובית-עולמים הקדוש אשר יעדנו בו — הראו לנביא יחזקאל צורתו ותכונתו. ואין בעבודת האל סברא ולא הקשה ולא התחכמות. ואילו היה כן — היו הפילוסופים מגיעים ברוב חכמתם ושכלם לכפל ממה שהגיעו אליו בני ישראל... (א צט).

בא י כות המעשים

הענינים היותר גדולים אינם משתלמים ומגיעים אל תכליתם אלא על-ידי מעשים קלים: קניני הממון נגמרים במעשה ודבור קל; אסור והיתר האשה נגמרים במעשה ומאמר קל; ^{אוצרות התורה} ^{אוצרות השו"ת} אדם, בתים ובגדים, תלויה במאמר הכהן; קדושת הבית היתה תלויה בהקמה ומשיחה; קדושת הכהנים — במלואים ותנופה; כפרת יוה"כ וטהרת המקדש — בשעיר לעזאזל; וברכת בני ישראל — בנשיאת כפים ואמירת „יברכך“. והיה חל עם כל מעשה מהמעשים האלה הענין האלהי. כי מעשי התורה כהויות הטבעיות — כלם משוערים מאת הבורא, ואין שיעורם ביכולת בשר ודם. כאשר תראה ההויות הטבעיות משוערות ונערכות בהמזגן מן הטבעיים, ובדבר מועט ישלמו ויתכנו ותחול בהן הצורה אשר היא ראויה להם, בחיים ובצמחים, ויהיה לכל מזג הצורה שהיא ראויה לו. ובדבר מועט תפסיד. הלא תראה הביצה, שיפסידה מקרה מעט, מחום גדול או קור, תנועה, ולא תקבל צורת האפרוח — וישלימנה חמום התרנגולת במשך שלשה שבועות ותחול בה הצורה בשלמות. וכן הם המעשים התוריים, המשוערים מאת האלהים. (ג נג).

עיונים

הראו לו רוחניות. כמאח"ל, שהראוהו למשה ארון של אש ושולחן של אש ומנורה של אש... והראה לו למשה מעשה מנורה... וי"א אף הלכות ישחיטה (עי' מנחות כט).
הראתה לדוד וכו'. שנאמר: „הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל“ (דהי"א כח יט; ועי' סוכה נא: זבחים לג. סב. חולין פג:).

כונה ומעשה

„רחמנא לבא בעי“ — זה אמת, כאשר המעשה הוא נמנע. אבל האדם מונח לו בינו ובין מאווייו ומעשהו. והאדם נאשם כאשר איננו מביא אל המעשה הטוב הנראה. ועל כן נאמר: „והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה' אלהיכם... והיו לכם לזכרון לפני ה' אלהיכם“ (במדבר י ט"י); „זכרון תרועה“ (ויקרא כג כד) — לא שהאלהים צריך להזכרה והערה, אלא שהמעשים צריכים לשלמות. ואז יהיו ראויים לגמול. כשם שצריכים בעניני התפילה לבטא את התחינה והבקשה בשלמות גמורה. וכאשר יהיו המעשה והכונה שלמים כראוי — יהיה עליהם הגמול. ויהי זה, לפי דרך בני אדם, כאילו הוא זכרון, ודברה תורה כלשון בני אדם. ואם יהיה המעשה בלי כונה, או כונה בלי מעשה — תאבד התוחלת, אלא אם כן אי-אפשר להמציא את הכונה. וההתודות על המנע המעשה — מועילה קצת, כהתודותנו בתפלתנו, באמרנו „ומפני חטאינו“, והדומה לזה. (ה כו"כו).

חטא העגל

החטא שהגדילוהו עליהם — לגדולתם. והגדול מי שחטאיו ספורים. האומות כלן, בזמן ההוא, היו עובדות צורות, גם אילו היו הפילוסופים מביאים מופת על היחוד ועל האלהות — לא היו עומדים מבלי צורה שמכוונים אליה, ואומרים להמונם כי הצורה הזאת ידבק בה ענין אלהי, וכי הוא מיוחדת בדבר מופלא, מוזר. ומהם מי שמיחס זה אל האלהים, כמו שאנחנו עושים היום לגבי המקומות המכובדים אצלנו, עד שאנו מתברכים בהם ובעפרם ובאבניהם; ומהם מי שמיחס אותו אל רוחניות כוכב מן הכוכבים, או חיל מן החילים, או מערכת-מזל, וזולת זה. ולא היו מסכימים ההמון לתורה אחת, אלא בצורה מורגשת שמכוונים אליה. והיו בני ישראל מצפים למה שהבטיחם משה, שיוריד להם ענין מאת האלהים. שיראו אותו ויקבילוהו, כאשר היו מקבילים עמוד הענן ועמוד האש בצאתם ממצרים, אשר היו מביטים אליהם ומקבילים ומגדלים אותם ומשתחווים נכחו לאלהים, וכן היו מקבילים עמוד

הענן אשר היה יורד על משה בדבר אתו האלהים, והיו עומדים בני ישראל ומשתחווים נכחו לאלהים. וכאשר שמעו העם דברי עשרת הדברים, ועלה משה להר להוריד להם הלוחות כשהם כתובים ולעשות להם ארון ולהיות להם דבר נראה שיכונו נגדו, שבו יהיה הברית לה', והבריאה הרצונית, ר"ל הלוחות, זולת מה שדבק בארון מהענן והכבוד ומה שנראה בעבורו מהמופתים, ונשאר העם מצפים לרדת משה, והם על ענינם, לא שנו תוארם ועדים ובגדיהם אשר עמדו בהם ביום מעמד הר סיני, אך נשארו בתכונתם, ממתנינם למשה, ובושש מהם ארבעים יום, והוא לא לקח צידה ולא נפרד מהם אלא על-מנת שישוב ליומו — אז גברה המחשבה הרעה אצל חלק מן ההמון שהוא הגדול, והתחילו המון העם להחלק למחלקות, והרבו העצות והמחשבות, עד שנצטרפו מהם אנשים לבקש נעבד מורגש שיכונו נגדו, כשאר האומות, מבלי שיכחשו באלהות מוציאם ממצרים, אלא שיהיה דבר מונח נגדם, להקביל אליו כשיספרו נפלאות אלהיהם, כאשר עשו הפלשתים בארון, שאמרו כי האלהים שם, וכאשר אנחנו עושים בשמים ובכל דבר שאנו יודעים שתנועתו אמנם היא בחפץ האלהים, מבלי מקרה, ולא רצון אדם, ולא טבע. וחטאתם היתה בציור אשר נאסר עליהם, ושיחסו ענין אלהי למה שעשו בידם ורצונם מבלי מצות האלהים. ויש להם התנצלות במה שהוזכר לעיל, בענין המחלוקת שהיתה ביניהם, ולא הגיעו עובדי העגל לשלשת אלפי איש מכלל שש מאות אלף שהיו. אבל התנצלות הגדולים שסייעו בעשייתו, היתה — שעשו זאת כדי שיראה הממרה מלהאמין, כדי להרוג את הממרה העובד לעגל. ונחשב להם לעוון, מפני שהוציאו המרי מן הכח הצפון — אל גבול המעשה. ולא היה העוון שהוא יציאה מכלל עבודת מוציאם ממצרים, אך היה מרי לגבי קצת מצוותיו, כי הוא ית' הזהיר מן הצורות — והם עשו צורה, והיה להם להמתין, שלא יקבעו בעצמם דבר שיקבילוהו וימשכו אחריו ומזבח וקרבנות. וזה היה מעצת מי שהיה ביניהם מן החוזים בכוכבים והאיצטגנינים, שחשבו שיהיו מעשיהם שמן הסברא — קרובים מן המעשים האמיתיים. והיה ענינם בזה, כענין הכסיל שנכנס לחנות הרופא, והמית אנשים — אשר היו מקבלים תועלת מן הרפואות ההן קודם לכן. עם שלא היתה כונת העם לצאת

מעבודת האלהים, אך היו חושבים שהם משתדלים בעבודה, ועל כן באו אל אהרן לגלות מצפונם, ועל כן סייע בעשייתו, ונאשם בהוצאתו את מריים מן הכח אל הפועל. והדבר ההוא חמור מאד בעינינו מפני שאין בזמן הזה צורות נעבדות ברוב האומות — והיה קל בזמן ההוא, מפני שהיו עושות כל האומות צורות לעבוד אותן. ואילו היתה חטאתם שעשו בית כרצונם לעבודה, לכוון אליו ולהקריב בו הקרבנות ולכבדו, לא היה זה דבר חמור בעינינו, מפני שאנחנו נוהגים כן היום, עושים בתים ובוחרים אותם ומגדלים אותם ומתברכים בהם, ואפשר שתהא השכינה שורה בהם והמלאכים חונים סביבותיהם (עי' מגילה כט.), ולולא הצורך להתחברות קהלנו — היה הדבר הזה זר, כאשר היה בימי המלכות, שהיו מוחים באנשים משתדלים שהיו עושים בתים לעבודה, שנקראו במוות, והיו החסידים שבין המלכים הורסים אותן, כדי שלא יגדלו זולת הבית אשר בחר בו האלהים והאופן אשר צוה בו, ולא היו בו כדבר זר — הצורות אשר צוה הוא עליהן, ^{אבותיהם} הכרובים. ועם כל זה, נענשו האנשים אשר עבדו את העגל ביום ההוא, והרגום, והיה מספר כלם שלשת אלפי איש מכלל שש מאות אלף. ולא פסק המן לרדת למוזנם והענן לסוכך עליהם ועמוד האש להנחותם, והנבואה היתה מתמדת ונוספת ביניהם, ולא נעדר מהם דבר מכל אשר נתן להם, זולת שני הלוחות אשר שברם משה — והתפלל להשיבם, והושבו להם, וכופר להם העוון ההוא. (א צג—צז).

קיום המצוות בדורות הראשונים

מה שכתוב בנחמיה (ח יד), „וימצאו כתוב“ על מצות סוכה וכן על מצות „לא יבא עמוני ומואבי“ (נחמיה יג, א), לא מפני שהיתה שכחת התורה בדור ההוא עד לידי כך, כי אדרבא בדורות ההם היו יודעים את התורה ומקיימים אותה בכל דקדוקיה, גם בהלכות היותר חמורות, כמו הלכות המקדש והקרבנות. אלא הטעם הברור הוא, שאין דרך המקרא לכתוב את הנסתרות, אלא את המפורסמות הגלויות. ולא העתיק מיהושע מחכמתו שקיבל מאלהים וממשה דבר, אבל הזכיר יום עמידת הירדן ויום עמידת השמש ויום המילה, בעבור פרסומם אצל ההמון, וכן מספורי שמשון ודבורה וגדעון ושמואל ודוד

ושלמה, לא הזכיר מחכמתם ולא ממה שהיה להם מהמעשים בתורה דבר, אבל הזכיר מדברי שלמה את סעודותיו הגדולות ועשרו הגדול, ולא הזכיר מכל חכמותיו הנפלאות, חוץ מ, "אז תבואנה שתיים נשים זונות" (מלכים א, ג טז), בעבור שהיה הדבר במעמד ההמון, אבל חכמתו עם מלכת שבא וזולתה לא הזכיר. כי לא היתה כונת המקרא להזכיר כי אם הדבר המפורסם בהמון, אשר נשאוהו כל העם. אך הדברים המיוחדים, אשר היו מנשאים אותם היחידים, כלם אבדו ממנו, מלבד מעט מהם, וכן המליצות הצחות מהנבואה שערבו לבני-אדם לשמרון, ליקרת עניניהן וצחות דבריהן. וכן לא כתב מדברי עזרא ונחמיה אלא המפורסם בהמון. והיה יום עשית הסוכה — יום מפורסם, במה שחרדו העם ועלו להרים בעבור עלי-זית ועלי-הדס ועלי-תמרים ועלי-עץ-עבות. ומה שאמר: „וימצאו כתוב“, רצה לומר ששמעו עם-הארץ וההמון וחרדו לעשות הסוכות. אבל היחידים, לא אבדה מהם מצוה קלה, כל שכן גדולה. וכוון המקרא להגדיל ענין היום ההוא, כאשר כוון להגדיל יום שגרשו העמוניות והמואביות, מפני שהיה יום מעשה גדול שגירשו העם את נשיהם, אמות-בניהם, והוא דבר קשה עד מאד — ואינני סבור שאומה מן האומות תקבל כעבודה הזאת לאלהיה, זולתי הסגולה הזאת! — ועל פרסום המעמד הזה אמר „וימצאו כתוב“. רצה לומר, כי כאשר הגיע הקורא באזני עם-הארץ אל „לא יבא עמוני ומואבי“ — חרדו העם, והיתה חרדה גדולה ביום ההוא. (ג ד—סג).

בדמות הראוי למדרגה עליונה

בני אדם שונים זה מזה, כי רובם טבעיהם נוטים לצד אחד יותר מדי, ויטה שכלם עם נטית טבעיהם; והמדות הולכות אחר המזג — עד אם ימצא אדם שזה הטבעים אשר הפכיה-המדות אצלו ברשותו, כמו שתי כפות המאזנים הישרות ביד השוקל, יטה אותן אל אשר ירצה, ע"י הוספת אבני-משקל וע"י חיסורם. והאדם ההוא, בלי-ספק לבו ריק מן התאוות המופלגות, ונכסף אל מדרגה שהיא למעלה

עיונים

בני אדם שונים זה מזה וכו'. עי' רמב"ם, הל' דעות פרק א'.

ממדרגתו, והיא המדרגה האלהית, והוא עומד ומחשב מה ראוי לו לעשות בהגברת טבעיו ומדותיו, ואיננו נותן לכח-הכעס רצונו, ולא לכת התאוה רצונו, ולא לזולתם, אבל נועץ ומבקש מאלקיו שיוורו הדרך הישרה — זה הוא אשר יאצל עליו רוח אלהי נבואי, אם יהיה ראוי לנבואה, או רוח למודי, אם מדרגתו למטה מזאת, ויהיה חסיד ולא נביא. (ה י).

גדר הפרישות והבדידות

מנהג העובד אצלנו: איננו פרוש מן העולם על-מנת שלא יהיה למשא עלינו, ולא יהיה העולם למשא עליו, ולא ימאס החיים, שהם מטובות הבורא, ומזכיר הטבתו לאדם בהם, כמו שנאמר: „את מספר ימיך אמלא“ (שמות כג כו); „והארכת ימים“ (דברים כב ז). אלא הוא אוהב את העולם ואת אריכות-הימים, מפני שזה מקנהו את העולם הבא; וככל אשר יוסיף טובה — יעלה מדרגה לעולם הבא.

אך הוא היה מתאוה לפרוש מן העולם, אילו הגיע למדרגת חנוך, שנאמר בו: „ויתהלך חנוך את האלהים“ (בראשית ה כד), או למדרגת אליהו זכור לטוב; אז היה רוצה לפרוש מן העולם — כדי להתייחד בחברת המלאכים, ולא יהיה משתומם ביחידות ובבדידות, אלא הם (המלאכים) חברתו; וישתומם בין המון בני-אדם, מפני שנעדרו ממנו עניני העולם השפל, ונתוספה לו ראית-מלכות-שמים, אשר אינו צריך עמה למאכל ולמשתה. ולכמו אלה תהיה ראויה הבדידות השלמה. והם מתאווים המות, מפני שהגיעו אל התכלית אשר אין אחריה מדרגה שיקוו תוספתה.

והחכמים המתפלספים אוהבים את הבדידות, כדי שתזדככנה מחשבותיהם להוליד מסברותיהם התולדות האמיתיות, עד שיגיעו אל האמת, במה שנשאר להם מהספקות; והם רוצים עם זה פגישת-תלמידים, שיביאו אותם אל המחקר והזכרון, כמו אדם שעסק בקיבוץ הממון, ואין הוא אוהב להתעסק אלא עם מי שיסחור, כדי שירוויח עמו. וזאת מדרגת סוקראט והדומה לו.

ואותם היחידים (חנוך ואליהו) אין תקוה להגיע למדרגתם עתה, אלא בהמצא השכינה בארץ הקדושה, בעם המוכן לנבואה, אז היו

אנשים פרושים, שוכנים במדברות, מתחברים עם מי שדומה להם, לא היו מתבודדים לגמרי, אלא היו נעזרים בחכמת התורה ומעשיה, המקרבים אלא המדרגה ההיא בקדושה ובטהרה, והם בני-הנביאים. אך בזמן הזה ובמקום הזה, והעם הזה, כשאינן חזון נפרץ, עם מיעוט החכמה הקנויה והעדר החכמה ההיא הטבעית, מי שהכניס עצמו להנזר בפרישות — הכניס נפשו ביסורים ובחולי נפשי וגשמי, ותראה עליו דלות-החליים, ויהיו סבורים בני-אדם שהיא דלות הכניעה וההשפלה. והריהו כאסיר, מואס בחייו, מפני היותו קץ במאסריו ומכאוביו, לא מתאותו לבדידות. ואיך לא יהיה כן, והוא איננו דבק באור אלהי שימצא בו חברת-הנביאים, ולא הגיע לחכמות שמספיקות כדי להתעסק בהן ולמצוא עריבות בם שאר-חייו כפילוסופים. ואומרים עליו כי הוא ירא וחסיד, אוהב להתפלל לאלהיו בבדידות ואוהב העמידה והתחינה והתפילה, במה שהוא יודע מן התחנונים והבקשות. גם החדשים שבהם, אין בהם עריבות כי-אם ימים מעטים, בעוד שהם חדשים, וככל אשר ישנו על הלשון — לא תפעל מהם הנפש ולא תבוא מהם כניעה או חגיגה. וישאר אותו אדם בעתות היום והלילה — ונפשו תתבענו בכחותיה אשר טבעה בהם, מהשמיעה והראיה והדבור והעסק והאכילה והשתיה והמשגל והריוח בממון ותקנת-ביתו ועזרת-דלים ועזר התורה בממונו כשיראה שום קלקול — הלא יהיה מתחרט על מה שקשר נפשו אליו, ויוסיף בחרטתו רוחק מהענין האלהי, אשר טרח להתקרב אליו. (ג, א).

גדר החסיד ודמותו

א. החסיד הוא הנזהר במדינתו, משער ומחלק לכל אנשיה טרפם וכל סיפוקם, וינהג בהם בצדק, לא יונה אחד מהם ולא יתן לו יותר מחלקו הראוי לו, ובעת היותו צריך להם — ימצאם שומעים לו, ממהרים לענותו בעת קראו, יצום — ויעשו כמצותו ויזהרו. החסיד הוא מי שהוא מושל, נשמע ע"י חושיו וכחותיו הנפשיים והגופניים, והוא מנהיגם הנהגה גופנית, כמו שנאמר: „ומושל ברוחו מלוכד עיר“ (משלי טז לב). והוא המוכן לממשלה. כי אילו היה מושל במדינה, היה נוהג בה בצדק, כאשר נהג בגופו ונפשו, וחסם הכוחות המתאווים ומנע אותם מן הרבוי, אחר אשר נתן להם חלקם

והספיק להם מה שימלא חסרונם, המאכל המספיק והמשתה המספיק, בדרך הממוצעת, והרחיצה וכל צרכיה בדרך הממוצעת גם כן, וחם הכחות הכעסנים המבקשים את הניצות, אחר אשר נתן להם חלקם בנצחון המועיל, בדברי החכמות והדעות, ובגערה באנשים הרעים, ונתן לחושים חלקם ומה שמועיל לו, ומשמש בידיו ורגליו ולשונו כפי הצורך ובחפצו המועיל, וכן השתמש בחושי השמע והראות ובהרגשה המשותפת לכל החושים, וכן ביצר וברעיון ובכח-המחשב ובזכרון ובכח החפצי המשתמש בכל אלה — כולם משמשים עובדים לחפץ השכל, ולא הניח לאחד מן הכחות הללו שירבה במה שהוא מיוחד בו ויפחית הנשארים. וכאשר עשה צרכי כל אחד מהם, ונתן לטבעיים מה שיספיק להם מהמנוחה והשינה, ולחיוניים מה שיספיק מהיקיצה והתנועה במעשי העולם — אז יקרא אל עדתו, כמושל הנשמע שקורא אל חילו השומע, לעזור לו ולהדבק במדרגה שהיא למעלה ממדרגתו, רוצה לומר: המדרגה האלהית, אשר היא למעלה מהמדרגה השכלית. ויסדר עדתו ויתקנה, בדומה לסדר שסידר משה עליו השלום את עדתו סביבות הר סיני. והוא מצוה על הכח החפצי, שיהיה מקבל ושומע לכל צווי אשר יבוא ממנו, ויעשהו בעתו, וישתמש בכחות ובאיברים כפי אשר יצווה, מבלי להמרות. ויצוהו שלא יפנה אל השדים המחשביים המתדמים, ולא יקבלם ולא יאמין בהם עד שיועץ את השכל, ואם יכשיר מה שיש אצלם — יקבלם, ואם לא — ימרם. ויקבל זאת הכח החפצי ממנו, ויסכים לעשותו. ויישר כלי המחשבה, ויפנה אותו מכל אשר קדם, מהמחשבות העולמיות. ויצוה על הכח המדמה, להמציא את ההדורה שבצורות הנמצאות אצלו, בעזר הזכרון — כדי לדמות לו את הענין האלהי המבוקש, כמו מעמד הר-סיני, ומעמד אברהם ויצחק בהר-המוריה, וכמו משכן-משה וסדר-העבודה וחלות הכבוד בבית-המקדש, וזולת זה הרבה. ויצוה על הכח השומר לשמור את זה, ולא ישכחהו. ויגער בשדי הכח המחשבי, מבלבלי האמת ומעוררי הספקות. ויגער בכח הכעסני ובכח התאוני, מהטות הכח החפצי ומהניעו והטרידו במה שיש אצלם מהכעס והתאוה. ואחר הקדמה זו, ינהיג את הכח החפצי ואת כל אבריו המשמשים אותו, בזריזות וחריצות ושמחה, ויעמדו בעת העמידה בלי עצלות, וישתחוו בעת שיצוהם להשתחוות, וישבו בעת

הישיבה, ותהיינה העינים מביטות הבטת העבד אל אדוניו, ויעמדו הידים ממעשיהם ולא תתקבץ האחת עם האחת, ותשתוינה הרגלים לעמידה, ויעמדו כל האיברים כנבהלים היראים לעשות מצות מנהיגם, לא ירגישו במחוש ולא בהפסד, אם יהיה להם, ותהיה הלשון מסכימה עם המחשבה, לא יוסיף עליה. (ג ג—ה).

ב. החסיד נזהר במצוות האלהיות (החוקים), המילה והשבת והמועדים ותורתם, המצווים מאת האלהים, ונשמר מן העריות והכלאים בצמח ובבגדים ובחיים, ונזהר בשמיטה וביובל, ונשמר מעבודה זרה ומה שנתלה בה, ונשמר מלדרוש את ידיעת הנעלם מזולתי הנבואה או האורים והתומים או החלומות הנאמנים, ולא ישמע אל קוסם ואל חובר ואל מעונן ומנחש, ונשמר מהזיבות והנדות, ונשמר מבעלי-חיים הטמאים במאכלו ובמגעו, ומן הצרעת, ונשמר מהדם החלב, מפני שהם חלק אשי ה', ומביא את הקרבן שהוא חייב בו על כל עבירה בשוגג או במזיד, נוסף על מה שהוא חייב בפדיון-בכור ובבכורות ובבכורים ובקרבת הבא בגלל לידה ובגלל זיבות וצרעת, קרבן ומנחה, ומלבד מה שהוא חייב במעשר ראשון ושני ומעשר עני והראיון שלש פעמים בשנה, והפסח ותורותיו, שהוא קרבן ה' שחייב בו כל אזרח בישראל, והסוכה והלולב והשופר, ומה שהוא צריך מהכלים וכלי-הקדש הטהורים למנחות ולקרבת האלה, ומה שהוא חייב בו מהקדושה והטהרה, ושמירת הפאה והערלה וקדש-הלולים. וכללו של דבר, שישמור מהענינים האלהיים מה שיוכל, להיות נאמן באמרו: „לא עברתי ממצוותיך ולא שכחתי“ (דברים כו יג). מלבד הנדרים והנדבות והשלמים ומה שהוא מקבל על עצמו מהגזירות. אלה והדומה להם הן התורות האלהיות, והשלמת רובן בעבודת כהנים. וכן נזהר החסיד בתורות המנהגיות (בין אדם לחברו) — כגון „לא תרצח“, „לא תנאף“, „לא תגנב“, „לא תענה ברעך“, וכבוד אב ואם, „ואהבת לרעך כמוך“, „ואהבתם את הגר“, „ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו“, והתרחק מן הנשך והרבית, והזהר במאזני-צדק, אבני-צדק, איפת-צדק והין-צדק, ועזיבת הלקט והעוללות והפיאה, והדומה לזה; ובתורות הנפשיות, כמו „אנכי ה' אלהיך“ ו„לא יהיה לך אלהים אחרים“ ו„לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא“, עם תוספת מה שנתבאר בתורה כי הוא ית' יודע מצפוני בני-אדם וכל שכן מעשיהם ודבריהם,

ושהוא גומל על הטוב ועל הרע מהם, וכי עיני ה' משוטטות בכל הארץ. ובכל מה שהחסיד מתעסק או חושב או מדבר, הוא מאמין שעמו עינים רואות וצופות וגומלות אותו על הטוב והרע ופוקדות עליו כל מעוות מדבורו ומעשהו, והוא הולך ויושב כירא וחרד המתבייש ממעשיו לעתים, כשם שהוא שמח ושש ותיקר נפשו אצלו בעת טובתו, וכמו שהוא זוכר לאלהיו את טובתו גם כשהוא סובל הצער בעבודתו. וכללו של דבר, שהוא מאמין ומקבל מה שנאמר: „הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה“ (עי' אבות ג א); „דע מה למעלה ממך, עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים“ (שם ב א). ויראה מה שאמר דוד, הטענה הנאמנה: „הנוטע און הלא ישמע, אם יוצר עין הלא יביט“ (תהלים צד ט); וכל מה שאמר במזמור „ה' חקרתני ותדע“ (שם קלט). ויחשב כי כל אבריו מושמים בחכמה וסדר ושעור, ויראה אותם בשמעים לחפצו, והוא איננו יודע מה שראוי להניע מהם. למשל, כשירצה לקום — ימצא כל האברים כעוזרים השומעים, כבר הקימו גופו, והוא לא ידע האברים ההם. וכן כשירצה ללכת או לשבת, ושאר המצבים. ולזה רמז באמרו: „אתה ידעת שבתך וקומי — ארחי ורבעי זרית וכל דרכי הסכנתה“ (תהלים קלט ב-ג). ויותר מזה, ודקים ועמוקים מזה, אברי הדבור. תראה התינוק מדבר כל שהוא שומע — והוא אינו יודע באיזה אבר, באיזה עצב ובאיזה מיתר ראוי לדבר. וכן כלי החזה בטעמי הנגון, הוא מדמה אותם ומתקנם, ואיננו יודע כיצד, כאילו יוצרם ממציאם ומעבידם לו בכל העתים כצרכו. והדבר כן או קרוב לכן, מפני שאין ענין הבריאה דומה לענין המלאכה, כי האומן כשהוא עושה ריחים, למשל, ילך לו, ויצור הריחים מה שנעשו בעבורו — והבורא ית' בורא האברים ונותן להם כחות וממשיך להם עם הרגעים, ואילו היו מעלים על לב הסתלקות השגחתו והנהגתו רגע אחד היה נפסד העולם כלו. וכשיהיה החסיד חושב זה בכל תנועותיו, כבר נתן בהן חלק לבורא אשר בראן תחלה וממשיך להן עזר תמיד בהשלמתן. והוא לעולם כאילו השכינה עמו והמלאכים מתחברים עמו בכת. ואם יחזק בחסידות ויהיה במקומות הראויים לשכינה — יתחברו עמו בפועל, ויראה אותם עין בעין, למטה ממדרגת הנבואה, כאשר היו טובי החכמים בבית שני רואים הצורות ושומעים בת-קול. והיא

מדרגת החסידים. ולמעלה ממנה מדרגת הנביאים. (ג יא).
 ג. בדמות החסיד בזמן הבית. בזמן ההצלחה ההיא, ובמקום האלהי, ובתוך העם ששרשם אברהם יצחק ויעקב, והם סגולתם, מוטבעים בצניעות, אנשים ונשים, אין עולה בלשונותם — והחסיד ביניהם מתהלך ואין נפשו מתלכלכת בשמיעת דברי גבלה, ואין נתלית בגופו ובבגדיו טומאת זיבות ונדות ושרצים ומתים וצרעת וזולת זה, בעבור שהיו דבקים בקדושה ובטהרה, וכל שכן מי שהיה שוכן בעיר השכינה, ואיננו פוגע כי אם כתות שבמדרגות הקדושה, כהנים ולויים ונוזרים וחברים ונביאים וחכמים ושופטים ושוטרים, או יראה המון חוגג בקול רנה ותודה שלש פעמים בשנה, ואיננו שומע כי אם שיר ה' ואיננו רואה כי אם מלאכת ה', וכל שכן אם יהיה כהן או לוי, יחיה מלחם ה' ועומד בבית ה' מנעוריו כשמואל, ואיננו צריך לבקשת המחיה, ומתעסק בעבודת ה' כל ימיו. (ג כא).

בין עובד ה' לפילוסוף

ה' — תכספנה לו הנפשות בטעם וראיה; ואלהים — תטה אליו הסברא. והטעם ההוא, יביא את מי שיגיע אליו, שימסור נפשו על אהבתו ושימות עליה. והסברא היא ראייה כי רוממותו חובה כל עוד שלא תזיק ולא יגיע בעבודה צער. ואין להאשים את אריסטו כשהוא לועג על מעשה-הנימוסים, אחר שהוא מסופק אם ידע האלהים אותם. ובאמת סבל אברהם אור-כשדים והגרות והמילה והרחקת-ישמעאל ועקידת-יצחק לשחוט אותו, כי ראה מן הענין האלהי מה שראה — טעם, לא סברא, וראה שאין דבר מחלקי מעשיו נעלם ממנו, וראה שהוא גומל אותו על צדקתו לרגעים, ומורה אותו הדרך הישרה בכל מעשיו, עד שלא היה מקדים ומאחר כי אם ברשותו — ואיך לא ילעג לסברותיו הקדומות?! — כאשר דרשו רבותינו ז"ל ב"ב, ויוצא אותו החוצה" (בראשית טו ה) — „אמר לו: צא מאצטגנינות שלך!“ (שבת קנו. גדרים לב.) רוצה לומר, שציוהו לעזב כל חכמותיו שמן הסברא, מחכמת הכוכבים וזולתם — ויחזיק בעבודת מי שהגיע אליו בטעם, כמו שנאמר: „טעמו וראו כי טוב ה'“ (תהלים לד ט). וכל

מי שהוא רודף אחר הנימוס האלהי להשיגו — הוא הולך אחר בעלי הראות הזאת, וינוחו נפשותם להאמין להם, עם תמימות דבריהם ועובי-משליהם; מה שלא ינוחו להאמין לפילוסופים, עם דקות-חיקוייהם ויופי סדר חבוריהם ועם מה שנראה אצלם לכאורה מהמופת — אך אין ההמון הולכים אחריהם, כאילו הנפשות מתנבאות באמת, וכמו שאמר (סוטה ט, ב): ניכרים דברי אמת. (ד טז-יז).

בטחון

כאשר ישתדל האדם בסבות האמצעיות, אחר שיתמסר אל האלהים במה שנעלם ממנו, בלב שלם — ימצא טוב ולא יחטיא. אבל הכנסו בסכנה הגמורה בגלל בטחונו באלהים — נכנס בכלל „לא תנסו את ה'“ (דברים ו טז). (ה כ).

טומאה וקדושה

הטומאה והקדושה — שני עניינים, זה כנגד זה, לא ימצא האחד אלא בהמצא השני. ובמקום שאין קדושה — אין טומאה. כי ענין הטומאה אינו כי אם דבר שאסר על בעליו לנגוע בדבר מדברי הקדושה, ממה שהוא מקודש לאלהים, כמו הכהנים ומאכלם ומלבושם והתרומות והקרבנות ובית המקדש, וזולת זה הרבה. וכן ענין הקדושה, דבר שאסר על בעליו לנגוע בדברים רבים, ידועים ומפורסמים. והרבה תלוי בהשראת השכינה, וכבר חסרנו אותה. ומה שאצלנו היום מאיסור שכיבת הנדה והיולדת, אינו מפני הטומאה, אבל היא מצוה גרידא מאת הבורא, וכן מה שאצלנו מהרחקת האכילה עמה וההשמרות מקרבתה, אין אלו כי אם מניעות וסייגות, שלא יתגלגל הענין לשכב עמה. וכן אסורה עלינו הנבילה, לא מפני טומאתה, אלא מצוה גרידא באיסור הנבילה, והטומאה תוספת. ולולא שאמרו: „עזרא תקן טבילה לבעלי קריין“ (ברכות כד ב וש"נ) — לא היינו חייבים בה חובת התורה, אלא חיוב טהרה ונקיות. (ג מט).

תפילין וציצית

החסיד קושר מצפוננו בענין האלהי בתחבולות, מהן מצוות כתובות

ומהן מקובלות. והוא נושא התפילין על מקום המחשבה והזכרון שבראש, ואוצל מהם רצועה המגעת אל ידו, כדי שיראה אותה מפעם לפעם; ותפילין של יד על מבווע-הכחות, שהוא הלב. ונושא הציצית, כדי שלא יטרידוהו חושיו בעולם, וכמו שנאמר: „ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם“ (במדבר טו לט). והכתוב בתפילין: היחוד והגמול והעונש וזכר יציאת מצרים, מפני שהיא טענה שאין בה מדחה, כי לענין האלהי התחברות בברואים והשגחה עליהם וידיעה במעשיהם. (ג יא).

דאגת היחיד בשביל הצבור

הענין האלהי כמטר, המרוה ארץ מהארצות כשתהיה הארץ כולה ראויה לו, ואפשר שיכלל בה מי שאינו ראוי לו, מהיחידים, ויצליחו בעבור הרוב; ובהפך זה, ימנע המטר מארץ ומהארצות, מפני שהארץ כולה אינה ראויה לו, ואפשר שיכללו בה יחידים הראויים לו, ונמנע מהם בעבור הרוב. אלה דיניו ית' העולמיים. ואצלו ית' הגמול ליחידים ההם בעולם הבא, ועוד, שבעולם הזה יתן לה תמורה טובה ויטיב להם בקצת טובה שיהיו ניכרים בה משכניהם, אך נדיר הדבר שינצלו מהעונש הכולל הצלה גמורה. ומשל מי שהתפלל לצורך עצמו, כמשל מי שהשתדל לחזק את ביתו לבדו, ולא רצה להכנס עם אנשי המדינה בהעזרם על חוק ^{אין חוק} ^{אין חוק} — הוא מוציא הרבה ועומד בסכנה; ואשר יכנס במה שנכנסים בו הצבור — מוציא מעט ועומד בבטחה. כי מה שממעט אחד — משלים אחר, ותקום המדינה בשלמות האפשרית, ויהיו אנשיה מגיעים כולם אל ברכתה, בהוצאה מועטת, בדין ובהסכמה. ועל כן קורא אפלטון למה שמוציא אדם לפי החוק — „חלק הכל“. ובעוד שיתעלם היחיד מ„חלק הכל“, כשיש בו תקנת צבורו אשר הוא חלק ממנו, וחשב כי יותירנו לעצמו — הוא חוטא לכל וחוטא לנפשו יותר. כי היחיד בכלל הצבור, כאבר האחד בכלל הגוף. אילו היה מקפיד הזרוע על דמו, כשהוצרך אל ההקזה, היה נפסד הגוף כולו ונפסד הזרוע בהפסדו. אך ראוי ליחיד לסבול הצער, וגם המות, לשם תקנת הכל. והנחוץ ביותר ממה שיעיין עליו היחיד — הוא „חלק הכל“, שיתנונו ולא יתעלם ממנו. ומפני שאינו דבר שתשיגהו הסברא — צויה בו הבורא, במעשרות ובמתנות

ובקרבות וזולת זה, והוא „חלק הכל" מהממונות; ומהמעשים —
 השבתות והמועדים והשמיטות והיוכל וכיוצא בזה; ומהדבורים —
 התפלות והברכות והתשבחות: ומהמדות — האהבה והיראה והשמחה.
 (ג יט).

תוכחה ורושמיה

נפשות השומעים מקבלות רושם מתוכחת המוכיח, כאשר תהיה
 בדברים מקובלים. ולתוכחת באמת על-כל-פנים תועלת, ואם איננה
 משיבה הממרה מעשות הרע — יקדח בגפשו מן התוכחת ההיא
 ניצוץ, ורואה כי המעשה ההוא רע. וזה חלק מן התשובה, והתחלה
 לה בו. (ה כ).

עבְדִּי זְמַן עֲבָדִי עֲבָדִים הֵם —
 עֲבָד ה' הוּא לְבַד חֶפְשִׁי,
 עַל כֵּן בִּבְקֶשׁ כָּל אֲנוּשׁ חֲלָקוֹ —
 חֲלָקִי ה', אֲמָרָה נִפְשִׁי.

עָבַד אֱלֹהֵי עֲשָׂנִי
כָּל-דּוֹד—וְהוּא יִקְרִיבֵנִי.

נִפְשִׁי וְגוֹי קָנִיתָ,
וּמַחְשְׁבוֹתַי רָאִיתָ,
וְכָל דְּרָכַי יָדַרְתָּ.
מִי זֶה אֲשֶׁר יִכְשִׁילֵנִי?
מִי בִלְתֶּךָ יִתִּירֵנִי?

לְהִיּוֹת קְרוֹבִים אֵלֶיךָ,
יִרְחָקוּם מִצְּלִיךָ,
מִצֵּל נָתִיב מִצְּגָלֶיךָ,
בְּאַמְתֶּךָ הִדְרִיכֵנִי,
בַּדִּין, וְאַל תִּרְשָׁעֵנִי.

לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ מִתְרַפֶּה,
מִה־זֶּה אֵיחָל וְאַצְפָּה?
כִּי עֲמָךְ אֵל הַמֶּרְפֵּא,
זִקְנָה, וְכַחֲי יִנְשָׁנִי,
צוּרִי, וְאַל-תַּעֲזֹבֵנִי.

אֲשֶׁב, וְחָרַד לְרָגְעִי,
אֵלֶךְ בְּהִבְלֵי תַעֲתוּעֵי
מֶרֶב חֲטָאִי וּפֶשַׁעִי.
עוֹן אֲשֶׁר יִבְדִּילֵנִי,
לְרֹאוֹת בְּאוֹרְךָ עֵינִי.

לַעֲבֹד עֲבֹדַת מַלְכוּתְךָ
טָהֵר, לְדַעַה אֱלֹהִיּוֹתְךָ,
אֶל-נָא תֵּאַחֵר רַפְּאוּתְךָ,
אֶל-תִּתְחַשֶּׁה וּתְעַנֵּנִי,
וְאָמַר לְעַבְדְּךָ: הִנֵּנִי!

מִי יִתְגַּנֵּי
וַיִּרְחָקֵנִי

יוֹצְרֵי וְרוֹעֵי,
בְּנֵת לְרָעִי
אֶרְחִי וְרִבְעִי
אִם תַּעֲזֹרֵנִי —
אוֹ תַעֲצֹרֵנִי —

הָמוּ קְרָבִי
אוֹלָם עֲצָבִי
יָטוּ נְתִיבִי
יְהִי, לְמַדְנִי,
וְלֹאֵט נַחֲנִי

וְאֲנִי בְּעֹדְנָה
אֶף כִּי בּוֹזְקָנָה —
אֵל נָא, רַפָּא נָא,
יוֹם תִּתְּשָׁנִי
אֵל תִּטְשָׁנִי,

דָּכָא וְאַמְלָל
עָרוֹם וְשׁוֹלָל
וְאֲנִי מַחֲוֹלָל
בִּינָךְ וּבֵינִי
וַיִּחְשְׁכֵנִי

הִטָּה לְבָבִי
וּמַחְשְׁבִי
וּבִעַת כְּאֲבִי
אֵלִי, עֲנֵנִי,
שְׁנִית קִנְיִי

ישן, אל תרדם
הרחק דרכי אדם
ורוץ לעבד צור קדם
די לך, מה לך נרדם?

הקץ לראות שמי
והבט אהלי מרומי
וכוכבים חותמי,
ופחד מפני אימי
פן זמן יגביהך

וצא בחצות הלילות
אשר בלשונם תהלות
לילותיהם תפלות
לאל בלבם מסלות
דרכם — ^{אוצרות חסד} ^{אוצרות חסד} טלם לעלות

דמעות תזיל עינך
והתחנן למול קונך
והשפל מאד את גאונך
פבד אל מהונך
וישאו קול המונך:

דלים, עפר יסודם —
ומותר האדם
רק לראות צור פבודם
ומוצא מעיני סודם —
פי כן, בשר ודם,

יה, אהיה אשר אהיה,
הממית ומחיה,
צמד למשפטו וחסיה
לאמר „מתי ואיה
ואולם תמים תהיה

ועזב התלהלהך,
ושור דרכי גבוהך
פרוץ כוכבי גבוהך,
קום קרא אל אלהיך!

ואת מצשה אצבעותיו,
תלויים בזרועותיו,
פתוחי טבעותיו,
ויחל את ישועותיו,
ורם לבך בגבהך.

בצקבי אנשי שמות,
ואין תוכם תך ומרמות,
וימותיהם צומות,
ולקם בכסאו מקומות,
עד ה' אלהיך.

ותתחרט על פשעים,
ואל תתחר במרעים,
וקח הטוב פי נעים,
לעת יעלו מושיעים,
הכון לקראת אלהיך!

התכמה מאין,
מן הבהמה אין —
ראות לב, לא ראות עין,
הטובים מיין,
תמצא את אלהיך!

אשר כל חפצו פצל,
מוריד שאול ויצל,
ועזב מרד ומצל
ומה למטה ומה למצל —
עם ה' אלהיך!

שובי נפשי למנוח־יכי
כי ה' גמל עֲלֵי־יכי!

יָקָרָהּ, מִיָּקָר יִצְרָךְ לְקוֹחָהּ
קוֹמִי, כִּי לֹא זֹאת הַמְּנוּחָה!
הָאֲרֶחַח רַב, קָחִי לָךְ אֲרֶחָה —
עֵת לַעֲשׂוֹת חֶפֶץ עֲשִׂי־יכי!

הִנֵּה אֲנִי תוֹשֵׁב כָּל־אֲבוֹתִי,
וְכִצֹּל עוֹבֵר יֵתֵר שְׁנוֹתִי
אִם לֹא עֲכָשׁוּ, אֲמָרִי, מָתִי
תִּפְדֵּי מִשַּׁחַת חַיִּי־יכי?

וְאִם תִּהְיֶי יוֹצֵרֶךְ דּוֹרֶשֶׁת
וּמִטְמָאֶתֶךָ מִתְקַדֶּשֶׁת —
קִרְבִּי, אֵל תִּירָאִי מִגֹּשֶׁת,
וְיִקְרִיבוּךְ אֵלָיו מִעֲשִׂי־יכי!

דּוֹרֶכֶת עֵז, רְאֵי עוֹלָמֶךָ;
וְאֵל יִבְטִיחוּךָ שְׁקָרִי חֲלוּמֶךָ;
קֶצֶר יוֹמֶךָ וְרַחֵק מְקוֹמֶךָ —
דְּעֵי מָה תֹּאמְרִי לְאֹדְנֵי־יכי!

הַלְחָזוֹת בְּנֶעֱם ה' צָמִית
וּלְשָׁרֵת פָּנָיו עוֹלָמִית?
שׁוּבִי, שׁוּבִי, הַשּׁוֹלָמִית,
אֵל בֵּית אָבִיךָ כְּנַעֲוִרֵי־יכי!

שער ששי

אוצרות התורה
אוצרות השו"ת

קרבן כורח

ק ר ב נ ו ת

יש לשאול שאלה גדולה, במה שיקשה על השכל לקבלו, מֶה שאמר: „את קרבני לחמי לאשי ריח ניחוחי“ (במדבר כח ב), דהיינו שהקרבנות הם קרבן ה' ולחמו וריחו. והתשובה היא, שמה שאמר „לאשי“ מישר כל קשה. בזה הוא אומר כך: הקרבן ההוא והלחם וריח-הניחוח אשר הם מיוחדים אלי — אמנם הם לא ש.י. רצה לומר, האש הנפעלת לדברו ית', אשר מאכלה הקרבנות. ואחר כן יאכלו הכהנים שאר חלקה. והכונה בזה, תקון הסדר, כדי שיחול בו המלך — חלות של גדולה, לא חלות-מקום. ומשל לענין האלהי היא הנפש המדברת, החלה בגוף טבעי-בהמי: כאשר נשתוו טבעיו ונסדרו כחותיו העליונים והראשיים סדור נכון לענין יותר נעלה מענין הבהמות, נהיה ראוי לכך שיחול מלך השכל אצלו, להורות אותו ולישרו ולהתחבר עמו בכל עת אשר ישאר הסדר ההוא; וכאשר יפסד הסדר — יפרד ממנו, וידומה לכסיל כי השכל צריך למאכל ולמשתה ולרית, בעבור שהוא רואה אותו מתמיד בהתמדתם ונפרד בהפרדם — ואיננו כן. אכן, הענין האלהי מטיב, רוצה הטוב לכל. ובעת שיסתר דבר ויכון לקבל הנהגתו, לא ימנע ממנו מלהאציל עליו אור וחכמה ודעת. וכאשר יפסד סדרו, לא יקבל האור ההוא, ויהיה הפסדו. ויתעלה הענין האלהי מהשיג אותו שינוי או הפסד. וכל מה שיש בסדר העבודה והקרבנות והקטורת והזמירות והמאכל המשתה בתכלית הטהרה והקדושה, נאמר בהם „עבודת ה'“ ו„לחם אלקיך“ וזולתי זה — והכל כנוי לרצונו בסדר הטוב באומה ובכהנים. וקבלתו את מנחתם — על דרך משל; וחולותו אצלם — לכבוד להם. והוא נעלה ונקדש מן ההנאה במאכלם ובמשתייהם. אך מאכלם לגפשותם. כמו שעיקול האצטומכא והכבד, כשהוא נתקן, ואח"כ הצלול ממנו ממנו בלב, והצלול שבצלול ברוח — יתוקן הלב והרוח והמוח במזון ההוא, ויתוקנו ג"כ כלי-העיכול ושאר האברים ברוחות ההולכות אליהם דרך הדפקים והעצבים והורידים השוכנים, וכללו של דבר: יהיה המזג כולו מתוקן ומזומן לקבלת הנהגת הנפש המדברת —

אשר היא עצם נפרד, קרוב לעצם המלאכים, שנאמר בהם: „די מדרהון עם בשרא לא איתוהי“ (דניאל ב יא) — ותחול בגוף חלות של מלכות והנהגה, לא חלות-מקום, והיא לא נהנית מהמזון ההוא מאומה, כי היא נעלה ממנו, והענין האלהי לא יחול כי אם בגפש מקבלת השכל, והנפש לא תתחבר כי אם ברוח חם טבעי, אי-אפשר לו בלי מקום שיתקשר בו, כהקשר הלהב בראש הפתילה. הנמשל לפתילה — הוא הלב, והלב צריך אל משך-דם, ודם לא יתהווה כי-אם בסיבת כלי-העיכול, על-כן הוצרך אל האצטומכא והכבד ושמשיהם. וכן נצטרך הלב אל הריאה והגרון והאף והקרום והמיתר המניע למיתר החזה, לעבודת הנשימה, להשוות מזג-הלב באויר הנכנס ובעשן היוצא. והוצרך כדי לבער מותרי המזונות, לכלים של כחות דוחים וכלי היציאה והשתן. ומכל אשר הזכרנו — נתהווה הגוף. והוצרך להעתקת הגוף ממקום למקום, כדי לבקש את מה שצריך לו ולברוח ממה שיזיקהו, ולכלים שיביאו אליו וידחו מעליו — והוצרך לידיים ורגלים. והוצרך ליועצים-מתרים, על מה שיירא ממנו ועל מה שיקוה לו, היודעים מה שהיה, כותבים ומזכירים מה שעבר, כדי להזהר מכגון זה לעתיד, או כדי לקוות לו — והוצרך לחושים הנראים והנסתרים, והיה הראש מחניהם, בעזרת הלב והמשכתו. והיה הגוף כלו מסודר סדר אחד, בהנהגת הלב, אשר הוא המחנה הראשון לנפש. ואם תחול במוח — היא חלות שניה, במצוע-הלב. — וכן נסדרה האומה החיה האלהית — כאשר אמר יהושע: „בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם“ (יהושע ג י) — נפעלה האש בחפץ האלהים, ברצותו באומה, והיתה זאת אות לקבלת מנחתם ותשורתם, כי האש הוא הדק והנעלה מכל אשר תחת גלגל הירח מהגופות; והיה מקום חלותה — שומן חלבי הקרבנות ועתרם ועשן ענן הקטורת והשמנים, בדרך האש, אשר איננה נתלית כי אם בחלב ובשומן ובשמן, כהחום הטבעי אשר הוא נתלה בדק השמן שבדם. וצוה האל ית' על מזבח-העולה ומזבח-הקטורת והמנורה, ואחר כן על העולות ועל קטורת-הסמים ושמן-המאור ושמן-המשחה. מזבח העולה — להדבק בו האש הגלויה; ומזבח הזהב — לאש היותר קלה ודקה; המנורה — להדבק בה אור החכמה והדעת; והשולחן — להדבק בו השפע והטובות הגופניות, כמו שאמרו רבותינו: „הרוצה להתחכם — ידרים; הרוצה

להתעשר — יצפין" (עי' בבא בתרא כה ב). וכל אלה הן עבודות השייכות לארון ולכרובים, אשר הם במדרגת הלב והריאה המרחפת עליו. והוצרך לאלה כלים ושמשים, כגון הכיור וכונו ומלקחים ומחתות וקערות וכפות ומנקיות וסירות ומזלגות וזולת זה. והוצרך לדבר שישמור אותם — המשכן והאהל ומכסהו; ולשמור הכל — חצר המשכן וכליו. והוצרך לנושאים לכל אלה, ובחר האלהים לזה בבני לוי, שהם הקרובים, כל שכן מעת העגל, שנאמר: „ויאספו אליו כל בני לוי" (שמות לב כו). ובחר בנכבד שבהם, והוא אלעזר הכהן — לנכבד שבדברים והדק שבהם, כמו שאמר: „ופקודת אלעזר בן אהרן הכהן, שמן-המאור וקטורת-הסמים ומנחת-התמיד ושמן-המשחה" (במדבר ד טז), כל אלה אשר נתלית בהם האש הזכה והדקה, ואור החכמה והדעת, ואור הנבואה באורים ותומים; ובנכבדת שבכתות הלויים אחריו — והם בני קהת — לשאת האברים הפנימיים, כגון הארון והשולחן והמנורה והמזבחות וכלי-הקודש אשר ישרתו בהם, ובהם נאמר: „כי עבודת הקדש עליהם, בכתף ישאו" (במדבר ז ט), כשם שאין לאברים הפנימיים עצמות העוזרות לנשיאתם, אלא הכחות והרוחות נושאים אותם עם מה שדבק בהם; ובמי שתחתם מהלויים, והם בני גרשון — נשיאת האברים הרכים התיצוניים, והם יריעות המשכן ואהל מועד ומכסהו ומכסה התחש; ובמי שתחתם, והם בני מררי — לשאת האברים הקשים: „קרסיו, בריחיו, עמודיו ואדניו" (שמות לט לג); ונעזרו שתי הכחות בנשיאתם בעגלות, כמו שאמר: שתי העגלות — לבני גרשון; וארבע העגלות — לבני מררי, כפי עבודתם (עי' במדבר ז, ז"ח). ואין לקבוע בהחלט שהכונה בעבודה היא דוקא הסדר הזה, הנזכר לעיל — אלא מה שהוא יותר נפלא ונעלה, והיא תורה מאת האלהים יתברך. (ב כה-כו).

אֱלֹהֵי מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יָדִידוֹת	וְקַרְבָּתְךָ בְּמִרְאָה, לֹא בְּחִידוֹת.
הִבְיָאֵנִי חֲלוּמֵי מִקְדָּשִׁי אֵל	וְשָׂרְתִי מִלְאָכֹתָיו הַתְּמוּדוֹת.
וְהַעֲזֹלָה וּמִנְחָתָהּ וְנִסְפָּהּ	וְסָבִיב תִּימְרוֹת עֶשֶׂן כְּבִדּוֹת.
וְנִצְמָתִי בְּשִׁמְעִי שִׁיר לְוִיִּם	בְּסוֹדֵיהֶם לְסֹדֶר הָעֲבוֹדוֹת.
הַקִּיצוֹתִי וְעוֹדִי עִמָּךְ, אֵל.	וְהוֹדִיתִי — וְלָךְ נִצָּה לְהוֹדוֹת.

עיונים

והיא תורה מאת האלהים יתברך.

הכל מתחבטים לעמד על טעמי הקרבנות. הרמב"ם במורה-נבוכים כתב כמה טעמים, שהם קצת מוזרים, ורבים וגדולים ערערו על הטעמים שלו*. אכן נראה לי שאין צורך בטעמים צדדיים, כי המצוה עצמה היא הטעם, וכל טעם הוא פוגם ב"מצוה".

כתב רבינו יונה: "ודע כי המעלות העליונות נמסרו במצוות עשה" (שערי-שובה, שער שלישי, יז).

ולכאורה קשה מאד, מה חידש רבינו יונה כאן. הכל יודעים שכל המעלות הן מצוות. והן נמנות אפילו במנין המצוות. ומלשונו נראה שזהו חידוש גדול, שכתב "ודע"!

ונראה שבאמת חידש כאן חידוש גדול. כפי שיגרת-המחשבה שלנו, המצוה עצמה ראויה לכל, חובתה על הכל, וכל נער שבא לכלל מצוות — ראוי למצוות; ומהי השלמות שמגיע אדם אליה ע"י קיום המצוות? השלמות היא — כל המעלות העליונות שמנה רבינו יונה. וחידש רבינו יונה כאן, שהדבר הוא בהיפך גמור, כי סוף המעלה של כל מצוה — היא ה"מצוה" עצמה**.

הא כיצד? דוקא לענין קרבנות אנו מוצאים דברים מפורשים בזה, בפי רבותינו. שנינו במשנה, בזבחים (מו: וש"נ): "לשם ששה דברים הזבח נזבח: לשם זבח, לשם זובח, לשם השם, לשם אשים, לשם ריח, לשם ניתוח". מהו "ניתוח"? — זהו הנחת-רוח שיש להקב"ה כביכול (עי' זבחים, שם; ועי' ספרי, פנחס קמג). אבל מהו הגורם שיהי' נחת-רוח להקב"ה? — זה פירשו רבותינו ואמרו: "נחת-רוח לפני — שאמרתי ונעשה רצוני" (ספרי, שם; ועי' רש"י, זבחים שם, ועוד).

ומה אנו למדים מזה? שהנחת-רוח לפני המקום הוא זה, שמקבלים את

* עי' מורה-נבוכים, חלק ג, פרקים לב, מו. אגב, בטעם העיקרי שכתב הרמב"ם, שהקרבנות באו להרחיק מעבודה זרה, בזה נתקשו מאד. ואני סבור, שעיקר טעמו של הרמב"ם בזה — הוא לא על עיקרם של קרבנות, אלא על איסור שחוט-חוק. ודבר זה כתוב מפורש: "ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים" וגו' (ויקרא יז ז). וזה נכון וצודק מאד, ואין שום ערעור על כך.

** וכן מוכח מכל המשך-הדברים, שבתוכם נמצאת פיסקא זו, שעניינם להעמידנו על רום ערכן של המצוות.

קלא

דברו ועושים כמאמרו. זהו הנחת־רוח היותר גדול, שיש לו שם מיוחד — „ניחוח“ שמו. ומהו הנחת־רוח הזה — „שאמרתי ונעשה רצוני“! ובוזה יאירו לנו דברי רבינו יונה בעוצם אורם וזהרם. כי כל המעלות נעשות מכמה סיבות, ע“י דברים הרבה שמכשירים את האדם למעלה עליונה זו. אבל לא כן המצוה עצמה. שהגורם לקיום המצוה, הוא רק אחד ומיוחד: „שאמרתי ונעשה רצוני“. וזוהי המעלה העולה על כל המעלות, שהרי מעלה זו היא הגורמת להקב“ה כביכול נחת־רוח של „ניחוח“.

דבר זה, חידוש זה, למדתנו התורה דוקא בפרשת הקרבנות. מפני מה? מפני שהקרבנות הם דבר החתום וסתום לגמרי בשבילנו. הוא חוק נעלם בטעמו. ובוזה למדתנו התורה, דוקא בזה, שאנחנו נוכל לעמד על הגובה, במעלה העליונה של „אמרתי ונעשה רצוני“. מפני שבזה יש רק אמירתו של הקב“ה, ולא שום טעם. ואם יש בתורה טעם לקרבנות — הרי זה: לריח ניחוח. דהיינו: „שאמרתי ונעשה רצוני“.

אוצרות התורה
אוצרות השו"ת

שער שבועי

תפילה

אוצרות התורה
אוצרות השות

גדר התפלה

לא יבטא בתפלתו על דרך המנהג והטבע, כמו הזרזיר, אלא עם כל מלה — מחשבה וכונה בה. ותהיה העת ההיא לב זמנו ופרייו. ויהיו שאר עתותיו כדרכים המגיעים אל העת ההיא, אשר יתאוה קרבתה, שבה הוא מתדמה לרוחניים ומתרחק מהבהמיים. ויהיה פרי יומו ולילו, שלש העתות ההן של תפלה. (ג ה).

תפלה בצבור

היתרון לתפלה בצבור, מכמה פנים: מהם, שהצבור אינם מתפללים במה שיש הפסד ליחיד, והיחיד אפשר שיתפלל במה שיש בו הפסד ליחידים אחרים, ומתנאי התפלה הנענית שתהיה במה שיועיל לעולם ולא יזיקהו בשום פנים; ומהם, שמעט הוא שתשלם תפלת-יחיד מבלי שגגה ופשיעה, ומפני כן קבעו לנו שיתפלל היחיד תפלת הצבור, ושתהיה תפלתו בצבור של לא פחות מעשרה, כל עוד שיוכל, כדי שישלימו אלו מה שיחסר אצל אלו בשגגה או בפשיעה — ותהיה מהכל תפלה שלמה בכונה זכה, ותחול הברכה על הכל, ויגיע לכל אחד מהיחידים חלקו ממנה. (ג יט).

שלש ראשונות שבתפלת שמונה עשרה

יעמד בתפילה בתנאים אשר קדם זכרם, בברכות הכוללות כל ישראל. כי הבקשה והתפלה במה שמתיחד בו היחיד, אינן אלא מן הרשות, וכבר קבעו לזה מקום ב„שומע תפלה“ למי שרוצה. ויתן אל לבו מהברכה הראשונה, הנקראת „אבות“ — מעלת האבות, ושברית-האלהים קיימת להם עד עולם, לא תמוש, כמו שהוא אומר: „ומביא גואל לבני בניהם“. ומהברכה השנית, הנקראת „גבורות“ — כי לאלהים בעולם הזה ממשלה מתמדת, ואיננו כאשר חושבים חכמי-הטבע שהעולם עומד על חוקי-הטבע אשר עמדו עליהם מנסיונם, ויתן אל לבו שהוא מחיה-המתים בעת שירצה,

עם ריחוקו של זה מסברת חכמי־הטבע, וכן משיב הרוח וזולתו, ובחפצו מתיר אסורים וזולתו, וכבר התבאר זה מעניני בני ישראל. ואחר שיאמין ב„אבות“ ו„גבורות“, שהן מדמות שהוא ית' נתלה בעולם הזה הגופני — ירוממהו ויקדישהו ויגדלהו מכדי שישגיגהו או יתלה בו דבר מספורי הגופניים, בקדושת השם יתברך, והוא „אתה קדוש“. ויתן אל לבו מהברכה הזאת, כל אשר דברו בו הפילוסופים מהקדושה והרוממות, אחר שיקיים אלהותו ומלכותו ב„אבות“ ו„גבורות“, כי בהן נתברר אצלנו שיש לנו מושל ומצוה — בנגוד לדברי הפילוסופים ואנשי הקדמות — והתחייב להקדים „אבות“ ו„גבורות“ ל„קדושת השם“. ולאחר שיקדשהו וירוממהו בזה, יתחיל בבקשת צרכיו בכלל כל ישראל. (ג יז).

ברכות הבקשה וההודאה שבתפלת שמונה עשרה

הראויה להקדים מהבקשות — בקשת השכל והדעת, שבהם יגיע האדם להתקרבות אל אלהיו, על כן הקדים „חונן הדעת“, סמוכה אל מה שאחריה, „הרוצה בתשובה“, כדי שתהיה החכמה והדעת והבינה ההיא בדרך התורה והעבודה, כמו שהוא אומר: „השיבנו אבינו לתורתך“; ומפני שאי אפשר לאדם בלי חטא ופשע, התחייב להתפלל על סליחת החטא במחשבה ובמעשה בברכת „חונן המרבה לטוב“; וסומך אל התפלה הזאת את תולדת הסליחה והאות שלה, והיא הגאולה ממה שאנחנו בו, ומתחיל: „ראה נא בענינו“, וחותם: „גואל ישראל“; ואחר כן יתפלל על בריאות הגופים והנפשות; וסומך לתפלה הזאת — הכנת מזונם לשמירת כחם, בברכת השנים; ואחר כן יתפלל על קבוץ הגלויות, ב„מקבץ נדחי עמו ישראל“; ויסמוך לזה הראות הצדק וסדור הענין במה שהוא אומר: „ותמלוך עלינו אתה ה' לבדך“; ואחר כן יתפלל לבער הסיגים בברכת המינים; וסומך לה שמירת הסגולה הזכה, באמרו: „על הצדיקים ועל החסידים“; ואחר כן יתפלל להשיב שבות ירושלים ולשומה מקום שכינתו; ויתפלל סמוך לה על משיח בן דוד, וישלים את הצרכים העולמיים; ואחר כן יתפלל על קיבול התפלות ב„שומע

תפלה"; ויתפלל סמוך לה להראות השכינה עין בעין כאשר היתה לנביאים ולחסידים וליוצאי מצרים, באמרו: „ותחזינה עינינו בשובך לציון“, ויחתום: „המתזיר שכינתו לציון“; ויחשוב בלבו שהשכינה נצבת נגדו, וישתחוה לנכחה, כאשר היו ישראל משתחווים בראותם השכינה, ויכרע כריעות „מודים“ בברכת הודאה, שהיא כוללת ההודאה בטובות הבורא יתברך והשבח עליהן יחדיו; וסומך לה „עושה שלום“, שהיא החתימה, כדי שתהיה פטירתו מלפני השכינה בשלום. (גיט).

אוצרות התורה
אוצרות השות

זכרון עולם הבא בתפלה

מעוט זכרון עוה"ב בתפלה, הוא משום שהמתפלל להדבק באור האלהי בחייו, עד שהוא מתפלל לראותו בעיניו, ויתפלל על מדרגת הנבואה — ואין קורבה לאדם אל האלהים גדולה ממנה — כבר התפלל מבלי ספק על מה שהוא גדול מהעולם הבא. ואם יגיע אליו — יגיע אל העוה"ב. כי מי שדבקה נפשו בענין האלהי, כשהיא טרודה במקרי הגוף ומכאוביו, כל שכן שתדבק בו כשתתיחד ותעזב אלה הכלים המלוכלכים. ותוספת-ביאור לזה, במשל: אדם שבא אל המלך, וקרבו המלך קורבה גדולה, ונתן לו רשות לבוא אליו בכל עת שירצה, והיה הוא רגיל עם המלך, עד שהיה מבקש ממנו שיבוא אל ביתו ושיהיה בסעודתו, והיה שולח אליו סגולת שריו, ועושה עמו מה שלא היה עושה עם זולתו. ובעת שהיה האדם הזה שוגג או פושע, והיה המלך פוסק ממנהגו זה לגביו, לא היה מבקש ומתחנן כי אם שישוב אל מנהגו לבוא אליו, ושלא יפסיק את שריו מלבקרו. ואנשי המדינה כלם, לא היו מתחננים כי אם בעת שהיו הולכים לדרך רחוקה, שישלח עמהם המלך מי שיצילם מן הלסטים והחיות ופגעי הדרך, והיו בוטחים במלך שיעשה רצונם בזה ושישגיח עליהם בהליכתם, אף על פי שלא השגיח עליהם בהיותם בעיר, והיה מתפאר כל אחד מהם על חברו, שהמלך ישגיח עליו יותר ממה שישגיח על זולתו, לפי סברתו, כי הוא מרומם את המלך יותר מזולתו. והיה האדם הזה הנכרי מזכיר רק מעט את הליכת הדרך, ולא היה מבקש מי שילווה אותו. וכאשר הגיעה עת הליכתו, אמרו לו אנשי העיר: תדע כי אתה מת בדרך הזה המסוכן, מפני שאין לך מי שילווה אותך.

אמר להם: ומי הוא המלוה אתכם? אמרו לו: המלך, שבקשנו ממנו ושאלנו מאתו ללוותנו מיום היותנו בעיר הזאת, ולא ראינוך אתה שהיית שואל על זה מעולם. אמר להם: משוגעים! ומי שהוא קורא אותו בעת הבטחה — הלא כל שכן שיקוהו בעת המגור, אפילו אם לא יפתח פיו בזה! והוא, שעוניהו בעת השלוח — הלא ראוי לו שיענהו יותר בעת הצרה! ואם אתם טוענים שהוא משגיה עליכם בעבור שאתם מרוממים אותו — היש בכם מי שקיבל עליו מה שקבלתי אני, ומי שמרומם אותו כמוני, יסבל מן הצער בעבור שמור מצוותיו מה שסבלתי, ונזהר מן הטומאה בעת זכרון שמו מה שנוהרתי, או מי שחלק כבוד לשמו ולתורתו מה שחלקתי, וכל אשר עשיתי במצותו ובלמודו! ואתם מרוממים אותו מהקשה וסברא — ואינו מאבד שכרכם; ואיך יעזבני בהליכתי בעבור שלא הוצאתי הדבר בפי, כאשר עשיתם אתם, מפני שבטחתי בצדקו! — וזה המשל הוא עבור מי שהתעקש ולא קיבל דברי רבותינו. ואם אין די בזה — הנה דברי רבותינו שקבלו מהנביאים מלאים מענייני גן-עדן וגיהנם, ותפילותינו כלן מלאות מזכר העולם הבא. (ג כא).

יִצְרֹנִי רְעִינִי
הַגֹּת דְּבָרֵי תַחֲנוּנִי
וְלֹא אֶתֶן שָׁנָת לְצִינִי
לַחֲזוֹת בְּנֹצֶם ה'

הִקְיַצְתִּי נֹאחֲשָׁב:
וְהִנֵּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב
וְנָתַן בְּאֲזֵנִי קֹשֶׁב
וְכָל-עוֹד רוּחִי הָשֵׁב
צוּר, אֲשֶׁר הִנָּשְׁמָה לוֹ

וְאֶת־פֶּלֶל לְפָנָיו
וּבְקָעוֹ דִּמְצִי עֲנָנָיו
וְנָבִיחַ לְבִי בְּצִינָיו
כְּעָבֵד לְפָנֵי אֱדֹנָיו
וְכִי יִזְכֹּר מִחֲמָלוֹ

דָּוִם לִיל וְהַקָּבֵד
עַד יִתְרַצֶּה עָבֵד
וְיִשְׁפֹּף דָּם לֵב וְקָבֵד,
וְיִתְיַחַד הָעָבֵד
וְיִשִּׁיר וְיִשָּׂא מְשָׁלוֹ

הִנֵּה עָבֵד עָבָדִים
עֹמֵד, וְיָדָיו כְּבָדִים
לֵךְ יִצְרִי נְעָבָדִים
וְכָל-אֲבָרָיו מוֹדִים
סֶלַח לְרֹעַ מַעֲלָלוֹ

וְסוֹד לִי וּמִשְׁאָלוֹ,
בְּזִמְרַת אֵל וּמִהֲלָלוֹ,
חֲצוֹת לַיְלָה בְּגִלְלוֹ,
וּלְבָקֵר בְּהִיכָלוֹ.

מִי הוּא אֲשֶׁר הִקְיַצְנִי?
תְּהַלּוֹתָיו הֵאִיצְנִי,
וְחִזְקָנִי וְאִמְצָנִי,
אֲבָרָךְ אֲשֶׁר יִצְצָנִי,
וְהַגּוֹיָה מִפְּעָלוֹ.

וּבִתְפִלָּה אֶתְעַנֶּג,
וּמִתְקוֹ מִצוּף וּפִנֶּג,
בְּצֵת נֶמֶס כְּדוֹנֶג,
מִפְּחָדוֹ יִתְמוֹנֶג,
יְנַשֶּׂה אֶת-כָּל-עֲמָלוֹ.

וְאַחֵר שַׁחַר מְבוֹא,
בְּתַחֲנוּנָיו אֶל-רִבּוֹ,
וְיִגִּיד נִגְצֵי לְבוֹ,
עִם-הַמֶּלֶךְ בְּמִסְבּוֹ,
לְשֵׁם דָּגְלוֹ וּמִגְדָּלוֹ.

לְפָנֵי מֶלֶךְ מַלְכִּים
וְדִמְצִי נִהְלָכִים.
בְּעוֹד חַיּוֹ נִמְשָׁכִים,
וּמִתְנוּדִים וּמִכָּרְכִים.
אֲשֶׁר כְּחוֹל מִשְׁקָלוֹ.

אוצרות התורה
אוצרות השו"ת

שער שמיני

ברכת ההנאה וקבלת היסורים

ספר הכוזרי [לפי עריכום] מביאות/שער הדיפס מתוך אוצרות התורה, עמוד 145

ברכות הנהנין

א. ההתכוננות להנאה והרגשתה, והמחשבה על העדרה קודם לכן — כופלות את ההנאה. וזה מתועלת הברכות, למי שהוא רגיל בהן בכונה והבנה, מפני שהן מציירות מין ההנאה בנפש והשבח עליה למי שחננה, בעוד שכבר היה מזומן להעדרה, ואז תגדל השמחה בה. כמו שאתה אומר: „שהחיינו וקיימנו” — וכבר היית מזומן למות, ותודה על שהחייך, ותראה בזה ריות. ויקל בעיניך החולי והמות כאשר יבוא, מפני שכבר חשבת עם נפשך וראית שרוחת עם בוראך, שאתה ראוי שיעדר ממך כל טוב בטבעך, כי עפר אתה — והטיב לך בחיים ובהנאות, ותודה על כן, ובעת שיסירם ממך תודה ותעבוד ותאמר: „ה' נתן וה' לקח, יהי שם ה' מבורך” (איוב א כא). ותהיה נהנה כל ימך. ומי שאינו אוחו בדרך הזה — אל תחשוב כי הנאתו הנאה אנושית, אלא הנאה בהמית שאינו מבינה. (ג יז).

אוצרות התורה
אוצרות השות

ב. יקבל החסיד מכבוד הענין האלהי הנמצא עמו, כפי מה שראוי לעבד לקבל מאדוניו שבראו והטיב לו והוא צופהו לגמלו או לענשו. ואל יגדל בעיניך מה שאומר החסיד קודם הכנסו לבית הכסא: „התכבדו מכובדים קדושים, תנו כבוד לשכינה”; והתודותו אחרי יציאתו בברכת „אשר יצר את האדם בחכמה”. וכמה גדולה הברכה הזאת בענינה, וכמה מתוקנות מלותיה למי שמסתכל בהן בעין-האמת, שהקדים תחלה „בחכמה” וחזתם ב„רופא כל בשר ומפליא לעשות”, למד על פליאות מה שברא בחיים מהכחות הדוחים והמחזיקים, וכלל כל החיים באמרו „כל בשר”. — וכבר קבלנו כי המעט שבשעורים אשר יצא האדם בהם ידי חובתו בתשבחות, הם

עיונים

שאתה ראוי שיעדר ממך כל טוב וכו'. עי' רש"י בראשית יז יח. ועי' ברכות לה. „כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה — מעל... כאילו נהנה מקדשי שמים”.

מאה ברכות, לא פחות, מהן המפורסמות, ואחר כן ישתדל במשך היום להשלימן בריחנים ומאכלים ושמועות ומראות שיברך עליהם, וכל אשר יוסיף — יהיה תוספת מקרבת אל האלהים, וכמו שאמר דוד: „פי יספר צדקותיך, כל היום תשועתך, כי לא ידעתי ספורות” (תהלים עא טו) — רוצה לומר, כי שבחך לא יכללהו המנין, אבל אקבלנו עלי כל ימי ולא אמנע ממנו תמיד. והאהבה והיראה, אין ספק שהן נכנסות בנפש עם אלה הענינים. והן משוערות בשיעור תוריי, כדי שלא תביא השמחה בשבתות וימים טובים אל מה שמביא אל השחוק והתאוה והבטלה ולהמנעות מהתפללות בעתן כראוי; ושלא תוציא היראה אל גבול שמיאש מהמחילה והסליחה וישאר דואג כל ימיו ויעבר על כל מה שציוה הבורא על השמחה במה שחננו, כמו שאמר: „ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלהיך” (דברים כו יא), וימעט שבחו על טובת האלהים, כי השבח הולך אחר השמחה, ויהיה כמו שאמר בו: „תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב — ועבדת את אויביך” (דברים כח מז-מח); ושלא תוציאנו הקנאה ב„הוכח תוכיח את עמיתך” (ויקרא יט יז) ובדברי החכמות לידי הכעס והנטירה ותטרד נפשו מהזדככות בעתות התפללות. (ג יא).

צדוק הדין

ישוב החסיד בלבו צדוק הדין, ישוב שיהיה לו למגן ולמסתור מהפגעים והצרות ההווים בעולם, כשיתישב בנפשו צדק בורא החיים ומטריפם ומנהיגם בחכמתו, ושאין הדעות משיגות פרטיה, אבל משיגות כלליה, במה שהן רואות מתקון הבריאה בהם, מהפליאות המורות על כונת חכם וחפץ, יודע ויכול, באשר שם לקטן וגדול מהם מה שהוא צריך לו, חושים נסתרים ונראים ורוחות ואיברים, ושם כלים מתאימים וראויים לרוחות, ושם לצבועים מדת הגבורה וכלי הדריסה והטרף, ושם לארנבת ולאיל כלי הבריחה ומדת המורד. ומי שמחשב בבריאת האיברים ותועלותיהם ובמה שהולמם מן הרוחות — יראה בזה מהצדק והסדור המחוכם, מה שלא ישאיר בלבו ספק בצדק-הבורא. ואם יבוא שטן-המחשבה להראות לו העול שנעשה לארנבת, באשר היא מאכל לצבועים, והזבוב לעכביש —

ישיב עליו השכל ויגער בו לאמר: איך איחס העול לחכם שנתברר לו צדקו ושאינו צריך לעול? ואילו היתה צידת הארנבת ע"י הצבועים וצידת הזבוב ע"י העכביש במקרה — הייתי טוען טענת-המקרה; אך אני רואה החכם ההוא המנהיג הצדיק, הוא אשר שם כלי-הציד לאריה, גבורה ויכולת ושינים וצפרנים; ושם לעכביש הכרת-התחבולה, ושם לו האריגה ללבוש, מבלי לימוד, יארג השבכים לזבוב, ושם לו כלים ראויים למלאכה הזאת, וזימן לו הזבוב למחיה ולמזון, כאשר זימן להרבה מדגי-הים דגים אחרים למזון — אין זו אלא חכמה שאינני משיגה, ואצדיק מי שנקרא „הצור תמים פעלו“! — ומי שנתישב בנפשו דבר זה, יהיה כמו שאמרו על נחום איש גמ זו, כל צרה שתמצאהו — יאמר עליה: גם זו לטובה! ויהיו חיו ערבים תמיד, ותקלנה עליו הצרות, ואדרבה, אפשר שישמח בהן, כשירגיש בעון שבידו, כמי שפורע חובו — והוא שמח במה שהקל מעליו ממנו, וישמח בשכר ובגמול הצפון לו, וישמח במה שהוא מלמד לבני-אדם מהסבל והצדקת דין הבורא, וישמח במה שיש לו בזה מהשם הטוב והתפארת. זה בצרות המיוחדות לו. וכן יעשה בצרות הכוללות, כשיעלו בלבולי-המחשבה על לבו את אורך-הגלות ופזור-האומה ומה שהגיע אליה מהדלות והמיעוט — יתנחם תחילה בצדוק-הדין, כאמור לעיל, ואחר כן בניכוי עוונותיו, ובשכר הצפון לעולם הבא, ובהדבק הענין האלהי בעולם הזה, ואם ייאשנו שטנו מזה, באמרו: „התחיינה העצמות האלה?“ — לגודל מה שנכחדנו מגוי ונשכח זכרנו, וכמו שנאמר: „יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו, נגזרנו לנו“ (יחזקאל לו יא) — יחשב באיכות יציאת מצרים ובכל מה שנאמר ב„כמה מעלות טובות למקום עלינו“, ולא יהיה קשה בעיניו איך נשוב לקדמותינו, ואפילו אם לא ישאר ממנו אלא אחד. כי מה הוא הנשאר מן האדם כשנהיה לתולעת בקברו — ונאמר (ישעיה מא יד): „אל תיראי תולעת יעקב“... (ג, יא).

יד צמל לא ינח,
 יגון מלב מקשים,
 את-שש בלתי יטריח —
 היא שמחת לב, לא יום קציר,
 סלון ממאיר.

מבצר דלת וברית,
 וסחר-כוש פי יצליח,
 וביום מחר יוכיח:
 בין מחזיק בך לאשר יזיר
 מכיש מחסיר.

אחריו פרח יפריח,
 איה ארז יצמיח,
 אי בשער מוכיח?
 בשמם, פי-נשכחו מעיר,
 יבש תציר.

מרום חביון משגית,
 פי-ידציו לא-יזנחית,
 בלתי נדח ידיח,
 חסדו על-ראשיהם שפריח,
 אהבה יציר.

אל-קץ ישעו יפית,
 כדבר חזה מבטיח,
 ובינאת אל ירית,
 ולויים ישיב אל-השיר,
 כיום יאיר.

יום אור בָּהִיר או צת זמיר
 לא ירח יקר מזְהִיר
 דלף טורד ביום סגריר
 אף קרבתה אלי אוקיר
 ורחקיה ידיח

הוביש מבט יושבים פאביר
 מה-הוציל הון וזקב אופיר
 לא תצדיף מרבה על-מחסיר —
 אז ישוב יראה, אז יכיר
 ודרךיה מניח.

לאשר חשב פי שם ישאיר,
 יתבונן: ^{אוצרות התורה} ^{אוצר} ~~איה~~ מבצר ציר,
 אי מטיב נגן מרבה שיר,
 אין יודע בם, אין מזכיר
 אין שיג להם, אין שיח —

דלו ציני אל-אל אדיר
 ובחמלתו אבטח ככפיר,
 שרשיהם לנצח יותיר,
 ובאור חיים להם יאיר,
 וכאב את בן יוכיח.

הולך נאור נשף אסיר
 תכונן ציר מקדש ודביר,
 ישוב אל-פנו שר וגביר
 יורש צצר בשמו יכתיר,
 ופני כהן משיח

שער תשעי

שבת, מועדים וזמנים

שבת

פרי השבוע — יום השבת, מפני שהוא מעומד להדבק בענין האלהי, ועבודתו בשמחה, לא בכניעה.

הסדר בנפש, הוא כסדר המזון בגוף: האדם מתפלל בנפשו ונזון לגופו; ומתמדת עליו ברכת התפילה עד עת תפילה אחרת, כהתמדת כח סעודת-היום עד שיסעד בלילה; וככל אשר תרחק עת התפילה מהנפש — היא הולכת וקודרת, במה שפגע אותה מעסקי העולם, כל שכן אם יביאהו הצורך לחברת נערים ונשים ורעים וישמע מה שיעביר זכות נפשו, כגון דברים כעורים ונגונים שתטה הנפש אליהם ולא יוכל למשול בה; ובעת התפילה הזו מטהר נפשו מכל מה שקדם ויתקנה לעתיד; עד שלא יעבור שבוע בסדר זה, שתיקן הנפש והגוף — וכבר נקבצו מותרים מקדירים, עם אורך השבוע, אשר לא יתכן לטהרם ולנקותם אלא בהעמדת עבודת יום עם מנוחת הגוף, ואז ירצה הגוף בשבת את אשר חסר לו מששת הימים, ויהיה נכון לעתיד; וכן הנפש תזכור מה שחסרה עם טרדות הגוף, וכאילו היא מתרפאה ביום ההוא מחולי שקדם, ומתעתדת למה שידחה ממנה החולי בעתיד. וזה דומה למה שהיה עושה איוב בכל שבוע בבניו, כמו שהוא אומר (איוב א ה): „אולי חטאו בני“. (ג, ה).

ראש-חודש

אחר כך יהיה עתיד לרפואה החדשית, שהוא „זמן כפרה לכל תולדותם“, ר"ל: תולדות החדשים וחדושי הימים, כמו שאמר (משלי כז א): „כי לא תדע מה ילד יום“. (ג, ה).

עיונים

ואז ירצה וכו'. — „אז תרצה הארץ את שבתותיה“ (ויקרא כו, לד); ועיי"ש כו מג; ועיי' דה"ב לא כא).

רגלים וצומות

אחרי כן יהיה עתיד לשלש רגלים. ואחר כן אל הצום הנכבד, אשר בו ינקה מכל עוון שקדם, וישיג בו מה שחסר בימים ובשבועות ובחדשים, ותנקה הנפש מהבלבולים המחשביים והכעסיים והתאויים, ותשוב מנטות אליהם — תשובה גמורה, בין במחשבה ובין במעשה. ואם לא תתכן התשובה מה מחשבה — בעבור גבורת הרעיונות עליה ע"י מה שקדם לה, ע"י זכרון מה ששמעה מימי-הנעורים, שירים וחידות וזולתם — תנקה ממעשה, ותתודה על הרעיונות, ותקבל עליה שלא תזכירם בלשונה, כל שכן שלא תעשם, וכמו שנאמר (תהלים יז ג): „זמותי, בל יעבר פי". וצומו ביום ההוא — צום שהוא קרוב להתדמות בו למלאכים, מפני שהוא כל היום בכניעה ובשפלות ובעמידה ובכריעות ותושבחות ותהלות, וכל כחותיו הגופניים צמים מהענינים הטבעיים ומתעסקים בענינים התוריים, כאילו אין בו טבע בהמי. וכן יהיה צום החסיד, בכל עת שיצום, שיענה בו הראות והשמע והלשון וכן הכחות הפנימיים, כגון הדמיון והמחשבה וזולתם, ולא יטרידם בדבר, מלבד מה שיקרב אותו לאלהים. (ג, ה).

לשבת

על אהבתך אשתה גביעי,
 שלום לך שלום יום השביעי.
 ששת ימי מעשה לך כעבדים,
 אם אעבד בהם אשבע נדדים,
 כלל בעיני הם ימים אחרים,
 מאהבתי בך יום שעשועי.
 שלום לך שלום יום השביעי.

אצא ביום ראשון לעשות מלאכה,
 לערוך ליום שבת המערכה.
 כי האלהים שם שם הברכה.
 אתה לבד חלקי מכל יגיצי.
 שלום לך שלום יום השביעי.

מאור ליום קדשי מאור קדושי,
 שמש וכוכבים קנאו לשמשי,
 מה לי ליום שני או לשלישי,
 יסתיר מארתיו יום הרביעי.
 שלום לך שלום יום השביעי.

אשמע מבשר טוב מיום חמישי,
 כי מחרת יהיה נפש לנפשי,
 בקר לעבדתי — ערב לתפשי,
 קרוא אלי שלחן מלפי ורעי.
 שלום לך שלום יום השביעי.

אמצא ביום ששי נפשי שמחה,
 כי קרבה אלי צת המנוחה,
 אם נע ונד — אלך למצא רוחה,
 ערב ואשכח כל נודי ונוצי.
 שלום לך שלום יום השביעי.

מה נַעֲמָה לִי עֵת בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת,
לָרְאוֹת פָּנֵי שַׁבָּת, פָּנִים חֲדָשׁוֹת,
בָּאוּ בְּתַפּוּחִים, הִרְבּוּ אַשְׁשִׁישׁוֹת,
זֶה יוֹם מְנוּחִי, זֶה דּוֹדִי וְרָצִי.
שָׁלוֹם לָךְ שָׁלוֹם יוֹם הַשְּׁבִיעִי.

לְמוֹצָאֵי שַׁבָּת

תָּנִיחַ	צֵאן אוֹבְדוֹת בְּגָלוֹת לָהּ
וּמְשִׁיחַ:	וּתְנַהֲלֶם בְּאַלְהֶיהָ
עַם גּוֹלָה	יִשְׂמַח לֵב מִבֶּקֶשׁ יֵשַׁע
יְגָלָה	יוֹם גּוֹאֵל לְשָׁבִי פֶשַׁע
בֶּן נִקְלָה	עַל בְּרָכִי זָמֵן יִשְׁתַּעֲשַׁע
תְּדִיחַ	וּצְפוֹנִי בְּאַף כָּלָהּ
תְּדִיחַ:	וּדְמִי חֲטָא בְּבוֹר שָׁמָּה
צָר נוֹטֵר	הֵן לַעֲקוֹר שְׁאָר שְׁרָשִׁי
מִתְּצִיטֵר	וּבִקְתָּבִי יִקָּר תַּרְשִׁישִׁי
אֵין חוֹטֵר	אֹמֵר כִּי לִגְלוֹעַ יִשִּׁי
תַּפְּרִיחַ	גַּם תַּפְּלִיא וְאֶת-מִטָּהּ
תַּצְלִיחַ:	בּוֹ תִרְצֶה וְכָל-מַעֲשֶׂהּ
אֶל-צִיּוֹן	וְשָׁבוֹת שׁוֹבְכָה מִצִּיּוֹן
בְּלִי רַפְיּוֹן	וּתְגוֹנֵן עָלַי אֶפְרַיִם
עַם אֶבְיּוֹן	אֲזִי יֵשֵׁב בְּסֶטֶר עָלְיוֹן
תַּבְּרִיחַ	מִי זָדוֹן בְּיוֹם גָּבָהּ
תַּשְׁבִּיחַ:	וּשְׁאוֹן יָם אֲשֶׁר כִּסָּהּ
לְמַעֲוָנוּ	דִּמְעַת הַעֲשׂוּקִים תַּעֲלֶה
בִּימִינוּ	יִצִּיל מֵאֲרִיּוֹת טָלָה
עַל צֹאנֵנוּ	רוֹעֶה רַחֲמִים יִמְלֵא
תַּבְּטִיחַ	עֲדָר אֲחֵרָיו יִגְהֹ
תַּזְרִיחַ:	וּמֵאֲרֵי יִשׁוּעוֹת כָּהֵן

תבקיץ	החשך ביפצת גרף
תושיץ	בנטות ידך ובכורך
וגיץ	אשרי המחכה אורך
תצמיח	יום תמלוך וביום ההוא
תשפּיח:	ישעו, וכל אשר קרהו

לשביעי של פסח

נהפכו מצולים	יום ליבשה
שירה חדשה שבחו גאולים.	
רגלי פת צנמית	הטבעת בתרמית
יפו בנצלים.	ופצמי שולמית
בגית הודי ישוררון.	וכל רואי ישרון
ואויבינו פלילים.	אין פאל ישרון
צל הנשארים	דגלי פן תרים
כמלקט שבלים.	ותלקט נפזרים
בברית חותמה	הבאים צמה
המה נמולים.	ומבטן לשמה
לכל רואי אותם	הראה אותם
נעשו גדילים.	ועל פנפי כסותם
הפרנא דבר אמת.	למי זאת נרשמת
ולמי הפתילים.	למי החותמת
ואל תוסיף לגרשה.	ושוב שנית לקדשה
ונסו הצללים.	והצלה אור שמשה
בשירה קדמוה;	ידידים רוממוה
ה' באלים!	מי כמוה

שער עשירי

ארץ ישראל

אוצרות התורה
אוצרות השירה

סגולה

א. הכבוד — נצוץ אור אלהי, מועיל אצל עמו ובארצו. ואל יקשה בעיניך שתתיחד ארץ בדבר מכל הארצות. ואתה רואה מקום שמצליח בו צמח, הצלחה שאינה אצל צמח במקום אחר, ומצליחה בו חיה הצלחה שאינה אצל חיה במקום אחר, ומתיחדים יושביו בצורות ומדות שאינן אצל זולתם, במצוע-המוזג. והנה על-פי המזג תהיה שלמות הנפש וחסרונה. ואם תאמר, הלא איננו שומעים על השוכנים בארץ-ישראל יתרון על שאר אנשי העולם! — שמע נא, אתה השואל, החר הזה שאומרים עליו שמצליח בו הכרם, אילו לא היו נוטעים בו הגפנים ועובדים העבודה הראויה להם — לא היה עושה ענבים... והמעלה המיוחדת הראשונה היא לעם, שהוא סגולה ולב; ויש לארץ עזר בזה, עם המעשים והתורות התלויים בה, אשר הם כעבודה לכרם. אבל לא יתכן לסגולה הזאת להגיע אל הענין האלהי מבלעדי המקום הזה, כאשר לא יתכן שיצליח הכרם מבלעדי החר הזה. ואם תאמר, ואיך הוא זה, והלא כבר נבאו מאדם הראשון ועד משה בארץ אחרת, אברהם באור כשדים, ואחר כן יחזקאל ודניאל בבבל, וירמיה במצרים! — אכן התשובה בזה, כי כל מי שהתנבא לא התנבא כי אם בהאו בעבורה. הנה נתנבא אברהם כדי שיעבור בה; ויחזקאל ודניאל — בעבורה, וכבר היו נמצאים בבית ראשון, וראו בו השכינה, אשר בהמצאה היה מגיע לנבואה כל המוכן לה מהסגולה. ונבואת ירמיה במצרים — בה ובעבורה; וכן נבואת משה ואהרן בפארן. ואמנם סיני ופארן כולם מגבול ארץ כנען, מפני שהם מן ים סוף, כמו שאמר ית': „ושתי את גבולך מים סוף ועד ים פלשתים וממדבר עד הנהר“ (שמות כג לא), ו„מדבר“ הוא מדבר פארן, והוא הנאמר בו: „המדבר הגדול והנורא“ (דברים א יט), זהו גבול הדרומי של הארץ, ו„הנהר“ הוא נהר פרת, גבולה הצפוני. ובהם המזבחות שהיו לאבות, אשר נענו בהם באש העליונה והאור האלהי. וכבר היתה עקדת יצחק אבינו בהר שלא היה בו ישוב, הוא הר המוריה. ונתגלה הדבר

בימי דוד, כשהיה מיושב, כי הוא המקום המיוחד והמוכן לשכינה — וארונה היבوسی עובד וחורש בו. כמו שכתוב: „ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה" (בראשית כב יד ועי"ש ב). וביאר בדברי הימים (ב, ג א) כי בית המקדש בנוי בהר המוריה. ושם מבלי ספק המקומות שראויים להקרא שער־השמים. הלא תראה יעקב אבינו, שלא תלה המראות אשר ראה — לא בזכות נפשו ולא באמונתו ובר־לבבו — אבל תלה אותם במקום, כמו שנאמר: „ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה" (בראשית כח יז). ועליו נאמר קודם לזה: „ויפגע במקום" (שם שם יא), ר"ל: המקום המיוחד. והלא תראה כי הועתק אברהם מארצו כאשר הצליח והיה אז ראוי להדבק בענין האלהי, והיה לב הסגולה ההיא — וההעתק היה אל המקום אשר בו תגמר השלמתו. כאשר ימצא עובד־האדמה אילן שפריו טוב במדבר — ומעתיקו אל אדמה נעבדת, אשר מטבעה שיצליח בה השורש ההוא, ומגדלו שם, ויהיה לפרדסי אחר שהיה מדברי, וירבה אחר שהיה מעט, שאין זה במציאות אלא בעת המזומנת לכך ובמקום המזומן לכך. וכן שבה הנבואה בזרעו של אברהם בארץ כנען, ורבו אנשיה כל ימי עמדם בארץ כנען, עם הענינים העוזרים, מהטהרות והעבודה והקרבנות, כל שכן בהמצא השכינה. (ב, ח־יד).

ב. מקום הנבואה — כאשר שת את גבולו: „מים סוף ועד ים פלשתים" (שמות כג לא), נכלל בו מדבר סיני ושעיר ופארן, גם מצרים. כי למקום ההוא מעלה: כאשר יזדמן בו, שימצאו התנאים התורניים המצויים בהן — תראינה הצורות ההן עין בעין, במראה ולא בחידות, כאשר נראה למשה המשכן וסדר־העבודה, וארץ־כנען וחלקיה, ומעמד „ויעבר ה' על פניו ויקרא" (שמות לד ו), וכמעמד אליהו במקום ההוא (עי' מלכים א, יט). (ד, ג).

ג. ארץ הקודש היתה מועמדת להישיר כל העולם, מוכנת לשבטי בני ישראל מעת הפרד הלשונות, כמו שנאמר: „בהנחל עליון גוים" (דברים לב ח). ולא יתכן היה לאברהם שידבק בענין האלהי ושיכרות עמו הברית, אלא אחר שהיה בארץ הזאת, במעמד בין הבתרים. והמון־סגולה היו ראויים להקרא „עם ה'" — בארץ מיוחדת, הנקראת „נחלת ה'" (שמואל א, כו יט); ובעתים קבועות ממנו ית' — לא מהסכמה עליהם ולא נלקחים מחכמת הכוכבים ולא

מזולתה — אשר נקראו „מועדי ה'“ ; בטהרות ודברים ומעשים מאצלו ית', הנקראים „מלאכת ה'“ ו„עבודת ה'“ . (ב, טז).

מעלתה

א. אדם הראשון, היא היתה אדמתו, ובה מת, כאשר קבלנו, כי במערה ארבעה זוגות: אדם וחוה, אברהם ושרה, יצחק ורבקה, יעקב ולאה. והיא הארץ הנקראת „לפני ה'“, שנאמר עליה: „תמיד עיני ה' אלהיך בה“ (דברים יא יב). ונאמר: „ויצא קין מלפני ה'“ (בראשית ד טז), ר"ל מהארץ הזאת שבה היו. וכן נאמר ביונה: „ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה'“ (יונה א ג) — לא ברח כי אם ממקום הנבואה, והשיב אותו האלהים אליה ממעי הדגה, ונבא בה. והיא מדרגה למטה מגן-עדן. (ב, יד).

ב. אמרו (בבא בתרא קנח ב): „אמרו דארץ ישראל מחכים“. ומאהבתם אותה אמרו (כתובות קיא א): „כל המהלך ד' אמות בארץ ישראל, מובטח לו שהוא בן העולם הבא“. (ב, כב).

ג. „מציון תצא תורה“ (ישעיה ב ג). (ב, כ).

שבת הארץ

ארץ הקדש קבלה שבתות, כמו שנאמר: „שבת הארץ“, „ושבתה הארץ לה“ (ויקרא כה ב-ו). ולא נתן רשות למכרה לצמיתות, כמו שנאמר: „והארץ לא תמכר לצמיתות, כי לי הארץ“ (ויקרא כה כג). ודע, כי שבתות ה' ומועדי ה', אמנם הם תלויים בנחלת ה'. מפני שארץ-ישראל באמצע הישוב. ומה שאמרו בסוד קביעת המועדים: „נולד קודם חצות, בידוע שנראה סמוך לשקיעת החמה“ (ע' ראש-השנה כ ב) — הכונה היא לארץ ישראל, שהיא מקום התורה, והוא המקום שהורד בו אדם מגן-עדן בליל שבת, וממנו תחילת המנין סמוך לששת ימי בראשית, והתחיל אדם לקרוא שם לימים. וככל אשר נושבה הארץ ורבו בני אדם, היו סופרים הימים כאשר יסד אותם אדם. (ב, יח—כ).

חמדתה

א. עליה נפלה הקנאה והחמדה בין הבל וקין בתחלה, כשרצו

לדעת איזה מהם הרצוי להיות במקום אדם וסגולתו ולבו, לנחול את הארץ בענין האלהי, ויהיה זולתו כקליפה. ואירע מה שאירע מהריגת הבל, ונשאר קין ערירי. * — וכאשר נולד שת בדמות אדם, כמו שנאמר: „וילד בדמותו כצלמו” (בראשית ה ג), היה במקום הבל, כמו שנאמר: „כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל” (בראשית ד כה), וזכה לארץ ההיא. — ועליה נתקנאו יצחק וישמעאל, ונדחה ישמעאל כקליפה, אע”ג שנאמר בו: „הנה ברכתי אותו והפרייתי אותו” (בראשית יז כ) — בטובה העולמית; ונאמר אחר כן: „ואת בריתי אקים את יצחק” (שם שם כא) — ר”ל: הדבקו בענין האלהי, והטובה בעולם הבא. ואין לישמעאל ברית, ולא לעשו, אע”פ שהצליחו. ועל הארץ הזאת נפלה הקנאה בין יעקב ועשו בבכורה ובברכה, עד שנדחה עשו עם חזקתו — מפני יעקב עם חולשתו. (ב, יד).

ב. זריזים היו האבות לדור בה, אע”פ שהיתה בידי עובדי עבודה זרה, ונכספו לה, והעלו עצמותם אליה, כיעקב ויוסף. והתחנן משה לראותה, ונמנעה ממנו — והיה קצף; והראתה לו מראש הפסגה — והיה חסד. ובקשו האומות, פרס והודו ויון וזולתם, להקריב עליהם ולהתפלל בעדם בבית ההוא הנכבד, והיו מוציאים ממנום על המקוב ההוא, אע”פ שהיו מחזיקים בחוקים אחרים, מפני שלא הגיעו לנמוס האמיתי; והם מרוממים את המקום ההוא עתה, עם העדר הראות השכינה עליו; וכל האומות חוגגות אליו ומתאוות לו — זולתנו, מפני גלותנו ולחצנו... — וכבר היו אבותינו הראשונים בוחרים לדור בה יתר מכל מקומות מולדתם, ובוחרים הגרות בה יותר מלהיות אזרחים במקומותם. כל זה, עם שלא היתה בעת ההיא נראית השכינה בה, אבל היתה מלאה זמה ועבודה זרה. ועם כל זה, לא היתה להם תאוה אלא לעמוד בה, ושלא לצאת ממנה בעתות הרעב אלא במצות האלהים, והיו מבקשים לנשוא עצמותם אליה. — ואמר ר’ זירא, כשרצה לעבור בנהר בלי מקום מעבר, מתאוותו לעבור לארץ-ישראל: „דוכתא דמשה ואהרן לא זכו ליה — מי יימר דזכינא ליה?” (עי’ כתובות קיב.). (ב, כ”ג).

• ערירי — בלא אח, שעוד לא היו לו בנים.

שמותיה

ארץ הקדש נקראת „הר קדשו“ (עי' תהלים ב ו) ו„הדום רגליו“ (שם צט ה) ו„שער השמים“ (בראשית כח יז). (ב, כ).

מצות עליתה ודירתה

אמרו בענין הזה: „הכל מעלין לארץ-ישראל, ואין הכל מורידין“ (כתובות קי ב וש"נ), ודנו האשה שאינה רוצה לעלות עם בעלה לארץ ישראל, שתצא שלא בכתובה, והפכו כאשר האיש אינו רוצה לעלות עם אשתו לארץ, שיוציא ויתן כתובה (עי' שם). ואמרו: „לעולם ידור אדם בארץ ישראל, אפילו בעיר שרובה גויים, ואל ידור בחוצה לארץ, ואפילו בעיר שרובה ישראל, שכל הדר בארץ-ישראל דומה כמי שיש לו אלוה, וכל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה. ^{אוצרות התורה} ^{אוצרות השם} — ^{אוצרות השם} בדוד הוא אומר: „כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה', לאמר לך עבוד אלהים אחרים“ (שמואל א, כו, יט) — לומר לך: כל הדר בחוצה לארץ, כאילו עובד אלהים אחרים“ (כתובות, שם; וש"נ). וכבר שמו לארץ מצרים מעלה על שאר הארצות האחרות, ושפטו על זולתה מקל וחומר, ואמרו: ומה מצרים שנכרתה עליה ברית — אסורה; שאר ארצות לא כל שכן (עי' ספרי, שופטים, קנח *). ואמרו: „כל הקבור בארץ-ישראל, כאילו קבור תחת המזבח“; ושיבחו מי שמת בה, יותר ממי שנשוא אליה לאחר שמת, ואמרו: „אינו דומה קולטתו מחיים לקולטתו לאחר מיתה“ (כתובות קיא א; ועי' ירושלמי כלאים פ"ט ה"ג; כתובות פי"ב ה"ג). ולא עוד אלא שאמרו על מי שהיה יכול לדור בה ולא דר בה, וציוה לשאת אותו אליה לאחר מותו: „בחייכם — ונחלתי שמתם לתועבה“ (ירמיה ב ז); ובמיתתכם — ותבאו ותטמאו את ארצי“ (שם) !“ (עי' ירושלמי כלאים שם). והקפיד ר' חנינא כאשר שאלו אותו אם מותר שילך פלוני לחוצה לארץ לייבם אשת אחיו, ואמר: „אחיו נשא גויה ומת, ברוך המקום שהרגו — והוא ירד אחריו ? !“ (עי' כתובות, שם). ואסרו מכירת קרקע לנכרי (ע"ז יט:).

* ועי' בפירוש „אוצר נחמד“.

ואסרו מכירת קורות הבית (עי' שם כ: כ"א), ואסרו להניחו חרב (עי' ב"ק עט: *). ואמרו: אין דנים דיני קנסות אלא בארץ ישראל (עי' סנהדרין יד. לא:), ושלא יצא העבד לחוצה לארץ (עי' גטין מג:), וזולת זה הרבה. (ב, כב.).

מעוט קיום חובותינו לה

אין אנו משימים מגמתנו המקום הזה, ולא גשימהו בית חיינו ומותנו — אף כי אנו אומרים: „רחם על ציון כי היא בית חיינו“, ונאמין כי השכינה תשוב אליה. ואילו לא היתה לה מעלה, אלא התמדת השכינה בה באורך תשע מאות שנה, היה מן הדין שתכספנה הנפשות היקרות לה — ותזכנה בה, כאשר יקרה אותנו במקומות הנביאים והחסידים. כל שכן שהיא שער-השמים, וכבר הסכימו כל האומות על זה. — והעון הזה, הוא אשר מנענו מהשלמת מה שיעדנו בו האלהים בבית שני, כמו שאמר: „רני ושמחי בת ציון, כי הנני בא ושכנתי בתוכך, נאום ה'“ (זכריה ב יד). כי כבר היה הענין האלהי מזומן לחול כאשר בתחילה, אילו היו מסכימים כולם לשוב בנפש חפצה. אבל שבו מקצתם, ונשארו רובם וגדוליהם בבבל, בהיותם רוצים בגלות ובעבודה שלא יפרדו בה ממשכנותיהם ועניניהם. ושמא על זה אמר שלמה: „אני ישנה ולבי ער“ (שיר-השירים ה ב), כינה הגלות בשינה, והלב הער — התמדת הנבואה ביניהם; „קול דודי דופק“ (שם) — קריאת האלהים לשוב; „שראשי נמלא טל“ (שם) — על השכינה שיצאה מצללי המקדש; ומה שאמר: „פשטתי את כתנתי“ וגו' (שם שם ג) — על עצלותם לשוב; „דודי שלח ידו מן החור“ (שם שם ד) — על עזרא שהיה מפציר בהם, וכן נחמיה והנביאים, עד שהסכימו קצתם לשוב, הסכמה בלתי גמורה, ואמרו: „כשל כח הסבל“ (נחמיה ד ד). ונתן להם כמצפון-לבם. ובאו העניינים ממועטים — מפני מעוטם. כי הענין האלהי אינו חל על האיש אלא כפי היותו מזמן עצמו אליו, אם מעט מעט, ואם הרבה הרבה. ואם היינו מזמנים עצמנו לקראת אלהי אבותינו בלבב שלם ובנפש חפצה — היינו פוגעים ממנו מה שפגעו אבותינו

• ועי' בפירוש „אוצר נחמד“.

במצרים. אבל אין דבורנו: „השתחוּ להר קדשו“ ו„השתחוּ להדום רגליו“ ו„המחזיר שכינתו לציון“ וזולת זה — אלא כצפצוף הזרזיר, שאין אנחנו חושבים על מה שנאמר בזה ובזולתו. (ב, כג-כד).

יחס האומות לא"י

כיבודם למקום הנבואה — בדברים. ויחד עם זה הם מכוונים למקומות שהיו לאלילים, באיזה מקום שיקרה שיהיה בו המונם, לא נראה בו מעשה אלהי. — ומנהיג כל אחת משתי הכתות (הנוצרים והמושלמים) אמר כי השיג האורות האלהיות ההן במוצאן, ר"ל אדמת הקודש, שמשם כאילו העלוהו אל השמים וציוה ליישר אנשי העולם כלו. והיה מקום-כוונתם — הארץ ההיא. ולא נתעכב הענין כי אם מעט, עד שהשיבו כונתם אל המקום אשר המונם שם... (ד, יא).

עליה לארץ-ישראל לאחר חורבן-הבית

א. לשאלה: מה נבקש היום בירושלם ובארץ-כנען, והשכינה נעדרת מהן, והקירבה אל האלהים מושגת בכל מקום בלב הטהור ובכוסף החזק, ולמה נכניס עצמנו בסכנת המדברות והימים? — התשובה: השכינה הנראית עין בעין היא אשר נעדרה, כי איננה נגלית כי אם לנביא או להמון נרצה במקום המיוחד, והיא אשר אנחנו מצפים לה, באמרו: „כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון“ (ישעיה נב ח), ובאמרנו בתפילתנו: „ותחזינה עינינו בשובך לציון“. אך השכינה הנסתרת, הרוחנית, היא עם כל ישראל אורחי, זך המעשים, טהור-הלב, אשר נפשו ברה לאלהי ישראל. וארץ-כנען מיוחדת לאלהי ישראל, והמעשים לא ישלמו כי אם בה. והרבה ממצות ישראל בטלות ממי שאינו דר בארץ-ישראל. והלב והנפש אינם טהורים וזכים, כי אם במקום שיודעים בו שהוא מיוחד לאלהים, ואפילו אילו היה זה בדמיון ובמשל, כל שכן שהוא אמת, ותתעורר התשובה אליו ותטהר הנפש בו. כל שכן מי שהולך אליו ממקום רחוק, וכל שכן למי שקדמו לו עוונות, והוא מבקש כפרת האלהים, ואי-אפשר לו בקרבנות אשר היו קבועים לכל עון ועון, זדון ושגגה, ויסמוך על מה שאמרו רבותינו: „גלות

מכפרת עון" (ברכות נו. וש"נ), כל שכן אם תהיה הגלות למקום רצוי. והסכנה בים וביבשה אינה נכנסת בכלל,, לא תנסו את ה' אלהיכם" (דברים ו טז) — שאין זה אלא בסכנה ממש, שהוא מסוכן בה. והרי הוא כמי שיש לו סחורה, ומקוה שירות. ואילו היה אדם מסתכן מצד כספו, יותר ממה שמסתכן זה כפי תשוקתו וקוותו לכפרה — היה הדין עמו בהכנסו בסכנות, אחר אשר חשב עם נפשו, והודה על מה שעבר מימיו, והסתפק בו, והחזיק בשאר ימיו ברצון אלהיו, ונכנס בסכנה, ואם יצילנו אלהיו ישבח ויודה, ואם ימיתנו בעונותיו ירצה ויודה, כי התכפרו לו רוב עונותיו. וזו עצה טובה יותר מאשר עצת אותם אשר יסכנו נפשם במלחמות, בעבור שיוכרו בגבורה, או בעבור שיקחו שכר גדול. ויותר קלה היא הסכנה הזאת, מאשר סכנת אותם אשר יכנסו במלחמת הרשות כדי לקבל שכר על המלחמה. (ה, כב-כג).

ב. בהערת בני-אדם והתעוררותם אל אהבת המקום ההוא הקדוש, ימהר הענין המיוחד, שכר גדול וגמול רב. כמו שנאמר: „אתה תקום תרחם ציון, כי עת לחננה, כי בא מועד, כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו" (תהלים קב יד-טו) — רוצה לומר, כי ירושלם אמנם תבנה כשיכספו בני-ישראל לה תכלית הכוסף, עד שיחוננו אבניה ועפרה. (ה, כז).

יִפֶּה נוֹף, מְשׁוֹשׁ תִּבְלִי, קִרְיָה לְמֶלֶךְ רֵב.
לֶךְ נִכְסְפָה נִפְשִׁי מִפָּאֲתִי מִצָּרִב.

הַמֶּלֶךְ בְּחִמִּי נִקְמָר כִּי אֶזְכְּרָה קֶדֶם,
כְּבוֹדֶךָ אֲשֶׁר גָּלָה וְנוֹף אֲשֶׁר חָרַב.

וְכִי יִתְגַּבֵּי עַל בְּנֵי נִשְׁרִים, עַד
אֲנִי בְּדִמְצָתִי צָפָרְךָ, וַיִּתְּצָרִב.

דְּרִשְׁתִּיךָ, וְאִם מֶלֶכְךָ אֵין בְּךָ, וְאִם בְּמִקּוֹם
צָרִי גִלְצָדֶךָ נִחַשׁ שָׁרְךָ וְגַם צָקָרִב —

הֲלֹא אַתְּ אֶבְנֶיךָ אֶחָוֶן וְאַשְׁקֶם
וְשַׁעַם רִגְבֶיךָ לִפִּי מִדְּבַשׁ יִצָּרִב.

ציון, הלא תשאלי לשלום אֲסִירֶיךָ.
 דוֹרְשֵׁי שְׁלוֹמֶךָ, וְהֵם יֵתֵר עֲדֶיךָ.
 מִיָּם וּמִזֶּרֶחַ וּמִצָּפוֹן וּמִיָּמֵן, שְׁלוֹם
 רְחוֹק וְקָרוֹב שָׂאִי מִכָּל עַבְדֶּיךָ.
 וּשְׁלוֹם אֲסִיר תְּאוֹנָה, נוֹתֵן דִּמְצִיו כְּטֹל-
 חֶרְמוֹן, וְנִכְסֶף לְרֹדְתָם צֵל הַרְרֶיךָ.
 לְבָבוֹת עֲנוּתֶךָ אֲנִי תַנִּים, וְצֵת אֲחֵלָם
 שִׁיבַת שְׁבוּתֶךָ — אֲנִי כְּנוֹר לְשִׁירֶיךָ.
 לְבִי לְבֵית-אֵל וּלְפָנֵי־אֵל מֵאֵד יִהְיֶה
 וּלְמַחְנֵי־אֵל וְכָל פִּגְעֵי טְהוֹרֶיךָ.
 שֶׁם הַשְׂכִּינָה שְׁכֵנָה לָךְ, וְהַיּוֹצֵרֶךָ
 פָּתַח לְמוֹל שַׁעְרֵי שַׁחַק שַׁעְרֶיךָ.
 וּכְבוֹד ה' לְבַד הָיָה מְאוֹרֶךָ, וְאִין
 שֶׁמֶשׁ וְסֶהַר וְכוֹכָבִים מְאִירֶיךָ!
 אֲבַחֵר לְנַפְשִׁי לְהַשְׁתַּפֵּךְ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר
 רוּחַ אֱלֹהִים שְׁפֹכָה צֵל בְּחִירֶיךָ.
 אֶת בֵּית מְלוֹכָה וְאֶת כִּסֵּא ה', וְאִין
 יֵשְׁבוּ עַבְדִּים עָלַי כְּסֹאוֹת גְּבִירֶיךָ?
 מִי יִתְּנֵנִי מְשׁוּטָט בְּמָקוֹמוֹת אֲשֶׁר
 נָגְלוּ אֱלֹהִים לְחַוִּזֶיךָ וְצִירֶיךָ.
 מִי יַעֲשֶׂה לִּי כְּנָפִים וְאַרְחִיק נֶדֶד
 אֲנִיד לְבִתְרֵי לְבָבִי בֵּין בְּתֵרֶיךָ.
 אֶפֶל לְאַפִּי עָלַי אֲרָצֶךָ וְאַרְצָה אֲבִי-
 נִיךָ מֵאֵד וְאַחֲוִנֵן אֶת עַפְרֶיךָ.
 אֵף כִּי בְּצַמְדִּי עָלַי קִבְּרוֹת אֲבוֹתִי וְאֶשׁ-
 תוֹמָם בְּחֶבְרוֹן עָלַי מִבְּחַר קִבְּרֶיךָ.
 אֶעֱבֹר בִּיַּעֲרֶךָ וּכְרַמְלֶךָ וְאַעֲמִד בְּגִל-
 עֲדֶךָ וְאַשְׁתַּוְּמָמָה צֵל הַר עַבְרֶיךָ.
 הַר-הַעֲבָרִים וְהַר הַקֶּהֱרָ, אֲשֶׁר שָׁם שְׁנֵי
 אוֹרִים גְּדוֹלִים, מְאִירֶיךָ וּמוֹרֶיךָ.
 חַיִּי נְשָׁמוֹת אוֹרֵי אֲרָצֶךָ וּמְרִירֶיךָ
 אֲבַקֵּת עַפְרֶךָ וְנִסֵּת צוּף גְּהֵרֶיךָ.

יִנָּצֵם לִנְפָשִׁי הֵלֶךְ עָרִם וַיִּחַף, עָלִי
 חֲרָבוֹת שְׁמָמָה אֲשֶׁר הָיוּ דְבִירֶיךָ.
 בְּמָקוֹם אַרְוֹנֶךָ אֲשֶׁר נִגְנֹז, וּבְמָקוֹם כְּרוֹ-
 בֶיךָ, אֲשֶׁר שָׁכְנוּ חֲדָרֵי חֲדָרֶיךָ.
 אָגֹז וְאֲשַׁלִּיךְ פָּאֵר נֹזְרִי וְאֶקֶב זִמָּן
 חֲלָל בְּאַרְצֶךָ טִמְאָה אֶת נְזִירֶיךָ.
 אֵיךְ יַעֲרֹב לִי אֶכֶל וּשְׂתוֹת, בְּצֵת אַחֲזָה
 כִּי יִסְחָבוּ הַכְּלָבִים אֶת כְּפִירֶיךָ.
 אוֹ אֵיךְ מְאֹר יוֹם יְהִי מִתּוֹק לְעֵינַי, בְּעוֹד
 אֶרְאֶה בְּפִי עוֹרְבִים פִּגְרֵי נְשָׁרֶיךָ.
 כּוֹס הַיְּגוֹנִים, לֹאֵט, הֲרָפִי מִצֵּט, כִּי כָּבֹד
 מָלְאוּ כֶסֶּלִי וְנִפְשִׁי מִמְרוֹרֶיךָ.
 צֵת אֲזַכְּרָה אֶהְלֶה — אֲשֶׁתָּה חֲמַתְךָ, וְאֶז-
 כְּרָה אֶהְלִיכָה — וְאֶמְצֶה אֶת שְׁמִרֶיךָ.
 צִיּוֹן כְּלִילַת יָפִי, אֶהְבֶּה וְחֹן תִּקְשְׁרִי
 מֵאֵז, וּבֶךְ נִקְשְׁרוּ נִפְשוֹת חֲבֵרֶיךָ.
 הֵם הַשְּׂמֵחִים לְשִׁלּוֹתְךָ וְהַכּוֹאֲבִים
 עַל שׁוֹמְמוֹתֶיךָ וּבּוֹכִים עַל שְׁבָרֶיךָ.
 מְבוֹר שְׂבִי שׁוֹאֲפִים נִגְדֶּךָ, וּמִשְׁתַּחֲוִים
 אִישׁ מִמָּקוֹמוֹ אֵלַי נִכַּח שְׁעָרֶיךָ.
 עֲדָרֵי הַמוֹנֶךָ אֲשֶׁר גָּלוּ וְהִתְפַּזְּרוּ
 מִהֵרָ לַגְּבָעָה, וְלֹא שָׁכְחוּ גִדְרֶיךָ.
 הַמִּחְזִיקִים בְּשׁוֹלֶיךָ וּמִתְאַמְצִים
 לְעֵלוֹת וּלְאֲחוֹ בְּסִנְסִינֵי תִמְרֶיךָ.
 שֶׁנֶּצֶר וּפִתְרוֹס הַיַּעֲרָכוֹךְ בְּגִדְלָם, וְאֵם
 הַבָּלִם יִדְמוּ לַתְּמִיךָ וְאוֹרֶיךָ?
 אֵל מִי יִדְמוּ מִשִּׁיחֶיךָ וְאֵל מִי נְבִי-
 אֵיךְ וְאֵל מִי לְוִיֶּיךָ וְשָׁרֶיךָ?
 יִשְׁנֶה וַיִּחַלֶּף כְּלִיל כָּל מַמְלָכוֹת הָאֱלִיל,
 חֲסִנֶךָ לְעוֹלָם, לְדוֹר וָדוֹר נְזִירֶיךָ.
 אָנוּךְ לְמוֹשֵׁב אֶלְהֶיךָ, וְאֲשֶׁרִי אָנוּשׁ
 יְבַחֵר יִקְרֹב וַיִּשְׁפֹּן בַּחֲצִרֶיךָ.

אשרי מחכה ויגיע ויראה צלות
אורך, ויבקעו עליו שחרית,
לראות בטובת בחיריך, ולצלז בשמ-
חתך, בשובך אלי קדמת נעוריך.

•

יונות הושטו שכם
קמנה, לא זאת מנוחתכם
שבנה אל תצנוגיכם
יתן ה' לכם

אוצרות התורה
אוצרות השות

הנה מיום נדדנו
ומצל ציון נפרדנו
אנחנו פלאים ירדנו
אך צל תקנה שקדנו

ומי יתן אבר פיונה
אטום תימן וצפונה
וכראשונה אחרונה
וצל-תופשי חרב יונה

דורכת במתי תקנה
ואם בינכם תופר אחנה
לביתי הבת הנאנה
וכרוב ישע ארפה

המצט מקם תנחומות
להנחיל נחלות שוממות
כגבור וכאיש מלחמות
המושיבי עקרת

בארץ ערבה ושוטה
וננת ביתכם משלחה
לגבול חמת וינוטה
ומצאן מנוחה:

משלם ובנותיה
ונדמו כל גאותיה
והיא רצתה שבתותיה
ולא נגרע לאל שיחה:

לי, אעופה ואשכונה
ואשאף רוח ציונה
יקים שבצה ושמונה
חרב חרב פתוחה:

תוחלתך לא נכזבה
אחותי לא נצזבה
כנעוריה תהי שבה
לתור לכם מנוחה:

יהיו כטל בבצורת
וצל תלה תרום קרת
יציר אהבה מסתרת
אם הפנים שמחה:

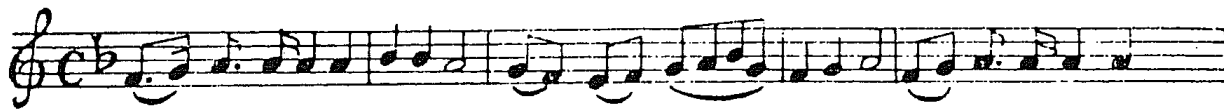
מנגינות לשירי רבינו יהודה הלוי

מאת

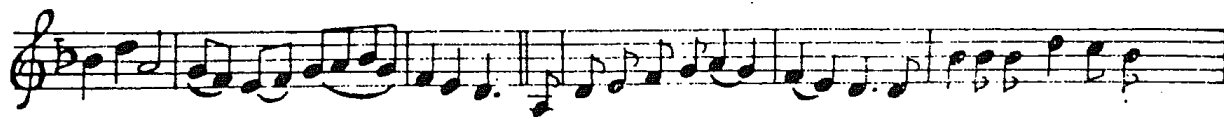
הרב דוד קרלבך ז"ל

יחד באורך

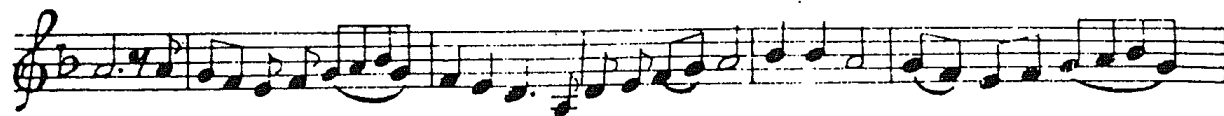
(עמ' נב)

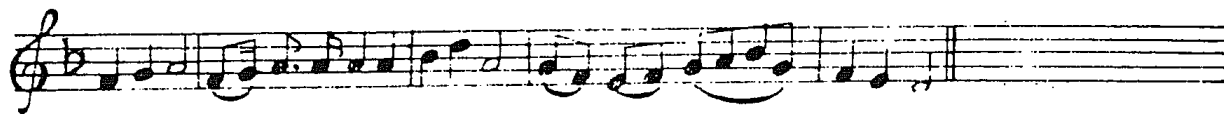
ך - אור-ב חד-י אור-אה-נר אור אה -נר אור-נ אל-ך-אור-ב חד-י

מ-י אן די-ע רו-שב שך-ח לך-ה שר-א-עם-ה אור-אה-נר אור אה -נר אור-נ אל

אור פון-יש אור-לי-ע צח חס-כ-ליו-ע שך-נו חטא בו-ק-ע גוד-י שך

אור אה-נר אור אה -נר אור-נ אל-ך-אור-ב חד-י אור פון-יש

שובי נפשי למנוחיכי

(עמ' קכג)

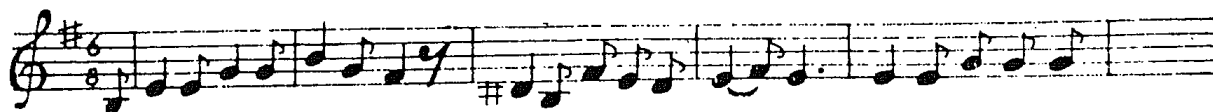
-נו-לפ שי-נפ גי-שו-לי-ע-פל-ג גי-דו-א-כי כי-חי-נו-לפ שי-נפ-גי-שו

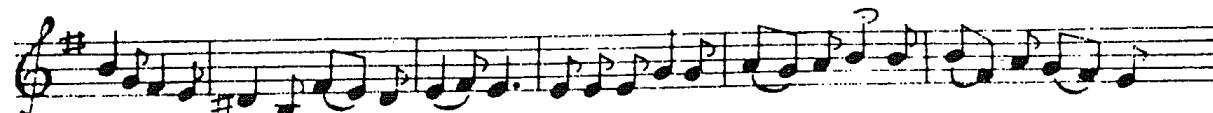
כי-לי-ע-פל-ג גי-דו-א-כי כי-חי

יום אור בהיר

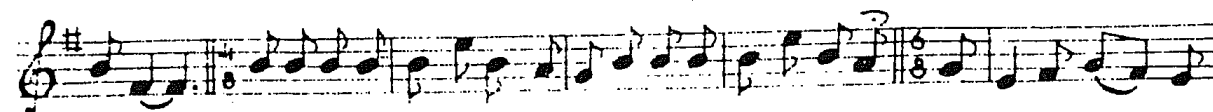
(עמ' קכו)

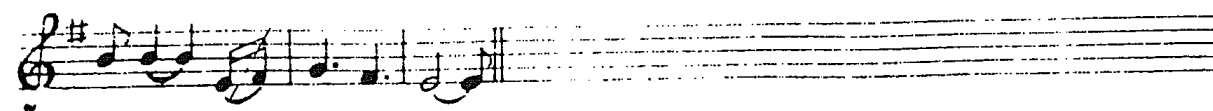
-י-ח-ר-י-לא-ח-ני-י-לא-פל-ע-יד פיר-ז-עת-או-היר-ב-אור-יום

-יט-תי-בל-שש את-ריר-סג-יום-ב-רד-טולך-ד-ח שי-מק-לב-מ-גון-י-היר-סד-קר

י-ך-קי-חי-יור-ער-ק-יום-לא-לב-חתי-שכ-היא-קיר-או-לי-א-ך-בת-קר-אד-ח-רי

איר-ממ-לון-חי-ח-די

צאן אובדות בגלות

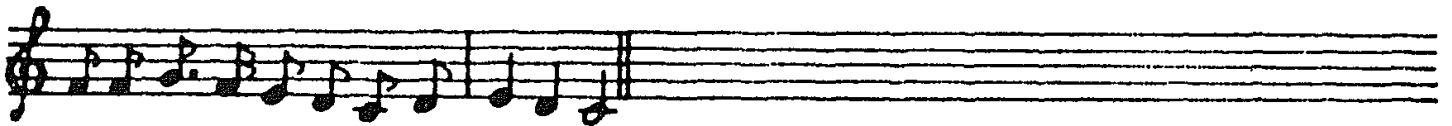
(עמ' קנב)

ח-ש' פ-ו הו-י-ל-א-ב לם-ה-ג-ת-ו ח-ני-ת הו-ל לות-ג-ב דא-א-ב צאן
לה-ג-י-י שע-פ-בי-ש-ל אל-גו-י-י-י יום-לה-גו-עם שע-י קש-ב-פ-לב-עח-יש

ח-די-ת הו-ל-כ-א-ב-ני-פו-וצ לה-נק-בן שע-תע-יש-מן-ז-כי-בר-על

ח-די-ת הו-פ-ש-בור-ב-ה-א-ד-פי-ו

יונות הושתו שכב

(עמ' קסז)

נו-פ-זאת-לא-נה-קפ-חה-שו-ו-בה-ר-ע-רץ-א-ב כם-ש-תו-ש-הו-נות-יו

לג-כם-גי-נו-ע-ת-אל-נה-שוב חה-ל-שו-פ-כם-בית-ות-ונ-כם-חת

חה-נו-פ-ן-עיו-פ-ו-כם-ל-שם-ה-חן-י-חה-נו-י-פת-ח-בול

התוים נרשמו ע"י מר יעקב הארצי

אצרות התורה
אצרות השות